

Lifelong
Learning
Programme

This project has been funded with support from the European Commission. This publication reflects the views only of the author, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Projekto ID:
2012-1-LT1-GRU06-07163

Ataskaita

Fostering Cultural Heritage for bridging intergenerational dialogue (FOCAL) (Lietuvos kultūrinio paveldo išsaugojimas vystant ir puoselėjant dialogą tarp kartų) (2012-2014)

Etninės kultūros paveldo ir šalies (Lietuvos) pristatymo analizė

Dokumento tipas:	Viešas
Projekto partneris atsakingas už ataskaitą:	VšĮ „eMundus“, Lietuva
Autoriai:	V. Drąsutė, I. Kubiliūnienė, R. Strelčiūnienė N. Kelpšaitė, S. Drąsutis
Versija	1.4
Data:	(1.0 versija 29/11/2012) 21/06/2013

Autorystės teisės

© Autorystės teisės priklauso 2012 - 2014 FOCAL projekto konsorciui, kurį sudaro šios institucijos:

- VŠĮ "eMundus"
- Foundation for development of the cultural and business potential of civil society
- European Lab of Education Technology - Edumotiva

Šis dokumentas negali būti kopijuojamas, perdarytas, ar pakeistas visiškai arba iš dalies arba pakeista bet kuri jo dalis be raštiško leidimo iš projekto FOCAL konsorciui. Be to, tokio raštiško leidimo norint kopijuoti, atkurti arba pakeisti šį dokumentą arba jo dalį, reiktų iš dokumento autorių ir visų autorių teises turinčių asmenų. Teikiant raštišką prašymą norimi pakeitimai turėtų būti aiškiai aprašyti, nurodytos priežastys.

Visos teisės saugomos.

Turinys

Santrauka	4
Ižanga	5
Vaizdinės ir garsinės medžiagos sąrašas pagal skyrius	6
1. Šalies pristatymas	7
2. Lietuva kaip istorinė žemė	8
2.1 Trumpa istorinė informacija apie šalį	8
2.2 Šalies tautos ir kultūros formavimas	12
2.3 Lietuvių kalbos formavimasis	12
2.4 Šalies religijos ir tikėjimai	13
3. Šalies architektūra	15
3.1 Lietuvos senosios architektūros apžvalga	15
3.2 Modernios architektūros atspindžiai	19
4. Šalis ir jos menas	21
4.1 Tradiciniai amatai	21
4.2 Tradiciniai drabužiai	23
4.3 Tradicinė muzika	25
4.4 Tradiciniai šokiai	28
4.5 Lietuvių literatūra	29
4.6 Vizualiniai menai Lietuvoje	31
4.6.1 Tapyba	31
4.6.2 Skulptūra	34
4.6.3 Fotografija	36
4.7 Kultūros meno renginiai vykstantys šalyje	37
5. Šalis kaip tikėjimų žemė	41
5.1 Tikėjimai susiję su oru	41
5.2 Tikėjimai susiję su medicina	42
5.3 Lietuvių ritualai ir šventės	44
6. Šalis kaip skonių žemė	48
6.1 Pagrindinė kultūra auginama regione	48
6.2 Tradiciniai patiekalai	48
6.3 Tradiciniai gėrimai	50
6.4 Tradiciniai desertai	51
7. Lietuvos muziejai	52
8. UNESCO saugomi objektai Lietuvoje	56
9. Lietuvos kultūros paveldas ir jo puoselėjimas	61
9.1 Kultūros paveldas	61
9.2 Lietuvių savosios kultūros pažinimo apklausos pagrindiniai rezultatai	64
9.3 Dialogas tarp kartų	66
Baigiamasis žodis	69

SANTRAUKA

Vykdamas Mokymosi visą gyvenimą programos Grundtvig Mokymosi Partnerystės projektą FOCAL (Nr. 2012-1-LT1-GRU06-07163) siekiama skatinti kartų ir tarptautinį bendravimą per kultūrinius mainus ir pažinimą. Pagrindinė strategija, kuri naudojama projekto metu, tai bendradarbiavimas ir bendravimas tarp skirtingų kartų, taip pat įvairių šalių pristatymai įvairiomis formomis, gražiausių kultūros paveldo vietų pažinimas, dalinimasis patirtimi ir geriausiomis akimirkomis.

Kultūrinę patirtį siekiama perduoti tarp kartų ir šalių per šias dedamąsias:

- Liaudies kultūra;
- Valgiai ir papročiai;
- Senosios tradicijos susietos su gamta, jos stebėjimu;
- Kraštovaizdis ir architektūra: kultūros paveldas ir dabarties vertybės gražiausiose šalies vietovėse;
- Religija;
- Intelektas ir menas;
- Kiekviena valstybė pasaulyje (kaip valstybė reprezentuojama ir kuo ji garsi pasaulyje).

Šiems kultūriniais aspektams atskleisti projekte dalyvaujančios šalys (Lietuva, Bulgarija ir Graikija) parengė savosios kultūros paveldo analizes.

Ši ataskaita – Lietuvos kultūros ir paveldo analizė. Ją sudaro 9 skyriai, kurie prasideda šalies demografinių, istorinių faktų atskleidimu ir apima Lietuvos architektūrą, meną, tikėjimą, papročius, kultūrinę virtuvę, istorinio ir kultūrinio paveldo išsaugojimą bei jo pripažinimą tarp kitų šalių. Paskutinės dvi ataskaitos dalys skirtos šalies paveldo apžvalgai, tyrimo, atlikto projekto metu, kaip gerai lietuviai pažįsta savo kultūrą pagrindinių rezultatų pristatymui bei dialogo tarp kartų aptarimui.

PASTABA: tai interaktyvus šalies pristatymas su nuorodomis į vaizdinę, garso ir papildomą medžiagą internete. Nuorodos pažymėtos atitinkamame mėlyname fone (1 pav.) ir aktyvinamos spaudžiant ant [mėlynai parašyto pabraukto teksto](#). Nuorodos pateiktos skyrelių pabaigoje bei jų pilnas sąrašas – ataskaitos pradžioje.

▪ [Pristatymas apie Lietuvą](#)

1 pav. Nuorodų ženklai į vaizdinę medžiagą ir išsamesnį informacijos šaltinį

ĮŽANGA

„Žmogus be savo tautinių ir istorinių šaknų, be kultūrinės atminties mankurtėja, dvasiškai ir ideologiškai skursta, žmogiškai pilkėja, doroviškai prastėja“ (1990 m. kultūros žurnalas „Aidai“).

Etninei kultūrai tenka reikšmingas vaidmuo siekiant išugdyti tautiškai sąmoningą, patriotišką ir pilietišką asmenybę. Tuo pačiu etninė kultūra, sukaupusi laiko patikrintas vertybes, sėkmingai prisideda prie bendrųjų švietimo tikslų įgyvendinimo - nuo mažens ugdyti humaniškumo, doros, sveikos gyvensenos, kūrybiškumo ir kitas bendražmogiškąsias vertybines nuostatas, įvairius gebėjimus, padedančius tapti visaverčiu savarankišku žmogumi. Taip teigiama ir gražiai pristatoma Etninė kultūra Etninės kultūros ugdymo metodinėse rekomendacijose ikimokyklinio, priešmokyklinio ir pradinio ugdymo pedagogams.

Etninė kultūra apima nemažai sričių, tai tautos būdas, pasaulėjauta, maistas ir kulinarinis paveldas, kraštotyra, žodinis paveldas, kalendorinės šventės, liaudies medicina, įvairių regionų bendruomenės tradicijos, tradicinis etiketas, papročiai ir apeigos, tradicinė apranga, tradicinė ūkinė veikla, liaudies kūryba, tarmės ir kt.

Iš kartos į kartą perduodama tautos dvasinė patirtis, pilna įvairių tradicijų ir liaudies meno formų, ilgus šimtmečius padėjo lavinti augančią kartą. „Rūpinimasis etnine kultūra nėra tik tautos garbės reikalas - jis svarbus jos gyvimui ir išlikimui. Turime nemažai etninei kultūrai tirti reikšmingų rašytinių, ikonografinių, garso šaltinių, esama nemažai brandžių publikuotų tyrimų. Bet modernioje visuomenėje turime ieškoti naujų būdų, kaip skleisti kultūros paveldą ne tik savoje šalyje, bet ir pasaulyje.“ – rašoma tinklalapyje, kuris pristato lietuvių etninę kultūrą Vakarų ir Rytų Europos kultūrų sandūroje. Vienas didžiausių etninės kultūros tyrinėjimų trūkumų yra tai, kad dažnai apsiribojama tik savo tauta, nesigilinama ir net nesidomima kas yra aplinkui, nežinome net apie savo kaimynus, valstybes, kurios glaudžiai susijungusios siena, nekalbant jau apie tolimesnes šalis. Savo etninę kultūrą sureikšminama, ji laikoma aukštesnio lygio kultūra nei kaimyninių kraštų kultūros. O juk mes, kaip ir kitos tautos, esame ir pasaulio bei Europos dalis. „Dvasinio kultūrinio paveldo pažinimas – tai mūsų ateities garantas. Norint išlikti savimi, skleidžiant tautinį identitetą, svarbu pažinti, saugoti ir gerbti savo istorines išakas“ – teigia projekto „Atverkime langus“, kurio tikslas skiepyti meilę ir pagarbą etninei kultūrai, ugdyti tautinę savimonę, kūrėjai.

Manome, kad viena svarbiausių tautinio identiteto išraiškų yra etninė arba tautinė kultūra. Tautinė kultūra priklauso nuo mūsų pačių. Mes ją galime puoselėti kaip dvasinę vertybę, galime stengtis ją numarinti kaip šiuolaikinio kosmopolitinio pasaulio atgyveną arba nekreipti dėmesio į jos likimą.

Ši kultūros paveldo analizė ir šalies pristatymo ataskaita yra svarbi ir viena pirmųjų projekto FOCAL dalių. Ji susideda iš kelių pagrindinių dalių: Lietuvos kultūros ir paveldo pristatymas, pastarojo išsaugojimo aspektų aptarimas bei dialogo tarp kartų problematikos ir būtinumo aprašymas.

VAIZDINĖS IR GARSINĖS MEDŽIAGOS SĄRAŠAS PAGAL SKYRIUS

1. Šalies pristatymas

- [Pristatymas apie Lietuvą](#) (angliškai)
- [Fotoprojektas iš paukščio skrydžio „Neregėta Lietuva“](#)

2. Lietuva kaip istorinė žemė

- Kelionių kanalo „Travel Channel“ laida apie Lietuvą „Essential Lithuania“ (angliškai): [1 dalis](#) ir [2 dalis](#)
- 2-2,5 mln. nepriklausomybės siekiančių žmonių gyvoji grandinė - [Baltijos kelias](#): filmuota medžiaga bei Baltijos kelio daina, žodžiai - trimis kalbomis: lietuviškai, latviškai, estiškai
- [Lietuvių kalbos pradžiamokslis](#)
- [Krepšinis Lietuvoje](#) – istorija ir laimėjimai (vaizdinė medžiaga) (lietuviškai ir angliškai)

3. Šalies architektūra

- Dokumentinis filmas ["Wooden manors of Lithuania"](#)
- Vienas iš daugelio dvarų Lietuvoje – [Rokiškio dvaras](#)
- [Vilniaus architektūra ir dar šiek tiek daugiau apie Lietuvos sostinę](#)

4. Šalis ir jos menas

- [Lietuvių liaudies šokiai, žaidimai ir muzika](#): pasakojimas apie jų paskirtį ir sudėtį, garsinė ir vaizdinė medžiaga (lietuviškai)
- [Lietuvių liaudies šokis „Šeinas“](#)
- [Lietuvių liaudies šokis „Greitpolkė“](#)
- [Dainų šventė](#): istorija ir vaizdinė medžiaga (angliškai)
- [Šokis su klumpėmis](#)
- Filmą [„Sienų tapyba „Lietuvoje“](#)

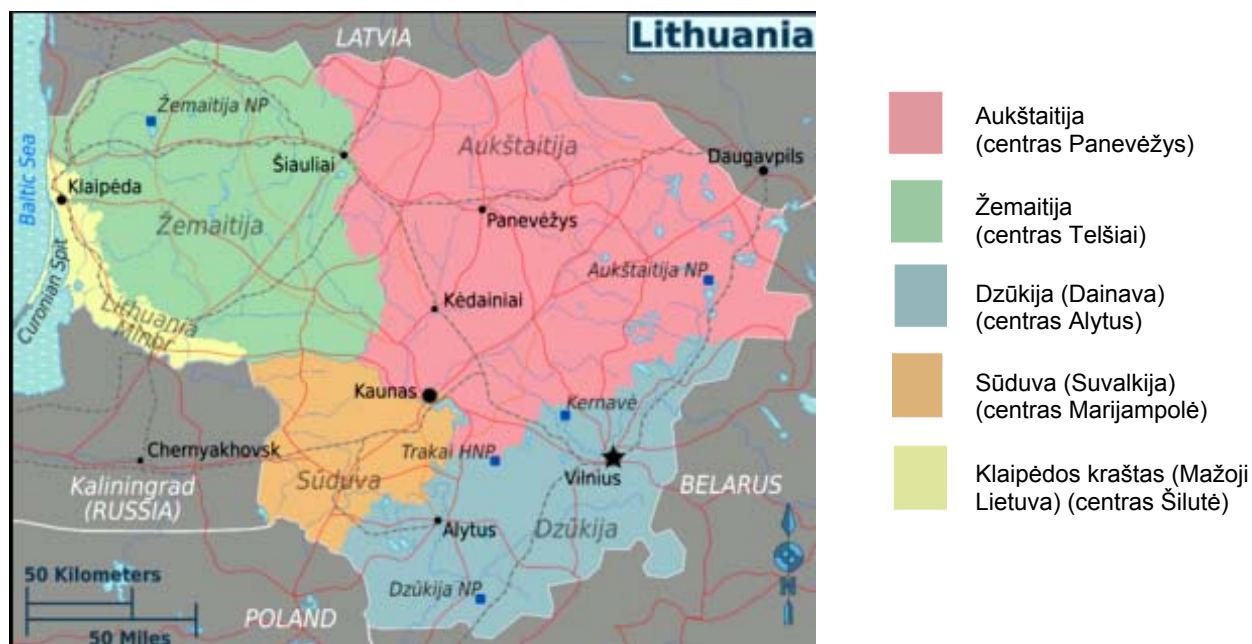
8. UNESCO saugomi objektai Lietuvoje

- [Prezentacija apie Lietuvą](#) (vaizdai)
- [Vieno turistų pasakojimas apie apsilankymą Kernavėje](#) (pasakojama angliškai)
- BBC kanalo laidoje su kelionių guru M. Palin [apie Kuršių neriją](#) (angliškai)
- [Kryžių kalnas](#): vaizdai, lankytojų įspūdžiai, kryždirbys A. Steponavičius (angliškai)

1. ŠALIES PRISTATYMAS

Lietuvos Respublika maža šalis prisiglaudusi Baltijos jūros rytuose. Lietuva apsupta keturių kaimynių: Latvijos, Baltarusijos, Lenkijos ir Rusijos.

Nuo XIII a., kai susiformavo Lietuvos ribos, jos teritorijoje vyravo ir iki šiol išliko penki etnografiniai regionai: Aukštaitija, Žemaitija, Dzūkija (Dainava), Sūduva (Suvalkija), Klaipėdos kraštas (Mažoji Lietuva). Visi regionai iki šiol skiriasi tarpe, gyvenimo būdu ir įpročiais, tradicijomis, kurie aptariami toliau atitinkamuose šios ataskaitos skyriuose. Oficiali šalies kalba – lietuvių.

2 pav. Lietuvos etnografiniai regionai

2012 m. duomenimis Lietuvoje yra 3,2 mln. gyventojų. Iš jų lietuviai – 83,7 proc., lenkai – 6,6 proc., rusai – 5,3 proc., baltarusiai – 1,3 proc. Kitų tautybių atstovai sudaro 4,1 proc. visų šalies gyventojų. Šioje valstybėje gyvena 115 tautybių atstovai. Vidutinė gyvenimo trukmė Lietuvoje – 75 metai, vyrų – 70, moterų – 80.

Šiuo metu Lietuvoje daugiausia Romos katalikų (77,2 proc.). Taip pat išpažįstami stačiatikių (4,11 proc.), sentikių (0,77 proc.), evangelikų liuteronų (0,60 proc.), evangelikų reformatų (0,22 proc.), judėjų, islamo ir kt. tikėjimai (0,89 proc.).

Administracinis Lietuvos teritorijos suskirstymas yra 10 apskričių. Apskritis sudaro 60 savivaldybių. Savivaldybės suskaidytos į 546 seniūnijas. Didžiausias Lietuvos miestas ir sostinė – Vilnius (525 tūkst.gyv.). Kiti didieji Lietuvos miestai yra: Kaunas (309 tūkst.gyv.), Klaipėda (160 tūkst.gyv.), Šiauliai (107 tūkst.gyv.), Panevėžys (98 tūkst.gyv.).

Lietuva - lygumų kraštas. Valstybės plotas - 65 300 kv.km, kurio apie 75 proc. yra lygumos, 33 proc. dengia miškai, o ežerai užima apie 1,37 proc. ploto. Daugiausiai ežerų - šiaurės rytinėje šalies pusėje, kur susitelkę didžiausi, giliausi ir ilgiausi ežerai Lietuvoje. Taip pat Lietuvoje priskaičiuoja beveik 30 000 upių ir upelių, kurių dauguma suteka į ilgiausią šalies upę – Nemuną.

Prancūzijos nacionalinis geografijos institutas 1989 m. nustatė, kad Lietuvoje yra Europos geografinis centras. Tai – 54°54' šiaurės platumos ir 25°19' rytų ilgumos.

Lietuvoje klimatas vidutinių platumų, iš jūrinio pereinantis į žemyninį. Vidutinė liepos mėnesio temperatūra yra +23°C, o sausio mėnesio -4.9°C. Šalyje puikiai matomi visi keturi metų laikai, kurių kiekvienas tęsiasi vidutiniškai po tris mėnesius per metus.

3 pav. Keturi metų laikai Lietuvoje

Lietuvos politinė sistema – parlamentinė demokratija. Valstybės vadovas – Prezidentas, vykdomoji valdžia – Vyriausybė (skiriama Prezidento), įstatymų leidžiamoji valdžia – Seimas (vienerių rūmų parlamentas, renkamas tiesiogiai). Lietuvos tautinė vėliava yra trispalvė iš trijų vienodų horizontalių spalvų juostų (nuo viršaus į apačią: geltona, žalia, raudona). Lietuvos herbinė vėliava (Vytis), naudojama nuo Žalgirio mūšio laikų – šarvuoto raitelio ant balto žirgo, iškėlusio kalaviją, atvaizdas.

4 pav. Lietuvos tautinė ir herbinė vėliavos

Nacionalinė Lietuvos valiuta – litas (Lt) (3,4528 Lt = 1 euras). Lietuva ruošiasi euro įvedimui artimiausiu metu.

- [Pristatymas apie Lietuvą](#) (angliškai)
- [Fotoprojektas iš paukščio skrydžio „Neregėta Lietuva“](#)

Informacijos šaltiniai:

- [1] BĮ Tarptautinių kultūros programų centras, „Trumpa informacija apie šalį“: http://www.koperator.lt/lt/579861/trumpai_apie_lietuva/trumpai_apie_sali
- [2] Blogas „Buržujaus rašinėliai“, „1000 kunigų katalikų su 100 procentų“: <http://www.kleckas.lt/blog/1000-kunigu-kataliku-su-100-procentu>
- [3] Lietuvos statistikos departamento duomenys apie gyventojų skaičių: <http://db1.stat.gov.lt/statbank/SelectVarVal/Define.asp?Maintable=M3010215&PLanguage=0>
- [4] Nuotrauka „Keturi metų laikai“: <http://www.efoto.lt/node/803728>
- [5] Wikitravel, Lietuva: <http://wikitravel.org/en/Lithuania>

2. LIETUVA KAIP ISTORINĖ ŽEMĖ

2.1 Trumpa istorinė informacija apie šalį

Buvo manoma, kad pirmojo žmogaus pėdsakai rytų Pabaltijyje pasirodė tik viduriniame akmens amžiuje (8 000-3 000 pr. Kr.), tačiau jau yra archeologinės medžiagos, kad žmonių čia gyventa ir senajame akmens

amžiuje (14 000-11 000 m. prieš Kr.). Jie atkeliavo iš pietų ir pietvakarių Europos, o kartu su savimi atsinešė beveik 16 tūkst. metų senumo tradicijas ir įgūdžius.

Nuo ankstyvo geležies iki žalvario amžiaus Europoje plito gyvenviečių statyba ant polių vandenyje, tačiau tokių gyvenviečių būta ir neolito laikotarpiu. Neseniai atrasta tokių gyvenviečių ir rytų Lietuvos ežero dugne (Luokesos ež., Molėtai), kurios datuojamos jau nuo 2 000 m. pr. Kr. Tyrimai rodo, kad jos buvo statomos tiesiai ant vandens, o kuolai į dugną kalami žiemą, ežerams užšalus. Durpingame dirvožemyje poliai lėčiau supūdavo, todėl namų nereikėdavo dažnai perstatyti. Gyvenviečių teritorijoje ir už jos ribų buvo drėgna ir gerai vešėjo žolė, todėl buvo tinkama vieta gyvuliams auginti ir apsaugoti nuo laukinių žvėrių. Gyvenant prie vandens buvo patogų aprūpinti kaimą žuvimi, susisiekti su kitomis gentimis bei gintis. Tanki nusmailintų rąstų tvora, juosusi daugumą polinių gyvenviečių, buvo statoma gynybai nuo užpuolikų, gyvuliams laikyti. Kadangi vanduo išvalo aplinką, čia buvo tinkamiausia vieta šiukšlėms, maisto atliekoms mesti ir taip išvengti antisanitarinių sąlygų.

Kur kas akivaizdesnės ir labiau ištyrinėtos senąsias gyvenvietes galima rasti palei didžiąsias Lietuvos upes. Tai dideli taisyklingos formos kalnai, kurių viršūnės plokščios, vadinami piliakalniai, ant kurių stovėjo medinės, o vėliau neretai ir mūrinės pilys. Piliakalniuose stovėjusios pilaitės gynė aplinkines gyvenvietes, kurių gyventojai tiekėdavo pilies įgulai visus būtinus produktus. Pilis buvo aptverta tvirta aukšta tvora, o aplink piliakalnį sukasti grioviai ir pylimai. Tai buvo patogu stebėti aplinką, apsiginti nuo priešų kopiančių į gyvenvietę.

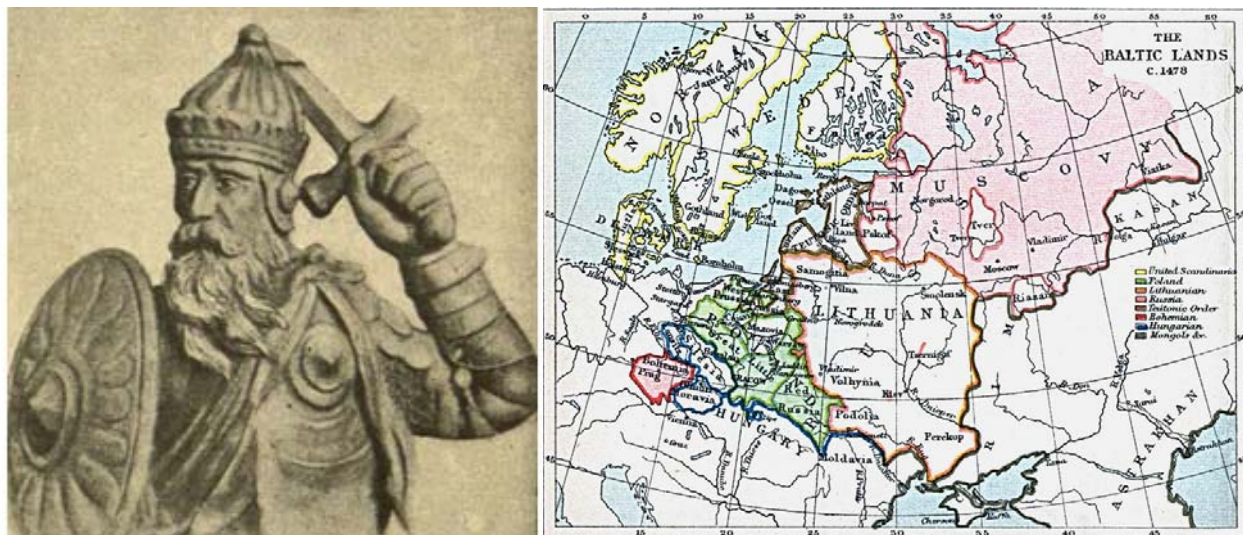

5 pav. Senosios gyvenvietės Lietuvoje (maždaug 2 000 m. pr. Kr. ir 300 m. pr. Kr.)

Vietovardis *Lietuva* (slaviška forma *Litua*) pirmą kartą paminėtas lotynų kalba parašytuose 1009 m. Kvedlinburgo metraščiuose, kalbant apie vokiečių misionieriaus arkivyskupo Brunono kelionę ir jo žūtį Lietuvos ir Rusijos paribyje.

Viduramžiais Lietuva buvo sukūrusi savo valstybę – Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę. Lietuvos valstybė pasaulio žemėlapyje atsirado 1253 m. liepos 6 d. karūnavus suvienytos Lietuvos valdovą Mindaugą (~1203 – 1263). Jis suvienijo kitus kunigaikščius ir įsigalėjo didesnėje Lietuvos dalyje. Popiežiaus bule Lietuvos valstybei buvo suteiktas aukščiausias – karalystės – titulas. Tai reiškė, kad visa Vakarų Europa pripažino Lietuvą ir priėmė ją į savo šeimą kaip lygiateisę Vakarų Europos politinės sistemos narę. 1387 m. oficialiai apkrikštyta Lietuva pasirinko vakarietiškojo raidos kelią: šalyje ėmė plisti raštas, steigti mokyklos, Lietuvos studentai vyko mokytis į Europos universitetus. Pirmojo ir vienintelio Lietuvos karaliaus Mindaugo karūnavimo diena – liepos 6-oji – šiandien yra Lietuvos valstybės šventė.

Lietuva nuo pat valstybės įkūrimo plėtėsi į rytus bei įnirtingai kovojo prieš Vokiečių ordino agresiją rytinėje Baltijos jūros pakrantėje. Šis Ordinas pradėjo 200 metų trukusį kryžiaus karą prieš pagonišką Lietuvą ir kitus kaimyninius kraštus. Lietuvos valdovai ilgai liko pagonimis ir delsė priimti krikštą. Šiuo laikotarpiu vienas iš Gediminaičių dinastijos centrų – Vilnius, tapo Lietuvos sostine.

6 pav. Vienintelis Lietuvos karalius Mindaugas ir jo gentainių užkariavimai, kai 1478 m. Lietuvos teritorija siekė Juodąją jūrą

Lietuvai viena svarbiausių pergalių buvo 1410 m. Žalgirio mūšyje, kai kartu su Lenkijos karalystės pajėgomis nugalėjo Kryžiuočių ordiną. Tuomet Lietuva pasiekė savo galybės viršūnę – LDK teritorija driekėsi nuo Baltijos iki Juodosios jūros, per dabartines Baltarusijos, Ukrainos, dalies Lenkijos ir Rusijos žemes. XIV a. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė tapo viena didžiausių ir galingiausių Europos valstybių. Nors tais laikais visi kitataučiai buvo laikomi potencialiais priešais, LDK sėkmingos plėtros priežastis buvo būtent tolerancija kitų tautų religijoms ir vietos papročiams.

Lietuvos Statutai, sudarę senosios valstybės santvarkos teisinį pagrindą, liudija, kad Lietuva dar XVI a. tapo integralia Vidurio Europos dalimi. Dar aukščiau teisinė mintis pakilo XVIII a. pabaigoje, 1791 m. priėmus Gegužės 3-iosios konstituciją, kuri tapo pirmąja Europoje, aplenkusi Prancūzijos konstituciją, ir antrąja pasaulyje. Vilniaus universiteto įsteigimas 1579 m. buvo reikšmingiausias Lietuvos XVI a. pabaigos kultūrinio gyvenimo ir didelės politinės svarbos įvykis. Vilniaus universitetas tapo pirmąja aukštąja mokykla ne tik Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, bet ir visoje Rytų Europoje.

Visgi, po galingo kunigaikščio Vytauto Didžiojo (1350–1430) mirties dėl karų su Rusija Lietuva pradėjo silpnėti ir pagalbos ieškojo Lenkijoje, su kuria buvo palaikomi labai geri ir glaudūs ryšiai. Lenkija sutiko padėti tik sujungus valstybes. Tad 1569 m. pasirašoma Liublino unija ir sukuriamą Lietuvos-Lenkijos Respublika. Lietuva tada prarado dalį savarankiškumo ir ėmė sparčiai plisti lenkų kalba ir kultūra.

Po susijungimo Lietuvos-Lenkijos Respublika buvo tyli tarptautinėje arenoje, o viduje ją draskė didikų tarpusavio rietenos ir karai. Tuo metu klestėjo ir politiniame žemėlapyje pradėjo dominuoti kitos valstybės. Todėl 1795 m. Austrija, Prūsija ir Rusija pasidalino jiems aktualias žemes, o tarp jų ir Lietuvos-Lenkijos respubliką. Lietuva atiteko Rusijai iki pat 1914 m.

Buvusi Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorija, buvo pertvarkyta pagal Rusijos imperijos struktūrą. Lietuva nei kaip politinis, nei kaip geografinis vienetas neegzistavo Europos žemėlapyje, o visi senąjį Lietuvos valstybingumą primenantys ženklai ir simboliai buvo naikinami.

Prieš Rusijos imperinę politiką įvyko du sukilimai - 1831 m. ir 1863 m. Pirmojo sukilimo numalšinimas turėjo itin skaudžių pasekmių Lietuvai: uždaryta daugybė katalikų bažnyčių, vienuolynų, mokyklų, naikintos kultūrinės ir meninės vertybės. Uždarytas net Vilniaus universitetas, 250 metų buvęs viso regiono švietimo ir mokslo centras. Pralaimėjus antrajam sukilimui, uždrausta lietuviška spauda, persekiota katalikų bažnyčia, į Lietuvą pradėta kelti rusų kolonistus, o lietuviai emigravo į Jungtines Amerikos Valstijas ir kitas šalis.

Nuo 1864 m. iki pat 1904 m., kai buvo uždrausta lietuviška spauda, leidiniai buvo spausdinami užsienyje, daugiausiai tuometinėje Prūsijoje, Mažojoje Lietuvoje bei Amerikoje, o knygnešiai nelegaliai gabeno šias lietuviškas knygas per sieną ir platino jas. Kaimuose ir dvaruose veikė nelegalios lietuvių kalbos mokyklos, taip gimė periodinė spauda, o 1883 m. pasirodė „Aušra“ – pirmasis lietuviškas laikraštis. Šis kultūrinis sąjūdis, kurio dalyviai daugiausia buvo valstiečiai, ir kuris laikomas lietuvių tautinio sąjūdžio dalimi, padėjo pamatus

Lietuvos nepriklausomybės atkūrimui 1918 m. ir išliko svarbiu tautinės savimonės išsaugojimui ligi šių dienų, todėl knygnešystė neretai vadinama XIX a. Lietuvos istorijos fenomenu. 2004 m. UNESCO knygnešystę įvertino kaip unikalią ir pasaulyje neturinčią atitikmenų.

1918 m. vasario 16 d. 20 drąsių ir ryžtingų tautos patikėtinių pasirašė Lietuvos nepriklausomybės aktą, kuriuo paskelbė, kad Lietuva „atstatanti nepriklausomą, demokratinius pamatais sutvarkytą Lietuvos valstybę, su sostine Vilniuje ir tą valstybę atskirianti nuo visų valstybių ryšių, kurie yra buvę su kitomis tautomis“. Nepriklausomybę apgynusi kovose su lenkais ir bolševikais, Lietuva 1920 m. Steigiamajame Seime įtvirtino demokratinę parlamentinę santvarką, įvesta nacionalinė valiuta – litas, o 1922 m. priimta nuolatinė Lietuvos konstitucija. 1921 m. - Lietuva priimta į Tautų Sąjungą, tačiau tik 1922 m. Didžioji Britanija, Prancūzija, Italija, Japonija, Vokietija, Šventasis Sostas, JAV pripažino Lietuvą de jure. Pakilimo simboliu tapo lietuvių lakūnų Stepono Dariaus ir Stasio Girėno žygdarbis – 1933 m. jie vieni pirmųjų pasaulyje perskrido Atlanto vandenyną (iš JAV į Europą). Lietuvos Respublikos laikais įtvirtinta pilietinė visuomenė ir kultūrinės vertybės padėjo Lietuvai ištvirti Sovietų okupaciją ir tapo Nepriklausomybės atkūrimo idėjinio pagrindu.

Prieš prasidedant antrajam pasauliniam karui šįkart Vokietija ir Rusija (TSRS) susitarė ir pasidalino norimas žemes. 1940 m. birželio 14 d. Sovietų Sąjunga įteikė ultimatumą Lietuvai su pareikalavimu įsileisti į valstybę sovietinius karinius dalinius. Lietuva, negaudama jokios Vakarų demokratinių valstybių paramos, neišdrįso pasipriešinti ir jau kitą dieną Lietuva, o po kelių dienų ir kaimyninės Pabaltijo šalys, Latvija bei Estija buvo okupuotos, paverstos Sovietų Sąjungos respublikomis.

Okupavusi Lietuvą, Sovietų Sąjunga pradėjo masines represijas. Buvo suimta daug inteligentų, išformuota Lietuvos kariuomenė, daugelis karininkų sušaudyti, pradėti masiniai Lietuvos gyventojų trėmimai į Sibirą. 1941 m., prasidėjus Vokietijos ir Sovietų Sąjungos karui, buvo įvesta Vokietijos okupacinė valdžia, kuri organizavo masines žydų žudynes, Lietuvos gyventojų vežimą darbams į Vokietiją. 1944 m. Lietuvą antrą kartą okupavus Sovietų Sąjungai, pasipriešinimą okupaciniam režimui šalyje palaikė viltis, jog karui pasibaigus bus atkurta nepriklausoma Lietuvos valstybė. Nuslopinus aktyvų pasipriešinimą, Lietuvoje vyko pasyvi pilietinė rezistencija, kūrėsi pagrindinės organizacijos, atsirado nelegali spauda.

1988-ųjų birželį įkurta Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio iniciatyvinė grupė įkvėpė tikėjimo ir vilties: išsilaisvinimo judėjimas – Sąjūdis – apėmė visą Lietuvą. 1989 m. rugpjūčio 23 d. minint 50-ąsias Ribentropo–Molotovo pakto, panaikinusio Baltijos šalių nepriklausomybę, metines trys Baltijos šalių sostinės – Vilnius, Ryga ir Talinas – buvo sujungti 650 kilometrų ilgio rankomis susikibusių žmonių grandine (2-2,5 mln. žmonių). Gyvasis Baltijos kelias simboliškai atskyrė Baltijos valstybes nuo Sovietų sąjungos.

7 pav. Baltijos kelias – gyvų žmonių grandinė nuo Estijos iki Lietuvos – nepriklausomybės siekimo išraiška

Ir jau 1990 m. kovo 11 d. buvo atkurta nepriklausoma Lietuvos valstybė. Tačiau tam priešinosi Sovietų Sąjungos vadovybė. 1991 m. sausio 13 d. į Vilnių pasiuntė specialiai parengtas, sunkiąja karine technika ginkluotas desantininkų grupes. Sovietų Sąjungos agresiją lietuviai atrėmė taikiai – be ginklų, tik dainomis ir begaliniu tikėjimu. Taip trečią kartą istorijoje Lietuva pradėjo savarankiško gyvenimo epochą.

1991 m. - Lietuvos Respublika priimta į Jungtinių Tautų organizaciją (JTO). 2004 m. Lietuva, prisijungusi prie NATO ir įstojusi į Europos Sąjungą, grįžo į Europos šalių bendriją. Tapusi ES nare, Lietuva formaliai tapo šalimi-donore ir teikia pagalbą Baltarusijai, Ukrainai, Moldovai, Pietų Kaukazo valstybėms, Afganistanui, Irakui, o ES formatu vykdo ir daugiašalės pagalbos įsipareigojimus. 2011 m. Lietuva pirmą kartą pateko į itin aukšto išsivystymo valstybių kategoriją pagal Jungtinių Tautų vertinamą žmogaus socialinę raidą.

- Kelionių kanalo „Travel Channel“ laida apie Lietuvą „Essential Lithuania“ (angliškai): [1 dalis](#) ir [2 dalis](#)
- 2-2,5 mln. nepriklausomybės siekiančių žmonių gyvoji grandinė - [Baltijos kelias](#): filmuota medžiaga bei Baltijos kelio daina, žodžiai - trimis kalbomis: lietuviškai, latviškai, estiškai

Informacijos šaltiniai:

- [1] Bernardinai.lt, „JT: pirmą kartą Lietuva pateko į itin aukšto išsivystymo valstybių kategoriją“: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2011-11-02-jt-pirma-karta-lietuva-pateko-i-itin-auksto-issivystymo-valstybiu-kategorija/71465>
- [2] Butkevičius A., „2011 08 22“: <http://www.lsdptaurage.lt/archyvas/0/401/rugpjucio-23-oji-juodojo-kaspino-ir-baltijos-kelio-diena>
- [3] Ilgūnas G., „Savąjį tūkstantmetį pasitinkanti Lietuva“: <http://ausis.gf.vu.lt/mg/nr/98/7/07ilgun.html>
- [4] Infomigracija.lt, „Reikšmingiausios Lietuvos istorijos datos“: http://infomigracija.lt/lietuva/viewpage.php?page_id=32
- [5] Lietuvių namai, „Liublino unija“: http://www.lietuvionamai.vilnius.lm.lt/index_files/istpam7.pdf
- [6] Lingis J., „Priešistorinė Lietuva“: http://www.aidai.us/index.php?option=com_content&task=view&id=4661&Itemid=334
- [7] Lithuanian Global Genealogical Society, „Lithuanian Map“: <http://www.lithuaniangenealogy.org/maps/index.html>
- [8] Motuzaitė G., „Ežerų polinės gyvenvietės pasaulyje ir Lietuvoje“: <http://ausis.gf.vu.lt/mg/nr/2002/10/10ez.html>
- [9] Oficialūs Lietuvos interneto vartai, „Apie Lietuvą: istorija“: http://www.lietuva.lt/apie_lietuva/istorija
- [10] Viduramžių Lietuva, „Narkūnai“: <http://viduramziu.istorija.net/pily/narkunai.htm>
- [11] Zabiela G., „Lietuvos piliakalniai“: http://www.piliakalniai.lt/apie_piliakalnius.php
- [12] Žilionis V., „Baltijos kelias 2007“: <http://www.zilionis.net/2007-05-05/baltijos-kelias-2007/>

2.2 Šalies tautos ir kultūros formavimas

Pagal archeologinius radinius matoma, jog jau nuo akmens amžiaus pabaigos (apie 5000 tūkst. m. pr. Kr.) lietuvių protėvių gyventa tose pačiose kaip ir dabar. Jau anais laikais sudaryta jų atskiro kamieno, savo kultūra išsiskiriančio iš kitų kaimynų ir savo gyvenimo ritmu nesutampančio su kitų Europos tautų kultūrinėmis apraiškomis. Gyventa ir sugebėta nepasiduoti svetimoms įtakoms ir dideliems įtakų poveikiams, o tų įtakų maišėsi visokių.

Nuo tada, kai dar kunigaikščių būdamas Mindaugas suvienijo Lietuvos žemes, ši šalis tik augo ir klestėjo. Pirmieji lietuvių tautinio atgimimo judėjimo požymiai pasireiškė jau XVI a. pab. ir vėliau plėtojosi XIX a. Jo pabaigoje virtę politiniu išsivadavimo judėjimu. XVI a. daug nuveikta lietuvių kultūros įtvirtinimui: išsikrovotas lietuvių rašytinės kalbos statusas, pirmoji spausdinta lietuviška knyga M. Mažvydo „Kateizmas“ 1547 m., Lietuvos Statutai, Vilniaus universitetas.

Romantizmo įtakoje (XIX a. pab.) susidomėta lietuvių tautos praeitimi, liaudies kultūra, lietuvių kalba kaip seniausia Europos kalba. Tai sudarė sąlygas kilti lietuvių tautiniam sąjūdžiui. Tautinio atgimimo idėjos plito per J. Basanavičiaus, V. Kudirkos leidžiamus periodinius laikraščius ir apie juos besiburiančius inteligentus. Tautinio sąjūdžio idėjos pasiekė pagrindinį lietuvių gyventojų sluoksnį - valstietiją, kuri daugiausiai prisidėjo prie lietuvių kalbos ir kultūros išsaugojimo ir puoselėjimo.

Tautinio sąjūdžio kultūrinėje veikloje susiformavo lietuvių inteligentija, atsirado lietuvių rašytojų, dailininkų, mokslininkų, vystėsi literatūrinė lietuvių kalba. Lietuvių tautos kultūra XX a. jau galėjo patenkinti būtiniausius modernios tautos poreikius. Bajorišką tautos sampratą pakeitė etninės lietuvių tautos samprata. Lietuvių tauta pareiškė ne tik esanti gyva, bet ir siekianti savo politinio - teritorinio egzistavimo, išsivaduojant iš Rusijos imperijos.

Tautinė valstybės idėja de jure buvo įgyvendinta 1918 m. vasario 16d.

2.3 Lietuvių kalbos formavimasis

Lietuvių kalba kaip atskira rytų baltų šakos kalba ėmė klostytis nuo VII a. Viduramžiais lietuvių kalba tik šnekėta. Su Vakarų Europa susirašinėta lotynų kalba, o su Rytų – senąja kanceliarine slavų kalba. Lietuvių rašomoji kalba atsirado tik XVI a. O bendrinės kalbos pagrindai tik XIX a. pab. - XX a. pr.

Ne kartą lietuvių kalbai ir kultūrai grėsė išnykimas dėl stiprios kitų tautų invazijos: susijungus su Lenkija (1569–1795), didikai perėmė ne tik kalbą, bet ir kultūrą, o okupavus Rusijai po 1863 m. sukilimo prieš lietuvių kalbą uždarytos lietuviškos mokyklos, prasidėjo kelis dešimtmečius trukęs spaudos lotyniškais rašmenimis draudimas, o Lietuvai esant Sovietų Sąjungoje lietuvių kalba, greta rusų, buvo valstybinė, viešojo gyvenimo rusifikacija buvo itin stipri.

Lietuvių kalboje randama panašumų į sanskritą (klasikinę indų kalbą), senovės lotynų ir graikų kalbas. Tai seniausia išlikusi indoeuropiečių kalba, iš kurios išsirutuliojo dauguma Europos kalbų, ypatybių. Lietuvių kalba užsieniečio ausiai neretai yra balsinga ir maloni ausiai, tačiau gali pasirodyti esanti pakankamai sunki. Ypatingai dėl to, jog žodžių ryšiams sakinyje išreikšti nėra artikelių. Vietoj to yra kaitomos žodžių galūnės, kas neretai svetimšaliui atrodo keistas ir sudėtingas procesas.

- [Lietuvių kalbos pradžiamokslis](#)

Informacijos šaltiniai:

- [1] Hilbig I., „Apie lietuvių kalbą...“: <http://www.lsk.fff.vu.lt/lt/katedra/lietuviu-kalbos-kursai/apie-lietuviu-kalba/>
- [2] Urbanavičiaus A., apie pasaulio kalbas: <http://ualgiman.dtiltas.lt/>

2.4 Šalies religijos ir tikėjimai

Senosios lietuvių religijos apeigos susijusios su socialiniu žmonių pasiskirstymu, todėl valdovų ir karių luomo ritualai turėjo skirtis nuo žemdirbių ritualų. Karių ir didikų luomas anksčiausiai buvo pakrikštytas, todėl duomenų apie jų ritualus išliko mažiausiai, o žemdirbių apeigos išsilaikė iki XX a., tačiau gerokai apnyko per pasaulinius karus ir sovietmetį. Šiuo metu jos perėjo į etnografinį lygmenį ir yra praktikuojami folkloro ansambliuose, o taip pat senąjį tikėjimą palaikančiose organizacijose.

Lietuvių papročiai ir su jais susijusios apeigos susiformavo dar pagonybės laikais, o įsigalėjus krikščionybei – apsijungė ir atsirado naujų. Papročiai – tai nusistovėję poelgiai, tapę nerašytomis elgesio normomis. Taigi, žinant Lietuvos papročius, galima geriau pažinti ir Lietuvos žmones. Lietuvių senieji papročiai susiję daugiausia su žemdirbių patirtimi. Čia juos mažiau, negu daugelyje kitų Europos tautų, yra paveikusi krikščionybė. Iš darbo papročių Lietuvoje nuo seno labiausiai paplitę talkų ir pabaigtuvių papročiai. Dar ir šiandien Lietuvos kaime kaimynai padeda vieni kitiems darbymečio įkarštyje – vežant šieną, kasant bulves, pjaunant kiaulę. Kartu atlikus darbą, būtinai talkininkai yra kviečiami prie pietų stalo – švenčiamos darbo pabaigtuvės. Kalendorinių švenčių papročiai artimi darbo papročiams ir susiję su metų laikų kaita, žemės ūkio darbais. Dalis šių papročių įsiliejo į krikščioniškas šventes (žr. 5.3 „Lietuvių ritualai ir šventės“ skyrių).

Gyvendami gamtos ritmu, senųjų Lietuvos girių gyventojai jautė kasmet besikartojančią gyvybinių gamtos galių kaitą. Gamtos ir augalijos kaita ir sudaro senųjų lietuvių švenčių pagrindą. Panašius kritinius gyvenimo tarpsnius išgyvena ir žmogus. Pagrindiniai žmogaus gyvenimo įvykiai: gimimas - krikštytos, vestuvės, mirtis – laidotuvės, turėjo savas apeigas ir ritualus, susijusius su kalendorinėmis šventėmis. Dalis jų yra gyvi iki šiol.

Krikštytos. Gimusio vaikelio krikštijimas yra paprotys, šventė, besitęsianti jau daug amžių ir, manoma, turinti labai didelę reikšmę tolimesniam vaiko gyvenimui. Senesniais laikais lietuviai naujagimius krikštydavo vos sulaukusius kelių dienų, mat būdavo tikima, kad nekrikštytą vaiką saugo tik tėvai, taigi laumės esą galėjusios vaikutį pamainyti. Ir šiais laikais krikštateiviais išrenkami tik patikimi, gero linkintys ir artimi šeimai žmonės. Labai didelę reikšmę krikštynose turi krikštynų žvakė- žmogus ją turi išsaugoti visą gyvenimą, gali dar kartą uždegti pirmosios Komunijos ar vestuvių proga. Krikšto žvakė- tai amžinoji šviesa, kuri nušviečia gyvenimo kelią, parodo teisingą kryptį. Pats krikštas yra ugnis ir vanduo. Vanduo simbolizuoja amžiną gyvybę. Na, o ugnis suteikia tai gyvybei šventumo.

Vestuvės. Lietuviškos vestuvės neapsieina be piršlių, kurie yra tarytum visos vestuvių ceremonijos vedėjai: sako tostus, užveda žaidimus, organizuoja šokių. Taip pat labai svarbi vestuvių dalis yra pamergės ir pabroliai, kurių dažniausiai būna trys poros, įskaitant ir pirmąją porą- vyriausiąjį pabrolį ir vyriausiąją pamergę.

Jie dažniausiai būna geriausi jaunųjų draugai, kiek rečiau - artimi giminaičiai. Vyriausiosios pamergės pareigos tikriausiai yra panašios daugumoje šalių- ji rengia jaunajai mergvakarį, padeda jai apsitaistyti vestuvine suknele bei rūpinasi vestuvių ceremonijos vaišėmis. Lietuviškos vestuvės būna didelės ir iškilmingos, jose pilna klegesio ir daug žmonių.

Vienas iš išskirtinių Lietuvos bruožų yra tai, kad ši šalis nuo seniausių laikų pasižymėjo reta Europos kontekste tautine ir religine tolerancija - šalia gausių Lotynų apeigų katalikų, stačiatikių, protestantų, liuteronų ir unitų (Rytų apeigų katalikai) religinių bendruomenių valstybės valdovai dar XIV a. šalyje įkurdino bei globojo totorių ir karaimų tautines bendruomenes, o itin gausios žydų bendruomenės bei jų kultūra klestėjo Lietuvoje iki Antro pasaulinio karo. Tuo metu Vilnius žydų buvo vadintas Šiaurės Jeruzale. Minėtų kitų tautų konfesijų gausą žymi iki šiol Lietuvos teritorijoje išlikusi daugybė sakralinio kultūros paveldo objektų - jų maldos namų: provoslavų ir stačiatikių cerkvės, žydų sinagogos, totorių mečetės, evangelikų liuteronų ir reformatų bažnyčios bei karaimų kenesa Trakuose, kuri yra viena iš trijų visame pasaulyje veikiančiųjų. Ypač įspūdingos ir itin retos yra medinės žydų sinagogos, deja jų beliko 9. Mečetės Lietuvoje yra 4 ir visos veikiančios.

Dabartinė Lietuvos visuomenė „išpažįsta“ ir dar vieną netradicinę religiją – **krepšinį**. Nors pasaulyje populiariausias sportas yra futbolas, lietuviai „serga“ krepšinio liga, tai – antroji religija. Nemažai lietuvių krepšininkų žaidžiančių stipriausioje pasaulio lygoje NBA, o legendinė komanda Kauno „Žalgiris“ visuomet patenka į šešioliktuką (iš 24 komandų) stipriausioje Europos lygoje (Eurolygoje). Palyginus tikrai maža šalis iškovojo nemažai pergalių Europos ir pasaulio krepšinio čempionatuose.

8 pav. Lietuvos krepšinio fanai

Nors krikščionybė turėjo daug įtakos lietuvių pasaulėžiūrai, Lietuvos kultūrai ir paveldui, 2009 m. tyrimo duomenimis religija itin svarbi buvo tik penktadaliui lietuvių, dar mažiau jų nuolat meldžiasi ir lankosi pamaldose. Keičiasi kartos - keičiasi žmonių pasaulėžiūra dėl informacijos pasiekiamumo ir besiplečiančių galimybių. Tai – visuomenės evoliucijos raida.

▪ [Krepšinis Lietuvoje](#) – istorija ir laimėjimai (vaizdinė medžiaga) (lietuviškai ir angliškai)

Informacijos šaltiniai:

- [1] Alfa.lt, „Lietuvos rinktinė be didesnio vargo susitvarkė su lenkais“: http://www.alfa.lt/straipsnis/12317674/Lietuvos.rinktine.be.didesnio.vargo.susitvarke.su.lenkais=2011-09-01_20-30/
- [2] Apostatas, „Religija svarbi tik 19 proc. lietuvių“: http://apostaze.blogspot.com/2009/11/religija-svarbi-tik-19-proc-lietuviu_22.html
- [3] Blogas „Buržujaus rašinėliai“, „1000 kunigų katalikų su 100 procentų“: <http://www.kleckas.lt/blog/1000-kunigu-kataliku-su-100-procentu>
- [4] Infomigracija.lt, "Lietuvių religinės apeigos iki XX amžiaus“: http://infomigracija.lt/lietuva/viewpage.php?page_id=92
- [5] Lietuvos respublikos kultūros ministerija, „Kultūros paveldas Lietuvoje“: http://www.lrkm.lt/go.php/lit/KULTUROS_PAVELDAS_LIETUVOJE/453/1

- [6] Zapolskaitė J., Jusevičiūtė L. Ir kt., „Lietuviški papročiai ir tradicijos“: <http://www.vug.lt/comenius-projektas/160-lietuviki-paprociai-ir-tradicijos>
- [7] 15min.lt, „Lietuvos krepšinio aistruoliai sukūrė maldą šalies rinkinei“: <http://www.15min.lt/naujiena/eurobasket-2011/naujienos/lietuvos-krepsinio-aistruoliai-sukure-malda-salies-rinkinei-389-169010>

3. ŠALIES ARCHITEKTŪRA

Lietuvos architektūra pradėta nagrinėti, sisteminti ir aprašinėti tik XIX a., nors įstabių architektūrinių objektų yra išlikę ne mažai ir iki šių dienų.

3.1 Lietuvos senosios architektūros apžvalga

Gotika – pirmasis Lietuvą pasiekęs architektūros stilius iš Europos (XIV –XVI a.). Šiuo laikotarpiu ėmė sparčiai augti miestai. Aplink turgaus aikštes iškilo turtingesnių miestiečių gotikiniai dviaukščiai namai su skliautuotais rūšiais. Tai raudonų plytų pastatai, vietomis puošti perdegtų plytų raštu.

Iki šių dienų išliko kelios pilys ir jų fragmentai, kurie priskiriami gotikos architektūros stiliui, yra restauruojami ir gausiai lankomi turistų: Kauno pilis, Gedimino pilies bokštas, Trakų pilis. Lietuva siekia, kad pastarasis objektas būtų įtrauktas į UNESCO Pasaulio objektų sąrašą, kadangi yra gražiam ir vaizdingame kraštovaizdyje ir atspindi svarbius ne tik Lietuvos, bet ir Rytų Europos istorijos laikotarpius bei įvykius. Tai geriausiai išlikusi Lietuvos pilis, pastatyta XIV a. pab.

9 pav. Trakų pilis (XIV a.) ir Gedimino pilies bokštas (XV a.)

Reikšmingiausias gotikos paminklas yra Šv. Onos ir Bernardinų bažnyčių ansamblis Vilniuje. Išraiškingi bokštai, nesuskaičiuojama gausybė arkų, šimtai dirbinių, dailūs metaliniai vartai, ir daugybė kitų puošmenų, tai – Šv. Onos bažnyčia (XVI a.), dalis minėtojo ansamblio. Jos grožio, sakoma, buvo pakerėtas ir pats Napoleonas Bonapartas, šią Vilniaus senamiesčio puošmeną norėjęs ant delno nusinešti į Paryžių. Šalia yra ir XIX a. projektuota neogotikinio stiliaus varpinė. Bernardinų bažnyčia ir vienuolynas XVII–XVIII a. įgijo renesanso ir baroko bruožų, tačiau nemažai pastebima ir gotikinio stiliaus detalių (10 pav. dešinėje). Keletas kitų šio stiliaus pastatų: Šv. Mikalojaus bažnyčia Vilniuje (XIV a.), Vytauto Didžiojo bažnyčia Kaune (XV a.), Perkūno namas Kaune (XV a. pab.), viduramžiais buvęs muitinė.

10 pav. Šv. Onos ir Bernardinų bažnyčių ansamblis

Renesansas. Lietuvoje renesanso visuomenės mintis ir kultūra reiškėsi nuo XV a. pabaigos iki XVII a. vidurio. Tam įtaką padarė bajorų studijos Prahos, Krokuvos, Bolonijos, Leipzigo, Miuncheno ir kituose universitetuose. Renesanso intelektualinė atmosfera paskatino spaudos atsiradimą Lietuvoje. XVI a. vyravo tiek gotikinis, tiek renesanso stilius, kurie sumišo su vietos pilių architektūra, tuometinės Lietuvos meistrų darbais ir suformavo savitą renesanso stilių. Labiausiai reiškėsi rezidencinių pilių, miesto gynybinių sienų, bastioninių pilių, švietimo, kulto pastatų, miestiečių gyvenamųjų namų architektūroje bei urbanistikoje. Rūmai buvo stačiakampiai, su aukštais stogais: jų korpusai buvo grupuojami aplink uždara (arba pusiau uždara) vidaus kiemą. Sienas pradėta tinkuoti, įsivyravo lygios, ramios plokštumos, simetrija, horizontalių linijų ritmas, pusapvalės arkos. Pilių centre būdavo erdvus vidaus kiemas, aplink jį veisiami sodai, parkai. Šio stiliaus pastatai: iš istorinių dokumentų atkurti ir 2000-2009 m. pastatyti Vilniaus Žemutinės pilies rūmai (vadinami Valdovų rūmai), Panemunės pilis (XVI a.), Raudonės pilis (XVI a. pab.), kurioje dabar yra įsikūrusi mokykla, Biržų pilis (XVI a.), Radvilų rūmai (XVII a. vid.), Vilniaus universiteto rūmai (statyti iki XVI a.), Aušros vartai (XVI a.), kurie buvo viena iš Vilniaus gynybinių sienų dalių.

11 pav. Valdovų rūmai ir Raudonės pilis

Barokas. Lietuvos baroko architektūra užima reikšmingą vietą šiaurės rytų ir vidurio Europos baroko architektūroje. Baroko menas, plitęs nuo XVII a. pirmos pusės, čia buvo susijęs su renesanso menu. Jame ryškūs liaudiškumo bruožai, mažiau puošnumo, įmantrumo, egzaltacijos ir mistikos nei tipiniame baroke mene. Saviti bruožai (tūrių, proporcijų ir planų darna, įmantrumo, kreivų ir pailių formų vengimas) suformavo lietuvišką (vadinamą Vilniaus) baroko mokyklą, pasireiškusią ne tik Lietuvoje, bet ir V. Baltarusijos bei R. Latvijos architektūroje (pastatus dažnai projektavo ir statė tie patys Vilniaus architektai ir meistrai, buvo tie patys užsakovai). Baroko stilius daugiausia buvo paplitęs kulto ir reprezentacinių rūmų architektūroje (visuomeniniai pastatai bei miestiečių gyvenamieji namai ne tokie puošnūs ir didingi). Garsiausi baroko statiniai Lietuvoje: Pažaislio vienuolyno ansamblis (XVII-XVIII a.), Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčia Vilniuje (XVII a.), Visų šventųjų bažnyčia Vilniuje (XVII a.), Šv. Kazimiero bažnyčia (XVII a.), medinė Palūšės bažnyčia (XVIII a.). Savotiška architektūra gali pasigirti ir vakarinė šalies dalis. Miesteliai prie Baltijos jūros priklausė Prūsams, Vokiečiams, net Prancūzams. Be abejo, šis kraštas tikrai skiriasi nuo likusios Lietuvos dalies.

12 pav. Pažaislio vienuolyno ansamblis ir Vilniaus Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčios vidus

Klasicizmas. Lietuvą klasicizmo stilius pasiekė ne daug pavėlavęs – jo pradžia laikomi 1770 m. Nemažai garsių Lietuvos architektų, klasicizmo kūrėjų studijavo Italijos mokyklose. L. S. Gucevičius laikomas

lietuviškojo klasicizmo architektūros pradininku, jis sugebėjo jį įlieti naują labai artimą mūsų krašto architektūrai kompozicinį planą ir fasadų sprendimą. Jo pastatams būdinga masių pusiausvyra, plano aiškumas, gili statybinė logika. L. S. Gucevičiaus buvo pirmasis iš Lietuvos architektų panaudojęs skulptūros meną visuomeniniams pastatams papuošti.

Pastarasis architektas sukūrė daugybę iki šiol bestovinių ir svarbių pastatų Vilniuje: Vilniaus katedra, Vilniaus rotušė, Vyskupų rūmai Vilniuje (dabartinė Prezidentūra), Verkių ansamblis (Vilniaus apsk.), Sudervės bažnyčia (netoli Vilniaus). Kiti klasicistinio stiliaus pastatai Lietuvoje: Paežerių dvaro rūmai (Vilkaviškio r.), Vilniaus senamiestyje esantys tuometiniams bajorams priklausantys namai (Bžostovskių, Tyzenhauzų, Lopacinskių rūmai), Vilniaus Evangelikų reformatų bažnyčia ir kt.

13 pav. Prezidentūra ir Vilniaus katedra

XIX a. Lietuvos mene, kaip ir pasaulinėje dailėje ir architektūroje reiškėsi įvairios meno kryptys ir srovės: klasicizmas, romantizmas, istorizmas, eklektika, realizmas. Dauguma šio amžiaus meno krypčių Lietuvoje reiškėsi fragmentiškai, kadangi tas pats menininkas dažnai kūrė skirtingos stilištos kūrinius.

Modernas Vilniuje pasirodė šiek tiek pavėluotai - apie 1900 m. - ir gyvavo iki Pirmojo pasaulinio karo. Praeities stilius, jis deklaravo individualios kūrybos, unikalios raiškos siekį. Vilniaus modernas radikalumu neprilygo Vienos ar Briuselio modernui, nepaliko jis ir tokios gausybės pastatų, kaip kaimyninėje Rygoje ar Lvoje, Krokuvoje. Vis dėlto keliaujant Senamiesčio bei Naujamiesčio gatvėmis, galima aptikti apie 40 įdomių šio stiliaus pavyzdžių, o atskirų fragmentų, puošybos detalių - dar antra tiek. Vilniaus modernio pastatuose (ypač visuomeniniuose) naujojo stiliaus formos neretai persipynusios su klasicizmo, baroko, medinės architektūros motyvais. Vilniaus modernas visai nepanašus į Klaipėdos pastatų, kuriuose įsitvirtino vokiečių jugendo kryptis.

14 pav. Lukiškių namų kolonija Vilniuje ir Klaipėdos miesto savivaldybės viešoji biblioteka

Funkcionalizmas. Lietuvos statybos būklė buvo primityvi iki pat rusų valdymo pabaigos (1991 m.). Po I pasaulinio karo laisva Lietuva dėjo daug pastangų, kad sutvarkytų krašto statybą. XX a. Lietuvos, kaip ir kitų šalių, architektūra susiskaidė į daugelį įvairių krypčių ir daugiau niekada nesusiliejo į vientisą stilių. Daugumos architektų darbuose reiškėsi paprastumas, saikingumas ir rimtumas, vengiama prabangos ar labai pigių ir laikinų dalykų. Tai kaip tik atitiko ekonomines ir technines galimybes, be to, ir žmonių paprastą ir kuklų skonį. Sovietiniu laikotarpiu Lietuvos meno raida buvo pakankamai suvaržyta dėl šalyje vykstančių sovietinio valdymo procesų bei represijų (intelektualų trėmimų ir pan.).

Vienas iš šio laikotarpio pastatų tai Prisikėlimo bažnyčia Kaune. Bažnyčia ant kalno, o vidaus erdvė – ilga, siaura ir aukšta, aukštos angos ir lieknai piliastrai sienose tik pabrėžė kilimą į viršų. Savo aukščiu jie simbolizuoja tautos prisikėlimą. Okupavus Lietuvą vokiečiams ji paversta popieriaus sandėliu, o rusams – radijo imtuvų gamykla, vėliau gamino ir televizorius.

15 pav. Prisikėlimo bažnyčia Kaune ir Koncertų ir sporto rūmai Vilniuje

Kiti Kaune esantys sovietmečio pastatai: modernusis Vytauto Didžiojo Muziejus, Lietuvos bankas, „Pieno centro“ rūmai (šis projektas apdovanotas Paryžiaus tarptautinės parodos garbės diplomu ir šiuo metu jame įsikūręs universitetas), Prekybos, pramonės ir amatų rūmai. Vilniuje: Dailės parodų rūmai, brutalizmo stiliaus didžiuliai Koncertų ir sporto rūmai stebino savo aukštyn užlenktu stogu, kurio konstrukcija buvo pripažinta išradimu.

Taigi, XX a. Lietuvos architektūra atsigavo. Vyriausybė dėjo dideles pastangas, kad sutvarkytų krašto statybą – čia dirbo daug specialistų, buvo skiriama nemažai lėšų. Tiek dėl jų, tiek dėl privačių architektų ir inžinierių pastangų per palyginti trumpą laiką buvo pasiekta ryški pažanga, nors ekonominės sąlygos ir nebuvo palankios: pakilo statybos darbų kokybė, sumodernėjo pastatai.

- Dokumentinis filmas ["Wooden manors of Lithuania"](#)
- Vienas iš daugelio dvarų Lietuvoje – [Rokiškio dvaras](#)
- [Vilniaus architektūra ir dar šiek tiek daugiau apie Lietuvos sostinę](#)

Informacijos šaltiniai:

- [1] Baltų žinyčios vartai, „Valdovų rūmai – visuotinio pakilimo, vėliau dalies žmonių nusivylimo simbolis“: <http://www.baltai.lt/?p=2887>
- [2] Blogas Arunas's space, „Lietuvos pilys, rūmai, dvarai“: <http://fkmilan.wordpress.com/2011/01/14/lietuvas-pilysrumaidvarai/>
- [3] Blogas dgfotografija.lt, „Pažaislio Kamaldulių vienuolynas“: <http://www.dgfotografija.lt/blog/pazaislio-kamalduliu-vienuolynas>
- [4] Brazauskas A., „Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rezidencija Vilniaus Žemutinėje pilyje ir jos atkūrimas“: http://v1.valdovurumai.lt/Apie_mus/Brazauskas_Lietuvos_didziuju_kunigaiksciu_rezidencija_Vilniaus_Zemutineje_pilyje_ir_jos_atkurimas.lt.htm
- [5] Delfi.lt, „Trakai šiemet nebepretenduos tapti UNESCO saugoma vietoje“: <http://pramogos.delfi.lt/kultura/trakai-siemet-nebepretenduos-tapti-unesco-saugoma-vietove.d?id=7089307>
- [6] Efoto.lt, nuotrauka „Gedimino pilis“: <http://www.efoto.lt/user/13075/nuotraukos/tag/2011>
- [7] Jono Pauliaus II piligrimų kelias. Lietuva, „Istorija“: <http://www.piligrimukelias.lt/index.php?id=181>
- [8] Kauno Kristaus Prisikėlimo parapija, „Pirmosios nepriklausomybės laikotarpis 1922–1940 m.“: <http://www.prisikelimas.lt/index.php?id=29>
- [9] Kultūros paveldo departamentas, „Kultūros paveldo departamento filmai“: <http://www.kpd.lt/lt/node/2049>
- [10] Lietuvos didžiosios kunigaikštystės institutas, „Vilniaus Šv. Petro ir Pauliaus bažnyčia (XVII a. antroji pusė)“: http://www.megasy.com/ticino2/view_objects.php?id=13
- [11] Miestai.net, „Gražiausi modernio pastatai. Nominacijos“: <http://www.miestai.net/forumas/showthread.php?t=3639>
- [12] Miestai.net, „Gražiausi stalinistinės architektūros pastatai Lietuvoje“: <http://www.miestai.net/forumas/showthread.php?t=3302>

- [13] Miestai.net, „Gražiausi tarpukario laikotarpio architektūros pastatai Lietuvoje. Nominacijos“: <http://www.miestai.net/forumas/showthread.php?t=3303>
- [14] Miestai.net, „Kauno senamiestis nuo gotikos iki XXI a. pr.“: <http://www.miestai.net/forumas/showthread.php?t=5124>
- [15] Mokslo.lt, „Lietuvos architektūra XX a.“: <http://www.mokslo.lt/referatai/referatas/lietuvos-architektura-xx-a-puslapis3.html>
- [16] Panoramio, „Šv. Onos ir Bernardinų bažnyčių ansamblis“: <http://www.panoramio.com/photo/36450831>
- [17] Rutskienė G., „Radvilų rūmų muziejaus pastatas Vilniuje“: http://www.ldm.lt/RRM/Rr_pastatas.htm
- [18] Valstybinis turizmo departamentas prie Ūkio ministerijos, projektas „Lithuania.travel“, „Šv. Onos ir Bernardinų bažnyčios“: <http://www.travel.lt/objektai/sv-onos-ir-bernardinu-baznycios/460>
- [19] Vilniaus Užupio gimnazijos medžiaga, dalyvaujant Comenius programoje, „Garsieji ir moderniojo meno menininkai“: <http://www.vug.lt/comenius-projektas/240-garsieji-ir-moderniojo-meno-menininkai->
- [20] Virtualus istorinis Vilnius, „10 gražiausių Vilniaus pastatų“: http://www.viv.lt/vilniaus_top_10/10_graziausiu_vilniaus_pastatu
- [21] Wikimedia commons, nuotrauka „Vilniaus Šv. Pranciškaus ir Šv. Bernardinų bažnyčia“: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Vilniaus_%C5%A0v._Pranci%C5%A1kaus_ir_%C5%A0v._Bernardin%C5%B3_ba%C5%BEny%C4%8Dia.jpg
- [22] 15min.lt, „Trakų istorijos muziejus“: <http://www.15min.lt/zyme/traku-istorijos-muziejus>

3.2 Modernios architektūros atspindžiai

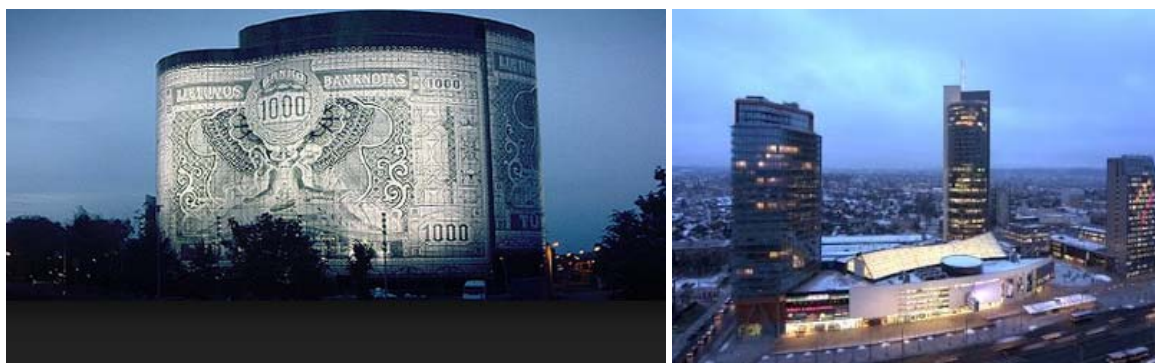
Šiuolaikinė Lietuvos architektūra tikrai nesnaudžia, lietuvių architektai nuolat dalyvauja vietiniuose ir tarptautiniuose konkursuose, projektuose. Keletas modernios architektūros pastatų pateikiama žemiau.

Elektrėnų bažnyčia, iškilusi monotoniško miesto panoramoje, tapo miesto simboliu. Ji yra pusiaukelėje tarp Kauno ir Vilniaus ir puikiai matoma nuo automagistralės. Bažnyčios eksterjero akcentas – puslankiu išlenktas portalas, kurį sudaro stačiakampė arka su kryžiumi ir šeši vertikalūs kiaurapjūviai kryžiai. Didingas portalas vaizduoja septintą krikščionybės šimtmetį Lietuvoje.

16 pav. Elektrėnų bažnyčia

2008 m. išdygęs unikalus statinys Kaune verslo centras „1000“ yra tarp geriausių pasaulio biuro pastatų ir įtrauktas į pačių įdomiausių pasaulio statinių sąrašą. Išorės apdailai panaudota 4500 Olandijos įvairių formų stiklo plytelių. Įspūdingas 10 aukštų pastatas, dekoruotas 1926 m. 1000 Lt Lietuvos banknotu.

17 pav. Verslo centras „1000“ Kaune ir Vilniaus panorama su dangoraižiu „Europa“

Šalies sostinės panoramoje vis daugiau atsiranda naujų įdomių pastatų. 33 aukštų dangoraižis „Europa“ įtrauktas į geriausių pasaulio dangoraižių sąrašą (17 pav. dešinėje).

2013 m. duris atvėrė moderniausia Lietuvoje Vilniaus universiteto biblioteka. Lietuvos architektų sąjunga šį garsaus Lietuvos architekto G. Natkevičiaus projektą pripažino vienu iš penkių geriausių dvejų metų projektu Lietuvoje. Šis pastatas susideda iš trijų korpusų, sujungtų cokoliniu aukštu. Virš žemės be cokolinio aukšto, apjungiančio visus centro korpusus, yra 3-jų, 4-ių ir 5-ių aukštų pastatai. Po žeme - techninis ir saugyklų aukštai.

18 pav. Architekto G. Natkevičiaus darbai: naujoji Vilniaus universiteto biblioteka ir gyvenamasis namas Ultriuse, Klaipėdos raj.

Šiuo metu Vilniaus universiteto biblioteka - didžiausia visą parą veikianti biblioteka, kurioje įrengtos skirtingų mokslo sričių skaityklos ir konferencijų salės, parodų, poilsio, bendravimo, diskusijų erdvės. Visuose korpusuose yra įrengtos nuošalios poilsio, rekreacinės salelės, kiekviename aukšte yra ir kiek neįprasti bibliotekų erdvėse gultai-pufai ilsėtis ar skaityti horizontalioje padėtyje. Bibliotekoje daugiau nei 2 mln. 110 tūkst. leidinių, o vien dviejuose požeminiuose aukštuose telpa 1,8 mln. spaudinių. Vienu metu bibliotekoje gali dirbti daugiau kaip 800 lankytojų, aptarnaujamų apie 80 centro darbuotojų.

Šiuolaikinė architektūra Lietuvoje „auga“ ir tikrai gali pasigirti naujais, akį traukiančiais įvairios paskirties pastatais (gyvenamieji namai, biurai, sodybos, visuomeniniai pastatai ir kt.) miestuose ir už jų ribų.

Informacijos šaltiniai:

- [1] Elektrėnų Marijos - Kankinių Karalienės parapijos užrašai, „Elektrėnų bažnyčia“:
http://elparapija.blogspot.com/p/elektrenu-baznyciai-15-metu_10.html
- [2] IĮ Focus Studio, „Pastatas - garsenybė Kaune“: http://www.focusstudio.lt/page/lt/main_text/pub/pastatas-garsenybe-kaune
- [3] Jarmalis S., „Garsus architektas G. Natkevičius kiekvienam namui rašo originalų scenarijų“:
<http://www.lrytas.lt/sroves/sekmes-istorijos/garsus-architektas-g-natkevicius-kiekvienam-namui-raso-originalu-scenariju.htm>
- [4] Martynas, „Europa“: <http://vilniausbiurai.blogspot.com/>
- [5] Myliukauna.lt, „Kaune veikiantis verslo centras įtrauktas į neįprasčiausių Europos statinių sąrašą“:
<http://www.myliukauna.lt/lt/naujienos/cia-ir-dabar/kaune-veikiantis-verslo-centras-itrauktas-i-neiprasciausiu-europos-statiniu-sarasa>
- [6] Umbrasaitė E., „Naujasis Vilniaus dangoraižis siūlo grožėtis panorama iš paukščio skrydžio“:
<http://www.lietuvas.org/galerija/dangoraiziai/dangoraiziai.htm>
- [7] Urbonaitė-Vainienė I., „Naujosios VU bibliotekos knygų lentyna sieks 70 kilometrų – kaip nuo Vilniaus iki Molėtų“:
<http://www.delfi.lt/news/daily/education/naujosios-vu-bibliotekos-knygu-lentyna-sieks-70-kilometru-kaip-nuo-vilniaus-iki-moletu.d?id=60513139#1/4672289/ifoto.delfi.lt>
- [8] Wikipedia, „Vilniaus universiteto biblioteka“: http://lt.wikipedia.org/wiki/Vilniaus_universiteto_biblioteka

4. ŠALIS IR JOS MENAS

4.1 Tradiciniai amatai

Norint pažinti tautą, būtina pažinti pagrindinius jos užsiėmimus ir verslus, darbo įrankius, pastatus, apsirengimą, papročius. Kiekviena tauta per savo gyvavimo amžius sukuria tam tikras jai būdingas kultūros formas, rečiau sutinkamas kitose tautose.

Lininis rankšluostis, kabantis medinėje išraižytoje rankšluostinėje, lova, užklota languota arba dryžuota lovatiesė, ant medinio stalo moliniai dubenėliai, ašotis, puodynė ir mediniai šaukštai, kieme stovintis medinis kryžius. Toks vaizdas iškyla prieš akis, kai nuklystame mintimis į XVIII–XIX amžiaus Lietuvos kaimą. Beveik viskas, ko reikėjo ūkyje, buvo pagaminama pačių valstiečių rankomis. Tradiciniai amatai – tai specialaus parengimo ir įgūdžių reikalaujančios bei iš kartos į kartą perduodamos ūkinės veiklos formos, užtikrinančios pragyvenimą ir lemiančios savitą gyvenimo būdą. Didžiąją amatininkų dalį sudarė medžio apdirbimo meistrai. Tai dailidės, staliai, račiai, kubiliai, klumpdirbiai, kryždirbiai. Dažniausiai nė vienas valstietis neapsiėjo be kalvio, puodžiaus, siuvėjo, batsiuvio paslaugų.

Medžio apdirbimo amatas turi senas tradicijas. Amatininkai iš medžio statė trobas, gamino baldus, darė įvairius ūkyje reikalingus daiktus, drožė šaukštus. Meistrai puikiai suprato daikto funkcionalumo reikšmę. Jų gaminiai neapkrauti nereikalingomis detalėmis, nėra beprasmiško puošnumo. Puikus pavyzdys – verpstės – jose puošiama tik gerai matoma vieta. Verpstės forma ir joje išraižytas ornamentas vienas su kitu labai susiję.

O kryžiai, stogastulpiai, koplytstulpiai, koplytėlės – nuo seno yra neatskiriama Lietuvos peizažo dalis, o kryždirbystė, kaip tradicinio liaudies meno šaka, apima ne tik paminklo padarymą, kūrėjo talentą bei meistriškumą, bet ir su tuo paminklu susijusius papročius, apeigas, pastatymo tikslus.

19 pav. Amatininkų iš medžio darbai: verpstė, koplytstulpis kryžius

Liaudies medinį paminklą sudaro architektūrinės konstrukcijos, dekoras, skulptūrėlės, kalvių nukalti geležiniai kryžiai, puošiantys statinio viršūnę, kartais net tapyti paveikslai. XIX a. tokių paminklų būta kone kiekvienoje sodyboje, pakelėse, laukuose, kaimuose, net miškuose, o ką jau kalbėti apie kapines ir bažnyčių šventorius. Paprotys statyti kryžius Lietuvoje atsirado priėmus krikščionybę, todėl suprantama, kad meninėje statinio struktūroje subtiliai dera ikikrikščioniškosios kultūros elementai ir savitai interpretuoti krikščioniškosios sakralinės dailės stiliai.

Per keletą egzistavimo šimtmečių kryždirbystė patyrė įvairiausių išbandymų. Tai buvo ir draudimų, ir naikinimo, ir žavėjimosi laikotarpiai. Daugelis užsienio tyrinėtojų XIX a. Lietuvą laikė kryžių kraštu. Tradiciniai Lietuvos kryžiai – unikalūs architektūros, kalvystės, skulptūros ir tapybos meno šedevrai. Kryžiai su metalinėmis viršūnėmis, ornamentais, saulėmis ir įvairiomis medinėmis detalėmis bei skulptūromis yra brangus lietuvių folkloro palikimas. 2001 m. UNESCO įtraukė lietuvių kryždirbystę ir kryžių simbolizmą į Žmonijos nematerialaus ir žodinio paveldo objektų sąrašą.

Puodininkystė Lietuvoje paplito pirmaisiais mūsų eros amžiais. Daugiausia buvo lipdomi indai maistui gaminti ir laikyti. Nuo indo paskirties priklausė jo forma ir puošyba. Dubenys, lėkštės, puodynės buvo puošiamos

kukliu linijų arba augaliniu motyvu. Dėl tvirtumo kai kurias puodynes apipindavo beržo tošimi. Labiausiai išpuošti būdavo ąsočiai. XIXa.-XXa. antrojoje pusėje puodžiaus amato buvo mokomasi šeimoje, pas meistrus miestuose ir miesteliuose (maždaug 3 metus). Puodžius turėjo mokėti nužiesti, išdegti ir glazūruoti indą.

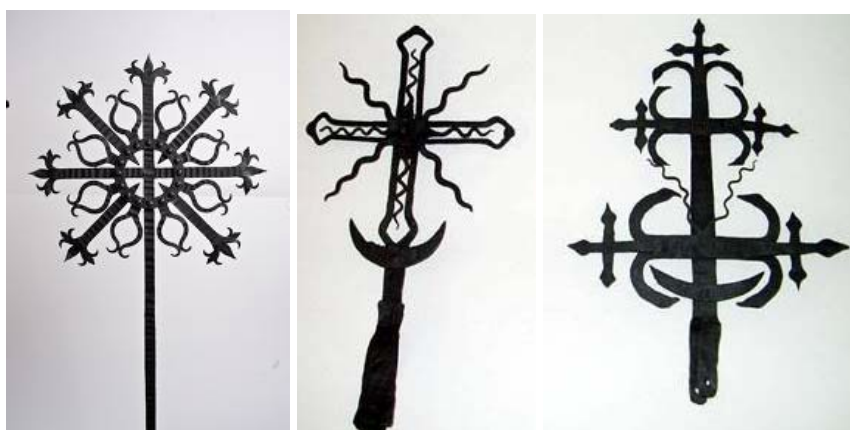
20 pav. Lietuvių puodynės, ąsočiai

Audimas jau nuo savo atsiradimo (II - IV a.) buvo laikomas labai svarbiu darbu. Jis apdainuojamas liaudies dainose, minimas pasakose ir mįslėse. Moterys pačios verpė gijas iš linų, kanapių, vilnų. Verpalus dažydavo augalų lapais, žiedais, šaknimis, medžių žieve, samanomis, balų rūda. Verpti pradėdavo dar mergaitės ir kraudavo į kraičių skrynias baltas drobes, raštuotą audeklą rietimus, juostų kamuolius. Audiniai atliko ne tik buitinę funkciją – ne mažiau svarbi buvo ir dvasinė. Audimo pradžiai turėjo būti parenkamas atitinkamas laikas. Audeklą užmesti būtinai reikėjo gražią dieną.

21 pav. Lietuvių audimo raštai ir audimo staklės

Kalvystė – vienas senoviškiausių amatų, kurio esmė yra daiktų kalimas iš metalų. Senovėje kalvystė neretai apimdavo ir rūdos paiešką, metalo išlydymą.

22 pav. Metaliniai kryžiai

XIII – XIV a. amatai atsiskyrė nuo žemės ūkio – tapo savarankiška ūkio šaka. Šiuo metu Lietuvoje populiariausi amatai – tekstilė, medžio apdirbimas, juvelyrika, keramika, pynimas, duonos ir pyragų kepimas, mėsos ir pieno perdirbimas, bitininkystė, žolininkystė, gamtos gėrybių rinkimas. Lietuvos regionuose yra beveik 30 tūkst. gyventojų galinčių kurti tautinio paveldo produktus.

Informacijos šaltiniai:

- [1] Auksarankių klubas, „Audimas“: <http://www.auksarankes.lt/straipsnis/rankdarbiai/audimas>
- [2] Diena.lt, „Pasaulyje pripažinta kryždirbystė yra daugiau nei tradicinis amatas“: <http://www.diena.lt/naujienos/vasara-2011/naujienos/pasaulyje-pripazinta-kryzdirbyste-yra-daugiau-nei-tradicinis-amatas-361980>
- [3] Lietuvos tautodailininkų sąjunga, „Audimas“: <http://www.lietuvostautodaile.lt/lt/zanrai/audimas>
- [4] Lietuvos tautodailininkų sąjunga, „Kalvystė“: <http://www.lietuvostautodaile.lt/lt/zanrai/kalvyste>
- [5] Lietuvos paminklai, „Objektai“: <http://www.lpaminklai.lt/objektai.php?nr=2&programa=12>
- [6] Ribašauskienė E., „Tradiciniai amatai Lietuvoje: situacija ir perspektyvos“: http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2008~ISSN_1392-6101.N_4_42.PG_91-98/DS.002.0.01.ARTIC
- [7] Rimkuvienė V., „Žemaitijos amatai ir amatininkai“: <http://samogitia.mch.mii.lt/KULTURA/amatai.lt.htm>
- [8] Selonija.lt, „Daiktas – praeities atspindys (IX dalis): Et, tas arklys tik puodams vežioti ...“: <http://www.selonija.lt/2011/08/22/daiktas-%E2%80%93-praeities-atspindys/>
- [9] Vikipedija, „Amatai“: <http://lt.wikipedia.org/wiki/Amatai>

4.2 Tradiciniai drabužiai

Lietuvos teritorijoje yra susiformavę penki etnografiniai regionai (Aukštaitija, Žemaitija, Dzūkija, Suvalkija ir Klaipėdos kraštas), kurie skiriasi tarmėmis ir įvairiais etninės kultūros aspektais – tarp jų ir tradiciniais kaimo drabužiais. Senovėje šie drabužiai buvo dėvimi kasdien, išėigai, per vestuves ar kitas šventes. Vienaip buvo rengiamasi per vestuves, kitaip einant į bažnyčią ar svečius. Tautiniai drabužiai niekada nebuvo lyg uniforma: tai buvo išėiginis drabužis, kaskart keičiant įvairias jo dalis ir ieškant naujų jų derinimo būdų.

Iki pat XX a. pr. tradiciniai liaudies drabužiai dažniausiai buvo siuvami iš specialių naminių lininių ar vilnonių audinių. Audimas buvo vienas svarbiausių kaimo moters užsiėimų, jos geras vardas priklausė nuo sugebėjimo plonai verpti ir austi dailesnius ir sudėtingesnius audinius negu kaimynės. Verpti jos pradėdavo dar būdamos mergaitės ir kraudavo į kraičių skrynias baltas drobes, raštuotų audeklų rietimus, juostų kamuolius.

Drabužiuose atsispindi ekonominė padėtis ne tik šeimos, bet ir regiono. Neturtingos valstietės daugiau dėvėjo lininius, pakulinius, mažiau vilnonius. Pasiturinčiosios įsigydavo pirktinių audinių. Senąjį apsirengimą ilgiau išlaikė neturtingosios. Atsižvelgiant, kokia tam regionui būdinga augmenija, medžių žievės, augalų šaknelės, tradiciškai susiklostė ir audeklų raštai, spalvos. Šventadienį kostiumą visuose regionuose sudarė tos pačios pagrindinės dalys, skyrėsi tik drabužių sukirpimas, spalvos, ornamentai, atskirų dalių dėvėseną, papildomos detalės, papuošalai bei kiti aksesuarai. Merginą nuo moters skyrė tik galvos danga. Moterys dėvėjo nuometus, kepurėles, skareles, dengėčias visus plaukus, o merginos – galionus, karūnėles, skareles, kalpokus. Kalpokai – tai karūnėlės formos vestuviniai pamergių galvos papuošalai, žinomi jau XVIII a., daromi iš kartono, spalvoto popieriaus, įvairiaspalvių kaspinių.

Aukštaitija. Aukštaitijos kaimiečių liaudies drabužiai patys archajiškiausi Lietuvoje. Balto lino audiniai – marškinių rankovės ir prijuosčių galai puošti įausiais geometriniais ornamentais. Sijonai – vilnoniai, žaliai – raudonai languoti. Liemenės siuvamos iš brangesnio audinio ir priekyje suvarstomos ar susegamos kabėmis. Ištekėjusios moterys nešiojo sudėtingai rišamus viduramžius primenančius plono lino nuometus, apgaubiančius veidą, dengiančius pečius ir kaklą. Aukštaičių vyrų drabužiams būdinga pilkos ir rudos į apačią plėtėjančios sėmėgos (viršutinis rūbas iš milo). Jos būdavo sujuosiamos margaspalve juosta arba baltu rankšluosčiu. Kelnės tos pačios spalvos kaip ir sėmėgos. Marškiniai balti, maža stacia arba atverčiama apykaklaite. Apavas – juodi arba balti auliniai batai (dažniausiai su atvartais). Galvos apdangalai – avių vilnų įvairių formų veltos skrybėlės arba kepurės.

Žemaitija. Žemaičių drabužiai išsiskiria iš kitų regionų kostiumų spalvingumu, dažnai – ir turtingumu, brangių dažniausiai raudonų moteriškų skarų ir karolių gausa, ne pilko milo, o spalvotais viršutiniais vyrų drabužiais. Sijonai išilgai dryžuoti, derinant 5 kontrastingas spalvas. Vilkėjo tunikos tipo marškinius stacia apyakle ir liemenes su paaukštinta liemens linija. Dažniausias skarelių ryšėjimo būdas – virš kaktos surištu mazgu su paliktais styroti kampeliais. Išėiginis žemaitės kostiumas beveik neįsivaizduojamas be ant pečių siaučiamų skraisčių. Vyrų apdaras: naminio milo švarkas, panašus į kokuviškių su misingine ir sidabrine sagtimi, opšraus odo maišelis per petį, kelnės vilnonės arba drobinės, skarelė ant kaklo spalvota, kepurė lapinė arba šuninė žiema, o vasarą – skrybėlė, apskrita, aukšta, su užkištu žiupsniu povo plunksnų.

Dzūkija. Dzūkės audė ypač daug ir labai įvairių juostų. Dauguma jų buvo rinktinės, išaustos specifiniais regionui būdingais raštais, derinant dvi kontrastingas spalvas. Sijonai ir prijuostės tamsesnių spalvų, smulkiai languotos. Ant galvos moterys dėvėjo spalvotus ar baltus kykus, ant kurių dar rišdavo skaras. Dzūkių vyriški drabužiai spalvoti, bet kuklūs. Ant galvos – šiaudinė skrybėlė arba siūtinė kepurė. Marškiniai drobiniai, vietose papuošti raudonais raštais. Kelnės – drobinės, įvairių atspalvių, smulkiai languotos. Kelnų apačios užaustos tamsiau ir sukištos į margas kojines. Iš spalvotų virvelių nunertas apavas, o po padu prisiūta oda.

23 pav. Tradiciniai lietuvių drabužiai: Aukštaitijoje, Žemaitijoje, Dzūkijoje

Suvalkija. Suvalkija – vėliausiai susiformavęs etnografinis Lietuvos regionas. Suvalkiečių moterų marškiniai išsiskiria labai plačiomis rankovėmis, siuvinėtomis baltu kiauraraščiu. Sijonai tamsūs, išilgai dryžuoti. Ryškiausia ir sudėtingiausia suvalkietės kostiumo dalis buvo prijuostė: ant balto (vėliau ir tamsaus) lininio pagrindo išilgai įaustos raudonų arba daugiaspalvių rinktinių geometrinių bei augalinių ornamentų juostos. Ornamentai komponuojami iš stilizuotų lelijų. Visi vyrų drabužiai tamsoki su ryškios spalvos papuošimais. Ant galvos – velta milinė skrybėlė arba ausinė kepurė, vasarą – plačiabrylė šiaudinė skrybėlė. Išeginiai drobiniai marškiniai atversta apykakle ir parišta skepetaite, o spalvoti marškiniai buvo vasarinis viršutinis drabužis. Vyrai dėvėjo raštuotą arba šiek tiek dryžuotą liemenę. Kelnės spalvotos ir išilgai dryžuotos. Per liemenį perjuosta plati rinktinė juosta. Šaltesniu oru dėvima liemenuota, ilga klostyta sėmėga. Apavas - juodi batai atverstais spalvoto pamušalo aulais.

24 pav. Tradiciniai lietuvių drabužiai: Suvalkijoje, Klaipėdos krašte

Klaipėdos kraštas. Šio krašto gyventojai dažniausiai savo gyvenamą kraštą vadindavo - Mažąja Lietuva. Tai buvo vienintelis etnografinis Lietuvos regionas, kuriame vyravo liuteronų tikėjimas. Tai aplinkybė, taip pat ir skirtinga visuomeninė bei kultūrinė krašto raida, lėmė regiono savotiškumą, pasireiškusį ir tradicinėje klaipėdiškių valstiečių aprangoje. To meto moterų kostiumas buvo itin spalvingas, nestokojantis egzotiškų senovinių elementų. Marškiniai buvo pasiūti specifiniu, kitur Lietuvoje nežinomu būdu: gausiai suraukti apie kaklą, su reglano kirpimo perpečėmis, puošti siuvinėtais ir įausiais ornamentais. Segėjo languotus raudonų, mėlynų ir žalių spalvų derinių sijonus. Juosėsi baltomis prijuostėmis su įausiais raudonais augalų ornamentų raštais. Prie juosmens kabindavo plokščią, puošnią siuvinėtą krepšelį. Klaipėdos krašto merginų šukuosenos išsiskirdavo įspūdingais kasų pynimais, sukimais aplink galvą arba prie ausų. Pagal kasų pynimą buvo skiriama net iš kurio Klaipėdos krašto miestelio mergina. Kasos buvo rišamos spalvotomis juostelėmis, kartais

mergaitės pasipuošdavo galvas vainikėliais ar juostelėmis. Taigi galvos apdangalas - išduodavo moters socialinį statusą. Klaipėdos krašto vyrai mūvėjo ilgomis kelnėmis ir auliniais, juosėjo juostomis. Tačiau dažnas rinkosi ir trumpas kelnės, megztas puskojines ir pusbačius, o juosdavosi odiniais arba siuvinėtais diržais. Plačiabrylė skrybėlė buvo būtinas ir labai retai nusiimamas tikro vyro atributas. Pagal juostelės surišimą, kairėje ar dešinėje kepurės pusėje buvo galima atskirti vedusį vyrą nuo nevedusio.

Klimato sąlygos sąlygojo ir tradicinio apavo raidą. **Naginės** – seniausias Lietuvos gyventojų apavas. Jos buvo daromos iš nuluptų nuo žvėrių kojų kailių. Tokia bekulnė avalynė, siuvama iš galvijų, kartais kiaulių odos, buvo žinoma dar XIX a. Kiti senovės lietuvių apavai buvo: mediniu padu ar visos medinės **klumpės** bei iš karnų pintos **vyžos**.

25 pav. Lietuvių liaudies avalynė: naginės, vyžos, klumpės

Šiuo metu tradiciniai rūbai dėvimi tik folklorinių ansamblių atlikėjų, kurių Lietuvoje yra tikrai nemažai. Tradiciniai rūbai ir avalynė taip pat eksponuojami muziejuose.

Informacijos šaltiniai:

- [1] Alkas.lt, „Vokietijoje skambės lietuviškos dainos“: <http://alkas.lt/2013/05/05/vokietijoje-skambes-lietuviskos-dainos/>
- [2] Augūnaitė D., „Viskas apie lietuvių tautinį kostiumą“: <http://gyvenimas.delfi.lt/stilius/viskas-apie-lietuviu-tautini-kostiuma-nuotrauku-albumas.d?id=9954611>
- [3] Baniulaitytė Z., „Žemaitių vyrų tautinė drabužė“: http://samogitia.mch.mii.lt/KULTURA/vyriski_drabužiai.lt.htm
- [4] Gyvoji krašto enciklopedija grazitumano.lt, „Aukštaičių tautiniai drabužiai“: http://www.grazitumano.lt/wiki/index.php/Auk%C5%A1tai%C4%8Di%C5%B3_tautiniai_drabu%C5%BEiai
- [5] Gyvoji krašto enciklopedija grazitumano.lt, „Dzūkija: tautiniai drabužiai“: http://www.grazitumano.lt/wiki/index.php/Dz%C5%ABkija:_tautiniai_drabu%C5%BEiai
- [6] Gyvoji krašto enciklopedija grazitumano.lt, „Žemaičių tautiniai rūbai“: http://www.grazitumano.lt/wiki/index.php/%C5%BDemai%C4%8Di%C5%B3_tautiniai_r%C5%ABbai
- [7] Hokušienė I., „Lietuvos tautinis kostiumas“: <http://hokusiene.wordpress.com/2012/09/05/lietuviu-tautinis-kostiumas-ibook-for-ipad/>
- [8] Lietuvių liaudies kultūros centras, „Tautinis kostiumas“: <http://www.llkc.lt/index.php?1988652837>
- [9] Ltrabuziai.weebly.lt, „Suvalkija“: <http://ltrabuziai.weebly.com/suvalkie269i371-drabu382iai.html>
- [10] Marga krautuvėlė, naginių nuotrauka: <http://www.margakrautuvele.lt/lt/kita/803-nagines>
- [11] Petronytė J., „Nepriklausomybės 20-metis su tautiniu kostiumu“: <http://www.ve.lt/naujienos/kultura/kulturos-naujienos/nepriklausomybes-20-metis-su-tautiniu-kostiumu-70980/>
- [12] Rudzinskas J., „Lietuvių tautinių drabužių regioniniai ypatumai“: http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=2231&p_d=21375&p_k=1
- [13] Selonija.lt, „Daiktas – praeities atspindys (II dalis): Jaunavedžiams lovą paklojom, tik jį neguldysim...“: <http://www.selonija.lt/2011/03/page/19/>
- [14] Veliuonos kraštas.lt, „Ekspozicijos Veliuonos krašto istorijos muziejuje“: http://veliuonoskrastas.lt/index.php?page=third_ekspozicijos&hl=lt_LT
- [15] Vikipedija, „Naginės“: <http://lt.wikipedia.org/wiki/Nagin%C4%97s>

4.3 Tradicinė muzika

Lietuvių tautos istorija rodo, kad lietuvių protėvių gyvenime svarbiausi buvo žemės ūkio darbai, artimas ryšys su gamta bei žmonių tarpusavio santykiai. Neretai aptinkami iš pagonybės atėję tikėjimai gamtos reiškinių galiomis, akmenimis, gyvūnais, paukščiais ir medžiais, todėl dainose žmonių gyvenimas gretinamas su gamta ir dangaus kūnais, tikintis jų pagalbos ir palankumo. Visa tai formavo tautos būdą, dvasią ir tuo pačiu, meną. Lietuvių liaudies muzika – tai dainos, šokiai ir instrumentinė muzika.

Dainos. Lietuvių liaudies dainos, atsiradusios skirtingu istoriniu laikotarpiu, gludintos šimtmečius,ėjusios iš kartos į kartą, tebėra išlaikiusios vienokį ar kitokį kultūrinį kontekstą. Jos stebina savo švelnia poezija ir melodijų įvairumu. Lietuvių liaudies dainos klasifikuojamos į šiuos žanrus: Vaikų, vestuvių, darbo, karinės-istorinės, kalendorinės dainos, raudos, sutartinės.

Vaikų dainos – lopšinės, žaidinimai, erzinimai, gyvūnijų apdainavimai.

Vestuvinės dainos yra vertingiausios meniniu atžvilgiu. Apdainuojami trys vestuvinių apeigų ciklai: piršlybos, vestuvės ir grįžtuvės.

Darbo dainos sudaro bene gausiausią dainuojamosios tautosakos dalį. Dainuota dirbant lauko ir namų darbus, siekiant palengvinti darbo monotonią.

Karinės-istorinės dainos įamžina konkrečius istorinius įvykius, perteikia liaudies nuotaikas ir pažiūras į karą bei tėvynės gynimą, atskleidžia kario ir jo šeimos narių išgyvenimus.

Kalendorinėmis dainomis būdavo garbinamos gamtos jėgos (saulė, mėnulis, vėjas, lietus), kurios turėjo padėti užauginti gerą derlių.

Raudos. Laidotuvių raudos yra vienas iš seniausių lietuvių liaudies poetinės kūrybos žanrų. Mirusiųjų raudodavusios moterys ne tik išreikšdavo liūdesį, netekus artimo žmogaus, tačiau raudomis bandė įtakoti mirusiojo likimą. Vestuvių raudos atliekamos jaunosios. Pagrindinė jos raudų tema – nerūpestingų mergautinių dienų, rūtų vainikėlio, su kurio jaunoji skiriasi, apgailėjimas, graudus atsisveikinimas su gimtaisiais namais, didelių vargų jaunojo šalyje nuojauta.

Sutartinės – archajiškas ir specifinis žanras, būdingas tik Aukštaitijai. Sutartinės būdavo atliekamos balsu, pučiamaisiais instrumentais, šokant. Sutartinių ypatybė – kelių melodijų su skirtingais teksta pynimasis viena šalia kitos. 2010 m. sutartinės gavo tarptautinį UNESCO pripažinimą ir įtrauktos į Reprezentatyvųjų žmonijos nematerialaus kultūros paveldo sąrašą.

Lietuvos etnografiniai regionai skiriasi ne tik savo kalba (tarpe/dialektu), gyvenimo būdu, buitimi, apranga, papročiais, bet ir dainomis. Aukštaitijai būdingas daugiabalsis dainavimas 2–3 balsais. Vedantysis balsas veda melodiją gan aukštu registru, kiti pritaria žemiau tercijos, kvartos ar kvintos intervalu. Sakoma, „tūravoja“ – palaiko, pritaria. Pritariančiųjų balsų niekas nesimoko, juos „jaučia“, žino tradicinio dainavimo dėsnius ir todėl pritarti gali bet kokios dainai. Dzūkija nuo seno garsėjanti dainomis, praminta Dainava. Čia nuostabi gamta, tačiau nederlinga žemė ir daug liūdnujų vienbalsių dainų. Nelengva išvingiuoti jų ornamentines melodijas laisvu, nuolat besikeičiančiu metru. Žemaitija kaip ir Aukštaitija yra daugiabalsio dainavimo kraštas, tačiau daugiabalsiškumas čia skiriasi. Žemaičiai dažniau dainuoja žemu registru dviem-trim balsais. Dainuodami neskuba, ištesia melodiją, įsiklauso. Suvalkija, būdama ekonomiškai stipriausia Lietuvos dalis, prarado daug senojo muzikinio paveldo. Čia labiausiai paplito miestietiškos kultūros romansai, o senosios dainos įgavo naujų interpretacijų – paprastumo ir jausmingumo, todėl dažnai žinomi netgi jų autoriai. Suvalkiečiai ypač mėgo dainoms pritarti kanklėmis.

Instrumentinė muzika. Liaudies dainos sudaro tik dalį tautos kūrybos. Kita dalis - tai muzika instrumentams. Pirmieji lietuvių liaudies instrumentai – medinės dūdelės ir tuščiavidurės dėžės su ištemptomis žarnomis vietoj stygų. Senovėje buvo paplitę ir šie instrumentai: kanklės, birbynės, skudučiai, skrabalai, kelmas, daudytės, lumzdeliai, ragai. Verta pastebėti, kad daugelis šių instrumentų yra išlikę iki šių dienų ir gana plačiai paplitę.

Kanklės yra vienas seniausių lietuvių liaudies styginių muzikos instrumentų. Žinių apie kankles galima rasti lietuvių liaudies dainose, pasakose, padavimuose, dažnai siekiančiuose tuos laikus, kai lietuviai dar buvo stabmeldžiai ir tikėjo, kad žmogaus siela gali persikelti į medį, į kankles ir kalbėti arba raudoti žmogaus balsu. Kanklių būta įvairių formų. Tačiau vienas jų galas visada siauresnis – čia pritvirtinamos stygos. Kitame, platesniame, įtaisyti stygas ištempia varžteliai. Platusis kanklių galas įstrižai nukirstas ir smailėja iš dešinės į kairę. Grojant kanklės laikomos ant kelių arba ant stalo. Kanklėms buvo teikiama magiškoji paskirtis, o kankliavimas (skambino daugiausiai tik vyrai) laikytas ypatinga meditacijos forma. Buvo kankliuojamos tik etninės Baltijos tautų melodijos. XIX a. kankliavimas Baltijos šalyse ir Lietuvoje tapo tautinio atgimimo simboliu. Kankles pradėta modifikuoti, pritaikant jas tautinio atgimimo dainų ir giesmių atlikimui.

26 pav. Lietuvių liaudies instrumentai: kanklės ir skudučiai

Skudučiai – seni lauko muzikos instrumentai, buvę dar gana populiarūs XIX a. pab. Tai įvairaus dydžio uždarytų ir tam tikru būdu suderintų vamzdelių komplektas, kuriais skudučiuoja keletas žmonių. Skudučiai daromi iš naujo 2-3 cm storumo ir 7-15 cm ilgumo uosio medžio. Viena gale išilgai išdeginama arba išgręžiama skylė, paliekant plonas sienelės ir dugnelį. Kiaurasis galas iš abiejų šonų įžambiai nupjaunamas – padaromos skudučių žiotys. Skudutis pučiamas, laikant jį vertikaliai, žiotys priglaudus prie apatinės lūpos. Skudučiai turi senas ir originalias liaudiškojo grojimo tradicijas. Skudučių komplektas nesurišamas ir pučia juos ne vienas žmogus, o būtinai grupė. Tuo būdu išgaunama originalios sekundų harmonijos daugiabalsė muzika – sutartinės. O kadangi sutartinės sutinkamos tik Šiaurės rytų Lietuvoje, tai ir seniausios žinios apie šį instrumentą yra susijusios su šiuo kraštu.

Pučiamiesiems bei vieniems populiariausių lietuvių liaudžiai ir artimiausių lietuvių kultūrai muzikos instrumentų priskiriami daudytė ir birbynės. **Daudytė** – tai 1,4 m, 2 m arba 3 m ilgio trimitas, apvyniotas beržo tošimi. Viena daudyte, kaip ir vienu skudučiu galima išgauti tikrai vieną garsą. **Birbynės** – tai medinis 30 cm pučiamasis instrumentas – vamzdelis su užmautu ant galo karvės ragu.

27 pav. Lietuvių liaudies instrumentai: daudytė ir birbynės

Lietuvių liaudies dainos ir instrumentinė muzika buvo perduodama iš kartos į kartą. Dabar šią rolę perėmė folkloriniai ansambliai, kurių Lietuvoje yra gausu ir įvairių amžiaus kategorijų: nuo mažiausiųjų darželinukų ansamblių iki senjorų iniciatyvinių ansamblių.

- [Lietuvių liaudies šokiai, žaidimai ir muzika](#): pasakojimas apie jų paskirtį ir sudėtį, garsinę ir vaizdinę medžiagą (lietuviškai)

Informacijos šaltiniai:

- [1] Kaminskienė L., „Utenoje nuskambėjo pirmasis skudučių festivalis“: <http://www.lsdpl.lt/lt/naujienos/1639-utenoje-nuskambejo-pirmasis-skuduciu-festivalis.html>
- [2] Steponavičienė D., „Liaudies muzika Lietuvoje XIII–XVIII a.“: http://www.ethnicart.lt/index.php?option=com_content&task=view&id=84&Itemid=214
- [3] Vaišvilienė J., „Muzikos istorijos įvadas“: http://projektas-muzika.lmta.lt/media/vadoveliai2/Vadovelis_1/index.htm
- [4] Vikipedija, „Lietuvių liaudies muzika“: http://lt.wikipedia.org/wiki/Lietuvi%C5%B3_liaudies_muzika
- [5] Virbašius E., „Lietuvių liaudies instrumentai“: <http://www.folklinstruments.lt/>

4.4 Tradiciniai šokiai

Lietuvių tradiciniai šokiai yra linksmi ir smagūs. Daugelį lietuviškų šokių sudaro dvi dalys: pirmoji – lėtesnė, antroji – greitesnė. Pirmoji pasižymi įmantresne, savita choreografija, dažnai siejasi su šokio pavadinimu, antroji – dažniausiai polkos ar valso žingsneliu. Lietuvių tradicinės choreografijos palikimą sudaro šokiai, rateliai ir žaidimai. Didžioji jų dauguma skirta pasilinksminimams, tačiau yra ir įdomių apeiginių ratelių bei šokių, kurie siejami su kalendorinėmis, darbo ir vestuvių apeigomis. Daugelis jų yra paplitę visoje Lietuvoje, tačiau tam tikri etnografiniai regionai turi ir savitumų. Aukštaitija išsiskiria ratelių gausumu. Netgi dainos yra virtusios rateliais. Jie nesudėtingi, dviejų dalių, kur pirmoje einama ratu, o antroje sukamasi už parankių ar pinamas žilvitis, kartais įvairiais būdais supinama grandinė. Suvalkijoje daugiau linijinių ratelių ir žaidybinių, iliustruojančių tekstą bei neįmantrių vietinės kilmės šokių. Dzūkijoje gausu senosios apeiginės choreografijos. Ji siejasi su Kalėdų laikotarpiu ir vestuvinėmis apeigomis. Labiausiai mėgta šokti ir daugiausiai originalių šokių sukurta Žemaitijoje.

28 pav. Lietuvių folkloro ansamblių atlikimas

Dainų ir šokių šventės tradicija – tai šimtą metų besitęsiantis procesas, išaugęs iki reikšmingiausio, didžiausio Lietuvos kultūros reiškinio, kuris ugdo visuomenės kūrybines galias, telkia ją meninei veiklai ir periodiškai suburia į didžiulius šventinius renginius. Kas ketverius metus į Vilnių susirenka įvairių sričių mėgėjų meno kolektyvai ir profesionalaus meno atstovai iš Lietuvos ir įvairių pasaulio šalių. Dainų šventėse kasmet dalyvauja per 40 tūkst. dalyvių. Dainų ir šokių šventė yra kultūros reiškinys, ypač vertingas istoriniu, kultūriniu, estetiniu, socialiniu ir unikalumo požiūriais. 2003 m. trijų Baltijos valstybių – Estijos, Latvijos ir Lietuvos – Dainų ir šokių švenčių tradiciją UNESCO paskelbė Žmonijos žodinio ir nematerialaus paveldo šedevru.

Lietuvių folkloro ansamblių konkursų, pasirodymų, koncertų yra gausu tiek šalies ribose, tiek užsienyje. Tai tik parodo kartų dialogą bei suinteresuotumą ir norą tęsti, puoselėti tradicijas.

- [Dainų šventė](#): istorija ir vaizdinė medžiaga (angliškai)
- [Šokis su klumpėmis](#)
- [Lietuvių liaudies šokis „Šeinas“](#)
- [Lietuvių liaudies šokis „Greitpolkė“](#)

Informacijos šaltiniai:

- [1] Dainų ir šokių šventė http://www.kpd.lt/lt/dainu_sventes_tradicija
- [2] 15min.lt, „Išėivijos lietuviai JAV prezidentą pakvietė į tautinių šokių šventę“:
<http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/pasaulis/iseivijos-lietuviai-jav-prezidenta-pakviete-i-tautiniu-soku-svente-57-193235>

4.5 Lietuvių literatūra

Pirmieji Lietuvos raštijos paminklai yra valdovų Mindaugo, Gedimino, Algirdo laiškai, teisės aktai, rašyti vokiečių, lotynų ir rusėnų (baltarusių ir ukrainiečių protėvių) kalbomis.

Raštijos lietuvių kalba pradininkas yra **Martynas Mažvydas, pirmosios lietuviškos knygos** (apie 1510-1563) „Katekizmo prasti žodžiai, mokslas skaitymo rašto ir giesmės, dėl krikščionystės bei dėl bernelių jaunų naujai suguldytos“ autorius. 1547 metais išleistas M. Mažvydo „Katekizmas“ yra ir elementorius – raktas į „skaitymo raštą“. Prakalboje Mažvydas atveria lietuviškoje žemdirbių kultūroje iš esmės naujas vertybes – knygą, skaitymą, mokslą.

Pirmąjį meninį kūrinį - poemą „Metai“, garsiausią ir reikšmingiausią mūsų literatūros istorijoje, sukūrė lietuvių nacionalinės grožinės literatūros pradininkas Kristijonas Donelaitis. Keturių dalių poema valstiečio Dievą priartina prie žemės ir sutapatina su gamta. Gamta senovės žemdirbiui yra nuolat atsinaujinanti gyvybės galia, kuri egzistuoja kaip amžinas laiko ratas, pereinantis keturis ciklus. Žmogus yra gamtos dalis ir negali atsiskirti nuo žemės ir nuo ją dirbančios bendruomenės, nes tiesiog paneigtų Dievo nustatytą tvarką. Taigi darbštumas, kuklumas, gyvenimo paprastumas, bendruomeniškumas yra esminės K. Donelaičio būrų etinės moralinės vertybės. „Metų“ žmogus nesureikšmina nei pasaulio sukūrimo, nei jo pabaigos idėjų - svarbiausia yra cikliško gamtos atsinaujinimo, „amžinojo sugrįžimo“ jausena. Donelaičio kūrybos realizmas susijęs su valstietiška kultūra, su žemdirbio egzistencija ir jo tikroviška pasaulėjauta.

29 pav. Pirmoji lietuviška knyga „Katekizmas“ ir pirmasis lietuviškas meninis kūrinys „Metai“

Svarbiausias lietuvių **romantizmo** atstovas yra Maironis (1862-1932). Jis savo kūryboje sujungė etninės lietuvių kultūros (žemdirbių patirties, liaudies kūrybos) ir europinės (krikščioniškosios kultūros) tradicijas, nutiesė tiltą tarp praeities ir savo laiko – XIX a. pab. ir XX a. pr. Maironio kūryba padėjo formuoti lietuvių tautinei savimonei, skatino laisvės, nepriklausomybės siekius. „Pavasario balsai“ - svarbiausia Maironio knyga, išleista 1895 m. Maironiui pavasaris yra ne tik atbudusi gamta, o ir atbudusių tautų, taip pat ir lietuvių, laikas. Perkeltine prasme jis reiškia ir „tautų pavasarį“, vadavimąsi iš svetimųjų priespaudos. „Laimėkite, jaunos pakylančios šalys“- ištaria Maironis poemoje „Jaunoji Lietuva“. Poema atskleidžia budimą ir bundančią Lietuvą, dvaro ir kaimo žmones, moteris ir vyrus, jų pažiūras, pozicijas, idėjas. Poemos laikas - iki 1905 metų, iki Vilniaus Seimo, istoriškai labai svarbaus įvykio. „Jaunoji Lietuva“ yra svarbi kaip kūrinys, kuriame per įvykius ir žmonių likimus atskleidžiamos patriotinės idėjos, romantinė pasaulėjauta, stiprus gamtos jausmas. Šio istorinio autoriteto atvaizdas yra ant 20 litų vertės banknoto.

Lietuvių **modernioji literatūra** prasideda XX amžiuje. Su bendromis prozos modernėjimo tendencijomis sietinas žymus XX a. pradžios lietuvių rašytojas Jonas Biliūnas (1879-1907). Apysaka „Liūdna pasaka“ - svarbiausias jo kūrinys, parašytas pasakos žanru, kuriame tikra ir netikra susipynę, kur likimas žaidžia žmonėmis ir gyvenimais. („Betėvis“, „Žvaigždė“, „Ubagas“, „Kliudžiau“, ir kt.) Jis sutelkė literatūros žvilgsnį į išskirtines žmogaus situacijas (skriaudos, nuoskaudos, kaltės, išdavystės), siekė kalbėti santūriai, lakoniškai, vengė tiesiogiai mokyti, moralizuoti. Kalbėdamas labai taupiai, rašytojas geba pasakyti daug. J. Biliūnas - pirmasis lietuvių rašytojas, modernizavęs pasakojimą, suteikęs jam Europietišką formą. Savo kūrinius rašytojas yra vadinęs „psichologiniais piešinėliais“, tai rodo, kad jis sąmoningai stengėsi vaizduoti ne tik išorinius, bet ir vidinius žmogaus dvasios įvykius.

30 pav. Romantizmo lietuvių literatūros atstovas Maironis ir modernistas J. Biliūnas

Neoromantizmas yra pirmoji lietuvių literatūros kryptis, siekusi naujesnio, problemiškesnio kūrybos suvokimo. Neoromantikai kreipė žvilgsnį į tai, kas nematoma (vidiniai išgyvenimai, regėjimai, slapti patyrimai), nepasiekiamą (visatos, kosmoso gelmės), neišsprendžiamą (tikėjimo, Dievo problematika). Apie tai kalbėjo A. Herbačiauskas (1876-1944), Šatrijos Ragana (1877-1930). Neoromantizmo paveikti yra B. Sruoga (1896-1947) ir V. Mykolaitis-Putinas (1893-1967). Su neoromantizmu sietini V. Krėvės (1882-1954) ir J. Tumo-Vaižganto (1869-1933) žmonės, tarsi atgaivinti gamtmeldžiai, tautos atminties, tautos dvasios ieškotojai. Modernieji neoromantikai - S. Nėris (1904-1945), B. Brazdžionis (1907-2002), A. Miškinis (1905-1983).

31 pav. Neoromantizmo atstovai: Šatrijos Ragana, V. Mykolaitis-Putinas, V. Krėvė, S. Nėris

XX a. pr. istoriniai bei socialiniai pokyčiai, lietuvių tautos savitumo ieškojimas įtakojo intensyvią literatūros kaitą, sparčią raidą. S. Nėries poezijos lyrika kyla iš jausminių patyrimų, iš konkretaus gyvenimo užrašymo. Atgaivą suteikia įsiklausymas į amžiną gyvybės ritmą, šeimos meilės patirtis. Trokštama atkurti jaukią aplinką: iš šeimos narių, artimųjų, savo istorijos ženklų, kalbos, kultūros. Jos poezijoje orientuojamasi į moteriškąją liaudies kūrybos dalį: į dainą, raudą, lopšinę. Be S. Nėries lyrikos lietuvių literatūra būtų gana šykšti moteriškų emocijų, subtilumo. To meto literatūrą veikia M. K. Čiurlionio (1875-1911) menas, jungiantis lietuviškas realijas ir kosminę vaizduotę, pasireiškiantis muzika, paveikslais, impresijomis, alegoriniais vaizdais.

Vienas žymiausių XX a. lietuvių poetų, nuoseklus estetizmo idėjų reiškėjas lietuvių literatūroje – H. Radauskas (1910-1970). Vengdamas asmeniškumo, jausmingumo, savo poezijoje H. Radauskas perteikė XX a. žmogui būdingą jauseną, pažymėtą nerimo, filosofinio skepticizmo, ironijos, katastrofinės patirties – pasaulėžiūrą, kurioje menas, kultūra tampa prieglobsčiu nuo istorijos sukrėtimų. H. Radauskas - elitinis poetas, kalbantis ne tik poezijos, bet ir tapybos, muzikos, skulptūros ženklais, užuominomis, asociacijomis.

J. Marcinkevičius (1930-2011) lietuvių literatūroje užima savitą vietą. Jo kūryboje svarbiausios temos: Lietuva, lietuvių kalba, gamta, pareiga. Pagrindiniai J. Marcinkevičiaus žanrai yra eilėraštis, poema, drama. Šis poetas yra klasikinių tradicijų tęsėjas, siekiantis aiškumo, suprantamumo, darnos, ryšio su gamta ir liaudies kūryba. (Dramos „Mažvydas“, „Mindaugas“, „Katedra“, „Heroica“, „Ikaras“; poemos „Dvidešimtas pavasaris“, „Kraujas ir pelenai“, publicistinė poema „Donelaitis, „Siena“; apysaka „Pušis, kuri juokėsi“, rinkiniai „Gyvenimo švelnus prisiglaudimas“, „Būk ir palaimink“, „Vienintelė žemė“ ir t.t.).

Literatūra – kultūros atspindys. Joje aprašyta kasdienė diena, atspindi tuometės aktualijos išgalvotų personažų išgyvenimais. Lietuvių literatūra sėkmingai vystosi ir toliau, kurdama ir visuomenei pateikdama savitų kūrinių.

Informacijos šaltiniai:

- [1] Bernardinai.lt, „Laisvės kryžkelės (XVIII). Krėvė prieš Kersteną“: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2006-05-29-laisves-kryzkeles-xviii-kreve-pries-kerstena/5286>
- [2] Blogas Žmogutis, „Katekizmas“: <http://minciuterasa.blogspot.com/2010/04/katekizmas.html>
- [3] Daujotytė V., Tamošaitis R., Tuklytė R., Viliūnas G., „Literatūra XI-XII klasei“, I ir II knyga, Kaunas, „Šviesa“, 2004
- [4] Dzenuškaitė S., „Jungti žemę su dangumi“ Marijos Pečkauskaitės-Šatrijos Raganos 130-mečiui: http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2007/03/21/poez_01.html
- [5] Lankutis J., „Justino Marcinkevičiaus dramatinė trilogija“, Vilnius, „Vaga“, 1977
- [6] Račaitis M., „Jonas Mačiulis-Maironis“: <http://www.svietimocentras.prienai.lm.lt/Maironis.html>
- [7] Šalčiūtė A., „Jonas Biliūnas. Gyvenimo ir kūrybos apybraiža“, Kaunas, „Šviesa“

4.6 Vizualiniai menai Lietuvoje

Meno raida Lietuvoje tiesiogiai atliepia šalies istoriniams etapams, valdymo formai, nors visuomenės aktyvistų niekada netrūko. Jų dėka Lietuvos menas turi savitą raišką ir nemažai išlikusių meno kūrinių, kurie pripažįstami ir už šalies ribų.

4.6.1 Tapyba

Lietuva į krikščioniškąjį pasaulį atėjo tuo metu, kai jame klestėjo gotikinis menas. Ankstyviausi bažnytiniai kūriniai į Lietuvą buvo įvežti daugiausia iš Vidurio Europos šalių (Lenkijos, Vokietijos). Šie darbai ir bažnyčias dekoruoti kviečiami užsienio dailininkai Lietuvoje diegė naują krikščionišką ikonografiją ir estetiką, kurią labai greitai perėmė vietiniai meistrai, atvežtines formas praturtinę sava menine patirtimi.

Baroko, klasicizmo epochose formavosi Lietuvos tapybos tradicija. Ypač ryškūs **Simono Čechovičiaus** (1689-1775) kūriniai - „Šv. Trejybė“, „Šv. Joana Pranciška Šantalietė“.

32 pav. S. Čechovičiaus kūriniai: „Šv. Trejybė“ ir „Šv. Joana Pranciška Šantalietė“

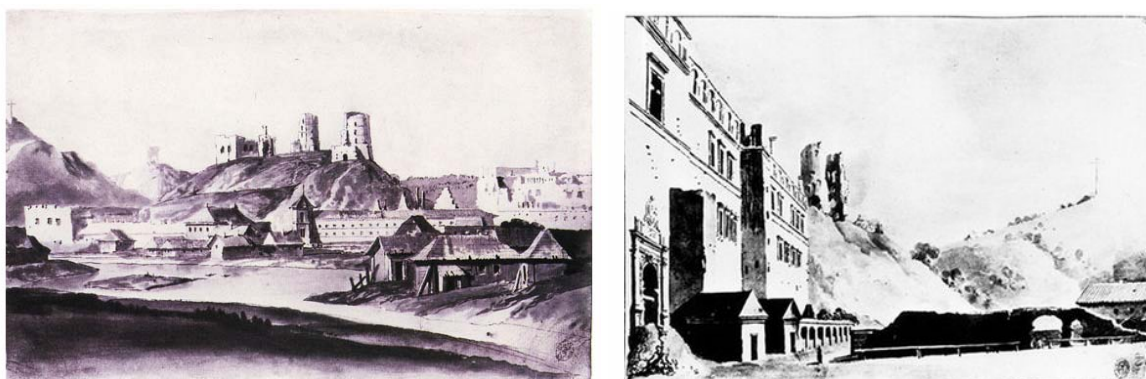
Lietuvoje statinių išorėje ir viduje tapytas dekoras žinomas nuo pat viduramžių. Dažniausiai buvo kuriama netikros freskos (al secco) technika, t.y. tapoma ant sauso tinko. Tačiau vos po 50–100 metų sienos prarasdavo spalvų vaiskumą, todėl dažniausiai jas užtinkavus ant viršaus būdavo tapomi nauji siužetai. Restauruojant Lietuvos senosios architektūros kompleksus vienoje sienoje, skliaute ar lubose yra randami keli (kartais net 7–8) skirtingų stilistinių laikotarpių tapybos sluoksniai. Seniausia iki mūsų dienų išlikusi freska – Vilniaus katedros kriptoje XIV a. pab. nutapyta epitafinė kompozicija „Nukryžiuotasis su Švč. Mergele Marija ir šv. evangelistu Jonu“ (33 pav. kairėje). Tyrimai rodo, kad šio darbo autorius – vietinis meistras, kuris buvo įgudęs tapyti stačiatikių ikonas, tačiau atlikdamas šį užsakymą stengėsi kiek įmanoma tiksliau atitikti katalikiškos ikonografijos reikalavimus. Vilniaus Bernardinų bažnyčios ir vienuolyno sienų freskos (XVI a. pr.) (33 pav. dešinėje) – didžiausias Lietuvoje išlikęs gotikos tapybos kūrinys, išsiskiriantis itin sudėtinga, pagal

vokiečių grafikos pavyzdžius sukurta ikonografija. Gotikos laikų tapybos madą atskleidžia ir nedideli fragmentai, išlikę senuosiuose miestiečių namuose Vilniuje (Vokiečių gatvėje).

33 pav. Seniausia freska Lietuvoje „Nukryžiuotasis su Švč. Mergele Marija ir šv. evangelistu Jonu“ (XIV a.) ir didžiausio gotikos tapybos kūrinio fragmentas Šv. Pranciškaus Asyžietis (XVI a. pr.)

Pranas Smuglevičius (1745-1807) neoklasicistinių drobių, freskų, piešinių - Vilniaus peizažų - autorius, nuo 1798 m. vadovavo Vilniaus universiteto Tapybos katedrai. Tapė kompozicijas antikinėmis ir biblijinėmis temomis, istorines scenas, religinius paveikslus, rečiau portretus. Ciklą akvarelių paskyrė nykstantiems senosios Vilniaus architektūros paminklams užfiksuoti.

34 pav. P. Smuglevičius Vilniaus vaizdų ciklas (1785-1786): Pilies kalnas ir Valdovų rūmai

Žymiausias Lietuvos romantizmo tapytojas buvo **Kanutas Ruseckas** (1800-1860). Tapė poetiškus, romantiškus peizažus. Jis buvo pirmosios tautinės romantizmo programos kūrėjas. Žymiausi kūriniai: „Lietuvaitė su verbomis“, „Lietuvaitė pjovėja“ ir „Žvejė“.

35 pav. Žymiausi K. Rusecko kūriniai: „Lietuvaitė su verbomis“, „Lietuvaitė pjovėja“ ir „Žvejė“.

Nors XX a. pr. Lietuvoje buvo daug įvairių epochų architektūros ir dailės paminklų, lietuvių dailininkams teko iš naujo pradėti lietuvių profesinės dailės kūrimo darbą. Dėl sustiprėjusios carizmo spaudos XIX a. pab. ankstesnių epochų dailės tradicijos beveik sunyko. Be to, daugumai dailininkų teko įsijungti į kitų tautų (rusų, lenkų, prancūzų) meno gyvenimą, kadangi gimtajame krašte jie negalėdavo rasti darbo bei neturėdavo galimybių viešai demonstruoti savo darbus. Taip nuo gimtųjų tradicijų nutolę buvo ne vienas Lietuvos dailininkų.

1907 m. Lietuvos menininkų ir šviesuolių šalyje ir užsienyje iniciatyva atidaryta pirmoji lietuvių dailės paroda Vilniuje. Tais pačiais metais įkurta ir Lietuvių dailės draugija (LDD) - visuomeninė-kultūrinė organizacija, kuri vienijo ne tik dailininkus, bet ir jų veiklai pritariantį visuomenės narius. Ypač buvo rūpinamasi kasmetinių dailės parodų organizavimu.

XX a. pr. Lietuvos tapytojų kūryboje, jos formų įvairovėje matomos šios svarbiausios srovės bei tendencijos: realizmas, romantizmas (neoromantizmas), simbolizmas ir modernizmas. Kiekviena toji srovė ir tendencija siejosi su atitinkamomis kaimyninių šalių meno kryptimis, tačiau turėjo ir savitumą, atsiradusių dėl Lietuvos gyvenimo sąlygų ir jos kultūros tradicijų. Tačiau tai pat tarp šių srovių nebuvo griežtų ribų – dailininkų kūryboje atsirasdavo neapibrėžtos krypties kūrinių.

Patį ryškiausią pėdsaką Lietuvos kultūroje palikęs abstrakčiosios tapybos ir profesionaliosios muzikos pradininku pripažintas dailininkas ir kompozitorius **Mikalojus Konstantinas Čiurlionis** (1875–1911). Jis unikalus kūrėjas Europos meno istorijoje, savo kūrybinių ieškojimų įvairiapusiškumu gali būti prilyginamas renesanso meistrams. Jo darbai dabar eksponuojami ir užsienyje šalia garsių pasaulio menininkų simbolistų.

36 pav. M. K. Čiurlionis ir jo darbai: „Lietuviškos kapinsės“, „Ramybė“

Vėliau, Lietuvai praktiškai iki XX a. pab. neturint savarankiškumo, labai sulėtėjo kultūros bei meninės veiklos puoselėjimas ir plėtojimas. Tačiau džiugu, kad net ir spaudos metu, visuomet Lietuva turėjo šviesuolių, intelektualų visuomenės veikėjų, kurie surasdavo galimybes „auginti“ savitus meno bruožus kūriniuose.

Šiuo metu Lietuvoje vyksta daug meno parodų, dirbtuvių ir įvairių projektų, skirtų meninės srities atstovams.

- Filmas [„Sienų tapyba „Lietuvoje“](#)

Informacijos šaltiniai:

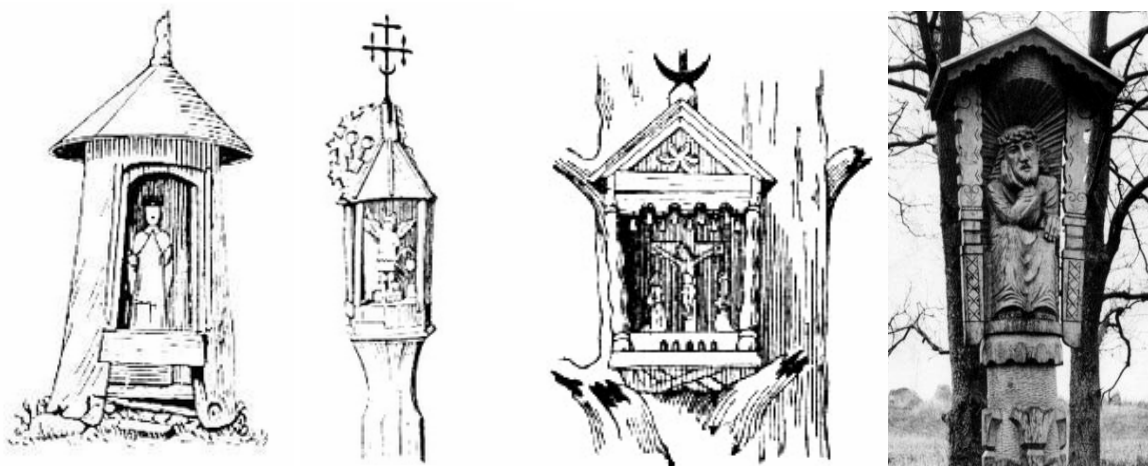
- [1] Balsas.lt, „Dalelė M. K. Čiurlionio kūrybos eksponuojama Škotijos nacionalinėje galerijoje“:
<http://www.balsas.lt/naujiena/613014/dalele-m-k-ciurlionio-kurybos-eksponuojama-skotijos-nacionalineje-galerijoje>
- [2] Bernardinai.lt, „LMA kviečia į paskaitą „Šv. Pranciškaus ikonografija XVI-XVIII a. Vilniaus Bernardinų bažnyčios tapyboje““:
<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2012-12-03-kvieciame-i-paskaita-sv-pranciskaus-ikonografija-xvi-xviii-a-vilniaus-bernardinu-baznycios-tapyboje/91726>
- [3] Klajumienė D., „Sienų tapyba Lietuvoje“:
http://www.kpd.lt/epd2011/index.php?option=com_content&view=article&id=2&Itemid=2&lang=lt

- [4] Lietuvos dailės muziejus, S. Čechovičius "Šv. Trejybė": <http://ldmuziejus.mch.mii.lt/Naujausiosparodos/Skanas.htm>
- [5] Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, „Kanutas Ruseckas (1800–1860)“, kompozicijos: <http://menas.lnb.lt/kanutzanrai.htm>
- [6] Mokslo.lt, „Lietuvių tapyba 1900 - 1919 metais“: <http://www.mokslo.lt/referatai/referatas/lietuviu-tapyba-1900-1919-metais.html>
- [7] Vikipedija, „Pranciškus Smuglevičius“: http://lt.wikipedia.org/wiki/Pranci%C5%A1kus_Smuglevi%C4%8Dius
- [8] Vilniaus pilių valstybinio kultūrinio rezervato direkcija, „Europos paveldo dienos: Paslėpti lobiai. Sienų tapyba.“: <http://www.vilniauspilys.lt/?cid=2581>
- [9] Virtuali Lietuvos kultūros skaitmeninto paveldo sistema (nuotraukos): <http://www.epaveldas.lt/vbspi/content/extendedSearch.jsp>
- [10] Zubovas R., „Mikalojus Konstantinas Čiurlionis“: <http://ciurlionis.eu/lt/>

4.6.2 Skulptūra

Seniausi skulptūros kūriniai siekia neolito laikus (4 000 – 3 000 m. pr. Kr.). XIII-XIV a. skulptūros kūriniuose pynėsi V. Europos dailės įtaka ir vietos tradicijos. Liaudies skulptūra yra viena iš gausiausių Lietuvos liaudies dailės šakų. Skulptūros drožiamos daugiausia iš medžio, būdinga religinė tematika, liaudies tipažas, detaliau modeliuojama tik priekinė figūros dalis ir veidas. Nemaža skulptūrinių elementų turi baldai, medžio drožiniai, papuošalai, kario bei žirgo aprangos dalys, buitiniai reikmenys.

Kryžiai, stogastulpiai, koplytstulpiai, koplytėlės atspindi senąją lietuvių skulptūrą. Apie medžio apdirbimo lietuvių amatą aprašyta 4.1 skyriuje „Tradicioniniai amatai“ (19 pav.). Skulptūros atžvilgiu, išraiškingiausios yra koplytėlės. Tai įvairūs memorialiniai paminklai su šventųjų figūromis, statomi laukuose, miškuose, prie upių, upelių, vieškelio, kapuose ir šventoriuose. Koplytėlės būna stovinčios tiesiai ant žemės, ant stiebo-kolonos ar pakabinamas prie medžių. Paprotys koplytėles statyti labiausiai buvo paplitęs Žemaitijoje. Tai paprastai susiję su tam tikrais apžadais už mirusio šeimos nario vėlę ar kaip padėkos išreiškimas Viešpačiui Dievui už laukams teikiamą derlių ir kt. Liaudies sielai koplytėlės kalba ne tiek savo išvaizda, kiek jose saugojamomis, iš medžio išdrožtomis šventųjų statulėlėmis bei paveikslais ir dedamais į koplytėles įvairiausiais karoliais, įvairiaspalviais kaspinėliais, dirbtinėmis gėlėmis, veidrodėliais ir kt.

37 pav. Koplytėlės: stovinti tiesiai ant žemės, ant stiebo-kolonos ir pakabinama prie medžių ir lietuvių tautos simbolis Rūpintojėlis

Vienas populiariausių lietuvių vaizduojamojo meno bei tautodailės objektų – Rūpintojėlis. Tai susirūpinusio Jėzaus Kristaus, sėdinčio, palinkusio, dešine ranka remiančio smakrą, pavyza. Rūpintojėlis yra vienas lietuvių tautos simbolių. Rymančio Kristaus statulos ir statulėlės daromos įvairaus dydžio, dovanojamos ne tik katalikams, įteikiamos keičiantis dovanomis tarptautinio lygmens diplomatams bei kt. Dažniausiai skulptūra skaptuojama iš medžio, tačiau yra ir akmeninių meno darbų. Rūpintojėlio siužetas menotyrininkų teigimu greičiausiai pasiskolintas iš lenkų, arba vokiečių, jo pirmtakas greičiausiai „Prikalimas prie kryžiaus“ Vilniaus šv. Pranciškaus ir Bernardino bažnyčioje, pamėgtas liaudies meistrų. Ankstyviausi siužetai aptinkami šiaurės Vokietijoje, tačiau jo kilmė nėra gerai žinoma. M. Gimbutienė išklė hipotezę, jog siužetas pasiskolintas iš ikikrikščioniškosios Europos, todėl kad analogijų aptinkama Senosios Europos kultūriniuose sluoksniuose. Gali

būti, jog Rūpintojėlio siužetas žinotas ir Lietuvoje iki krikščionybės, tik sukrikščionėjo XVIII-XIX a. Lietuvoje įsitvirtinant krikščioniškomis pažiūroms kaimo pasaulėjautoje.

Lietuvos skulptūros, kaip ir architektūros (skyrius 3. Šalies architektūra), raida buvo diktuojama V. Europos ir asimiliavo prie vietinių sąlygų. Iki šių dienų išlikę užsienio ir vietinių skulptorių darbų, kurtų Lietuvos dvaruose bei paprasto valstiečio namuose. 1803 m. Vilniaus universitete įkurta skulptūros katedra.

Garsiausi XX a. skulptoriai:

Juozas Zikaras (1881–1944) – vienas pirmųjų profesionalių XX a. pradžios Lietuvos skulptorių, tačiau jis yra sukūręs ir grafikos, ir tapybos darbų. „Laisvės“ ir „Knygnešio“ statulų autorius. „Knygnešio“ skulptūra – tai vyras, besidairantis geriausio ir saugiausio kelio, ant jo peties maišas su draudžiamomis lietuviškomis knygomis.

Petras Rimša (1881–1961) – skulptorius, grafikas, medalistas. Žymiausi kūriniai: „Artojas“, „Skausmas“, „Lietuvos mokykla“ ir kt. Pastarasis kūrinys dar vadinamas motinos mokykla, kuriame atvaizduojama mama prie verpimo ratelio mokinanti vaiką skaityti lietuviškai. Skulptūra sukurta vos praėjus keliems metams, po lietuviškos spaudos draudimo panaikinimo. Ši ir J. Zikaro „Knygnešio“ statulos pastatytos vadinamojoje „Knygnešių sienelėje“ Kaune, Vytauto Didžiojo karo muziejaus sodelyje, ir simbolizuoja sunkų lietuvių kalbos draudimo periodą.

38 pav. Garsiosios „Lietuvos mokykla“ ir „Knygnešio“ statulos

Vincas Grybas (1890–1941) – skulptorius. Simono Daukanto Papilėje, dr. V. Kudirkos Naumiestyje, Žemaičio Raseiniuose statulų autorius.

Bronius Pundzius (1907–1959) – skulptorius. Skulptūrinių kompozicijų „Trys milžinai“ Karininkų ramovės Kaune, Puntuko akmenyje iškalėtų legendinių lakūnų, 1933 m. perskridusių Atlanto vandenyną, S. Dariaus ir S. Girėno bareljefų autorius.

Jonas Mikėnas (1901–1964) – vienas žymiausių lietuvių skulptorių, moderniosios skulptūros pradininkas Lietuvoje, „Ars grupės narys“. Savo manifeste apibrėžė kolektyvo tikslą: moderniojo meno priemonėmis kurti iš liaudies meno tradicijų išplaukiantį savitą lietuvių individualų meną.

Tradicinė lietuvių liaudies skulptūra neatsiejamai buvo suaugusi su liaudies buitimi, jos aplinka. Ji plito nežiūrint įvairių draudimų ir persekiojimų. Jos gausumas, plastinis bei emocinis išraiškingumas rodo neišsenkančią kūrybinę lietuvių liaudies skulptorių potencialą.

Informacijos šaltiniai:

- [1] Blogas Aleksandras, „Evoliucija pagal Dievą ar pagal Darviną...“, Skulptūra „Lietuvos mokykla“: http://leksas-lr.blogspot.com/2011_01_30_archive.html
- [2] Respublikos nacionalių vertybių rinkimai, „Skulptorius Juozas Zikaras“: <http://www.respublikosvertybes.lt/lt/articles-item/id.42>
- [3] Senoji lietuvių skulptūra, kryžiai ir koplytėlės, Aleknavičius A. virtuali paroda „Žemaičių rūpintojėliai“: http://www.tradicija.lt/Siuozetai/Aleknaviciaus_c.htm

- [4] Senoji lietuvių skulptūra, kryžiai ir koplytėlės, „Koplytėlės“:
http://www.tradicija.lt/Tyrinejimai/Galaunes_koplyteles.htm
- [5] Senoji lietuvių skulptūra, kryžiai ir koplytėlės, „Lietuvių liaudies tradicinė skulptūra“:
http://www.tradicija.lt/Skulptura/A_Mikenait_c.htm
- [6] Vikipedija, „Rūpintojėlis“: <http://lt.wikipedia.org/wiki/R%C5%ABpintoj%C4%97lis>
- [7] Vikipedija, „Skulptūra Lietuvoje“: http://lt.wikipedia.org/wiki/Skulpt%C5%ABra_Lietuvoje

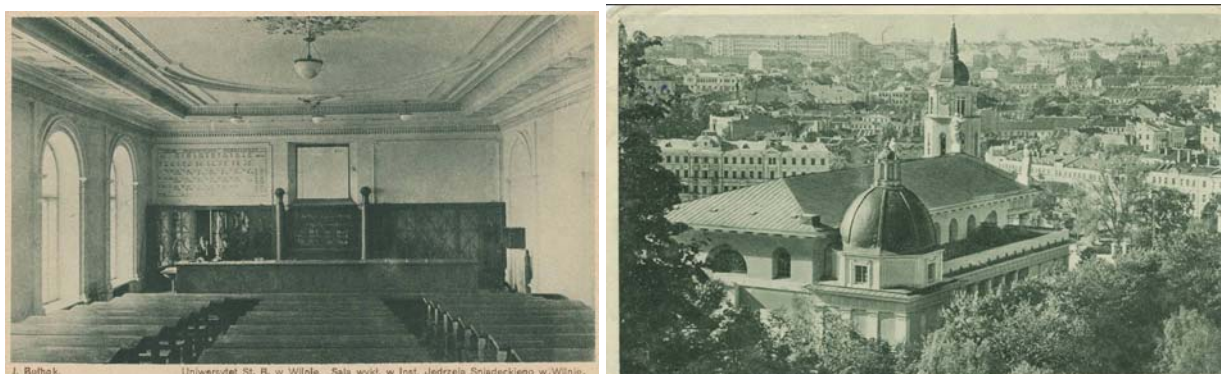
4.6.3 Fotografija

Lietuvos fotografijos pradžia laikoma 1854 m., praėjus vos 15 metų nuo fotografijos išradimo. Pirmasis fotografas lietuvis - **Juozas Čechavičius** (1819-1888). Jis pradėjo sudarinėti „Vilniaus vaizdų“ albumus, kuriuose galima pamatyti, kaip atrodė Vilnius 1871, 1873, 1880 m. Keli jo autentiškų darbų albumai yra saugomi Vilniaus universiteto Mokslinės bibliotekos retųjų spaudinių skyriuje.

Vilniaus gatves, pastatų interjerus, priemiesčių gamtą, Vilniaus krašto žmones turgavietėse fiksavo **Stanislawas Filibertas Fleury** (1858-1915). Jis vienintelis Vilniuje portretus spalvindavo pastelėmis, vienas pirmųjų pradėjo fotografuoti tipažus. S. F. Fleury fotografijos išraiškingos ir autentiškos, naudotos leidžiant Vilniaus vaizdų atvirukus.

Aleksandras Jarušaitis savo nuotraukomis aktyviai prisidėjo prie Lietuvos kultūrinio gyvenimo, suteikdamas fotografijai švelnią meninę vertę. 1864-1915 m., kai fotografija pasitelkiama bendradarbiaujant su mokslu, Vilniuje pradėta skirti fotografiją kaip amatą ir fotografiją kaip meną.

Po A. Jarušaičio ir S. F. Fleury mirties, vienintelis meninės fotografijos atstovas Vilniuje liko **Janas Bulhakas** (1876–1950). Jo darbai neabejotinai turėjo įtakos Lietuvos fotografijai, jie pasiekdavo ir Kauną, kuris 1930–1940 m. tapo fotografijos centru. J. Bulhakas vienas pirmųjų aiškiai atskyrė kūrybinę fotografiją nuo amatininkiškosios, sugebėjo lyriškai užfiksuoti Vilnijos gamtą bei senąją architektūrą. Jis du kartus – prieš Pirmąjį pasaulinį karą ir po jo - fotografavo Vilniaus senamiesčio vaizdus, taip nusipelnėdamas ir miesto ikonografijai. J. Bulhakas laikomas meninės peizažo fotografijos pradininku Lietuvoje, parašęs pirmąją Lietuvoje studiją apie fotografijos techniką bei estetiką ir išauginęs pirmąją profesionalių fotomenininkų kartą.

39 pav. J. Bulhako darbai: Vilniaus universitetas ir Vilniaus bendras vaizdas

Europoje praūžęs modernizmas, fotografiją įteisino kaip meno kryptį, lygiavertę dailei, kuri gali būti eksponuojama muziejuose ir galerijose.

1932 m. žurnalistas **Petras Babickas** (1903-1991) Kaune surengė pirmąją Lietuvoje personalinę fotografijos parodą. Tais pačiais metais įkūrė Lietuvos fotomėgėjų sąjungą, kuri prisidėjo prie meninės fotografijos puoselėjimo, spausdino knygas, leido periodinius leidinius apie fotografiją, nuolat rengdavo parodas ir konkursus. Lietuvos fotografoi aktyviai dalyvavo ir užsienio parodose.

Suprantama, kad valstybę sukūrusiai tautai rūpėjo krašto aukštinimas ir dvasios kėlimas. Skubėta užfiksuoti nykstančią etnografiją. Ypač skubėjo **Balys Buračas** (1897 -1972) – tautodailininkas, etnografas, publicistas, fotografas, muziejininkas. Visą savo gyvenimą jis paskyrė fiksuoti nacionalinį savitumą ir Lietuvos kultūros būdingus bruožus. B. Buračas etnografinius siužetus daug kur parežisudavo, tarytum norėdamas sugrįžti į XIX amžiaus Lietuvos kaimą. Fotografo uždavinys – „pasidarbuoti ne taip dėl pelno, kaip dėl žūstančių brangenybių gelbėjimo“.

40 pav. B. Buračo darbai: kryžius, koplystulpis, geležinė kryžiaus viršūnė

Nuo 1952 m. Lietuvos žurnaluose pradėtos spausdinti spalvotos fotografijos.

Sovietinio režimo laikais fotoeksperimentai menininkams būdavo griežtai draudžiami. Vyravo socialistinis realizmas. Akcentuoti tarybinės tikrovės negražumą buvo draudžiama. Tokie poelgiai galėjo būti interpretuojami kaip nusikaltimas, antitarybinė veikla.

Septinto dešimtmečio pabaigoje Lietuvos fotografų Antano Sutkaus, Aleksandro Macijausko, Algimanto Kunčiaus, Romualdo Rakausko darbai vaizdavo kasdienišką kaimo gyvenimo realybę, padarė nemažą poveikį visos tuometinės Tarybų Sąjungos fotografijai.

Lietuvos fotografijos meno draugija, tapusi viena svarbiausių organizacijų, koordinuojančių fotografijos meno raidą Lietuvoje, buvo įkurta 1969 m. Pradėtos rengti teminės, istorinės, kolektyvinės, personalinės, retrospektyvinės, žanrinės ir kitokios parodos. Lietuvos fotografijos parodos pradėjo keliauti į užsienį. 1989 m. Lietuvos fotomeno draugijos pagrindu įsteigta Lietuvos fotomenininkų sąjunga. Aktyvi parodinė veikla Lietuvoje ir užsienyje iki šios dienos tebėra viena svarbiausių šios organizacijos užduočių. Šiuo metu organizacija vienija daugiau kaip 300 fotografų profesionalų.

Informacijos šaltiniai:

- [1] A. Jankevičienės ir M. Kuodienės knyga „Lietuvos mūrinės koplytėlės“:
http://www.tradicija.lt/Koplyteles/Alge_Jankeviciene.htm
- [2] Fotomenininkų sąjunga: <http://www.photography.lt/lt.php/Apie>
- [3] Lietuvos fotografija: http://lt.wikipedia.org/wiki/Lietuvos_fotografija
- [4] Lietuvos fotografija 1919-1950 m.:
<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2008-04-01-monika-lipsic-is-lietuvos-fotografijos-istorijos-1919-1950/9683>
- [5] Lietuvos fotografija 1839-1920 m.:
<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2008-03-12-monika-lipsic-is-lietuvos-fotografijos-istorijos-1839-1920/9705>
- [6] Senoji lietuvių skulptūra, kryžiai ir koplytėlės: http://www.tradicija.lt/Tyrinejimai/Galaunes_koplyteles.htm
- [7] Virtuali Lietuvos kultūros skaitmeninio paveldo sistema (nuotraukos):
<http://www.epaveldas.lt/vbspi/content/extendedSearch.jsp>

4.7 Kultūros meno renginiai vykstantys šalyje

Daugiausia festivalių vyksta Lietuvos sostinėje – Vilniuje. Šiame mieste jų koncentracija didžiausia ir įvairiausia – pamaloninti ausis ir akis bei paglostyti širdį gali tiek klasikinės, tiek šiuolaikinės muzikos gerbėjai, teatro meno, šiuolaikinio šokio ir kino mylėtojai. Tačiau ir kiti Lietuvos miestai gali pasiūlyti džiaz, roko, bliuzo ir alternatyvios bei elektroninės muzikos renginių.

www.dainusvente.lt

DAINŲ ŠVENTĖ

Ši didžiulė šventė į Vilnių kas ketverius metus suburia įvairių sričių mėgėjų ir profesionalius kolektyvus – vaikų, jaunimo ir suaugusiųjų – iš visos Lietuvos ir pasaulio. Šventę sudaro keleto dienų masiniai renginiai. Pirmąją Folkloro dieną suvažiuoja apie 4 000 atlikėjų, atidaroma liaudies meno paroda, kurioje eksponuojami geriausių šiuolaikinių Lietuvos tautodailininkų kūriniai bei darbai iš muziejų fondų. Ansamblių vakaro metu pritariant tautinių instrumentų orkestrui atliekamos lietuvių liaudies dainos, šokami tautiniai šokiai. Dalyvauja apie 3 000 atlikėjų. Šokių dienos koncertas – tai masinis įvairaus amžiaus (nuo mažų vaikų iki senyvo amžiaus) šokėjų koncertas (apie 9 000 atlikėjų). Baigiamasis Dainų šventės akcentas – Dainų diena. Dainų dienos programoje dainuoja apie 400 chorų, iš viso apie 15 000 atlikėjų – vaikų, jaunimo, moterų, vyrų ir mišrūs chorai. 2003 m. UNESCO pripažino Estijos, Latvijos ir Lietuvos dainų ir šokių švenčių tradiciją ir simboliką Žmonijos žodinio ir nematerialaus kultūros paveldo sedevru.

JŪROS ŠVENTĖ

www.jurossvente.lt

Kasmet liepos pabaigoje vykstanti Jūros šventė yra didžiausia vasaros šventė ne tik Klaipėdoje, bet ir visoje Lietuvoje. Tris dienas trunkančią šventę kasmet aplanko daugiau kaip pusė milijono žmonių, taip pat – ir iš Vokietijos, Estijos, Nyderlandų bei kitų šalių. Jie klausosi koncertų, lanko parodas, stebi ir patys dalyvauja spalvingose eisenose. Šventė išjudina visą Klaipėdos senamiestį ir centrinę miesto dalį, o renginius transliuoja Lietuvos televizijos, nušviečia užsienio žiniasklaida. Pirmą kartą Jūros šventė, dar vadinama Jūros diena ir populiarinusi jūrą, jūreivystę bei jūrines profesijas, surengta 1934 m. rugpjūčio 12 d. Dabar Klaipėdoje Jūros šventė dar vadinama antrosiomis, arba vasaros, Kalėdomis.

KAUNAS JAZZ

www.kaunasjazz.lt

Tarptautinis festivalis nuo 1991 m. kasmet vyksta antrajame pagal dydį Lietuvos mieste – Kaune. „Kaunas Jazz“ metu skamba skirtingų stilių ir žanrų džiazas. Festivalyje koncertuoja tokios džiaz pasaulio žvaigždės kaip Kurtas Ellingas, Viktoras Wootenas, Janas Garbarekas, Bobby'is McFerrinas.

KLAIPĖDOS PILIES DŽIAZO FESTIVALIS

www.jazz.lt

Kiekvieną vasarą vykstantis tarptautinis džiaz muzikos festivalis skirtas įvairaus amžiaus ir muzikinio skonio džiaz, vadinamosios „world music“ ir pramoginės muzikos mylėtojams bei mėgėjams. Pirmasis Klaipėdos pilies džiaz festivalis surengtas 1994 m. Jo užgimimas siejamas su Klaipėdos universitete veikiančia Džiaz muzikos katedra, kurioje ruošiami profesionalūs džiaz ir pramoginės muzikos atlikėjai. Štai kodėl ne tik pačioje Klaipėdoje, bet ir likusioje Vakarų Lietuvoje tokia muzika itin mėgiama. Festivalio koncertai visuomet vyksta atvirose erdvėse ir yra nemokami, o žymūs festivalio svečiai veda meistriško pamokas Klaipėdos universiteto studentams – kartu jie parengia ir vieną bendrą projektą.

www.vilniusfestivals.lt

VILNIAUS FESTIVALIAI

Kasmet nuo ankstyvo pavasario iki vėlyvo rudens vykstantys „Vilniaus festivaliai“ vienija dešimt didžiausių ir labiausiai pripažintų Vilniuje vykstančių kultūros ir meno festivalių. Tai – klasikinės muzikos festivalis „Vilniaus festivalis“, teatro festivalis „Sirenos“, šiuolaikinės muzikos festivalis „Gaida“, šiuolaikinio šokio festivalis „Naujasis Baltijos šokis“, klasikinės muzikos festivalis „Kristupo vasaros festivalis“, džiazo muzikos festivalis „Vilnius Mama Jazz“, tarptautinis filmų festivalis „Kino pavasaris“, tarptautinis senosios muzikos festivalis „Banchetto Musicale“, tarptautinis šiuolaikinio džiazo festivalis „Vilnius Jazz“ ir miesto kultūros šventė po atviru dangumi „Sostinės dienos“. Visų šių festivalių metu pristatomi geriausi atlikėjai ir kūrėjai, orkestrai, teatrų spektakliai.

www.bliuzonaktys.lt

BLIUZO NAKTYS

Tarptautinis festivalis „Bliuzo naktys“ nuo 1993 m. pirmąjį liepos savaitgalį visuomet vyksta toje pačioje vietoje – Varniuose, prie Lūksto ežero. Medinėje skiedromis dengtoje prie šio ežero stovinčioje pašiūrėje ir prasidėjo „Bliuzo naktų“ istorija. Dabar kasmet pirmąjį liepos savaitgalį prie Lūksto ežero iškyla palapinių miestelis, primenantis legendinį roko muzikos festivalį Vudstoke (JAV). „Bliuzo naktų“ metu ežerą nušviečia tradicinis fejerverkas, verdama „Bliuzasriubė“ (žuvienė), rengiamos sporto – futbolo, tinklinio, krepšinio – varžybos.

www.gmd.lt

GATVĖS MUZIKOS DIENA

Pirmąjį gegužės šeštadienį Lietuvoje muzikuoti į gatves, kiemus, skverus ir aikštes išeina tūkstančiai žmonių – ir profesionalų, ir mėgėjų. Gatvės muzikos diena turi vienyti visus, kalbančius universaliausia kalba pasaulyje – muzikos kalba, tokia buvo šios šventės iniciatoriaus muzikanto ir aktorius Andriaus Mamontovo idėja. Vieną dieną įvairiausiais muzikos instrumentais visoje Lietuvoje grojamas rokas, klasikinė muzika, džiazas, avangardas, folkloras, mušami Afrikos ritmai. Prie šventės kviečiami prisijungti ir visame pasaulyje gyvenantys lietuviai.

www.pazaislis.lt

PAŽAISLIO MUZIKOS FESTIVALIS

Kasmet visą vasarą nuo 1996 m. Kaune ir kituose Lietuvos regionuose vykstantis Pažaislio muzikos festivalis lyginamas su garsiausiais Europos muzikos festivaliais. Jis unikalus tuo, kad klasikinė ir senoji muzika, įvairių šalių kompozitorių šiuolaikinė kūryba, džiazas, bliuzas ir populiarioji muzika skamba vienu geriausių brandžiojo baroko pavyzdžių laikomame Pažaislio vienuolyne ir kitose architektūrinę bei paveldo vertę turinčiose vietose. Pažaislio muzikos festivalis garsus ir premjeromis – jame kasmet pristatomi naujausi lietuvių kompozitorių darbai. Be to, festivalio metu galima pamatyti ir dramos, šokio, vaizdo, menų sintezės projektų.

www.scanorama.lt

EUROPOS ŠALIŲ KINO FORUMAS "SCANORAMA"

Šis festivalis gimė iš 2003 m. surengto Šiaurės šalių kino forumo ir yra susijęs su svarbiausiais Europoje vykstančiais Šiaurės šalių kino festivaliais. Kasmet lapkritį Vilnių, Kauną ir Klaipėdą sujungianti „Scanorama“ yra itin vertinama už joje rodomų filmų meninę vertę, nenuolaidžiavimą pigiam skoniui ir komercinės sėkmės nesivaikymą. Tai yra įdomių idėjų ir atradimų festivalis, savotiškas publiką supurtantis kino

smūgis. „Scanoramos“ tvarkaraštyje – keliolika skirtingų programų, kuriose – daugiau kaip 100 skirtingo žanro, turinio ir trukmės filmų. Į meistriškumo dirbtuves „Jaunoji kino karta“ festivalis kasmet kviečia ir būsimuosius kino profesionalus – renkamas geriausias ir įdomiausios programos „Naujasis Baltijos kinas“ trumpametražis filmas.

KINO PAVASARIS

Gero kino mylėtojai juokaudami sako, kad per kasmet kovą vykstantį Vilniaus tarptautinį kino festivalį pasiima bent savaitės trukmės atostogas – jei norite pamatyti kuo daugiau šio festivalio metu rodomų kino filmų, susitikti su žinomais Lietuvos ir užsienio kino žmonėmis, laiko po darbo ir savaitgalių ne visada užtenka. Tad „Kino pavasaris“ pasižymi tuo, kad turi itin daug išteklių lankytojų – pasibaigus vienam festivaliui, jie jau laukia kito. Festivalio filmai rodomi ir Kaune, Klaipėdoje, Panevėžyje, Šiauliuose – iš viso „Kino pavasaryje“ apsilanko apie 50 000 žmonių, per dvi savaites parodo per 100 filmų.

MĖNUO JUODARAGIS

Kasmet paskutinį vasaros savaitgalį vykstantis unikalus tarptautinis festivalis yra skirtas šiuolaikinei baltų kultūrai ir alternatyviai muzikai. „Mėnuo juodragis“ pristato pagoniškosios tradicijos palikimą, neofolkloro kryptis ir postmoderniosios kūrybos avangardą: festivalyje išgirsite Baltijos ir užsienio šalių kolektyvus, galėsite stebėti senąsias apeigas, klausytis paskaitų ir žiūrėti filmus bei vaidinimus, lankytis parodose, mokytis tradicinių amatų, dalyvauti interaktyviuose kūrybiniuose projektuose, šokių vakaruose, žaisti žaidimus. Ir visa tai – nuostabios gamtos apsuptyje! Nuo 1995 m. rengiamas festivalis savo vietą keičia kas trejus metus ir vyksta tris dienas.

www.kulturosnahtis.lt

TEBŪNIE NAKTIS

„Tebūnie naktis“ – 2007 m. Vilniuje prigijusi, iš Europos sostinių atkeliavusi miesto kultūros tradicija. Kasmet vieną vasaros naktį birželį šalies sostinė nemiega: miesto aikštės virsta šokių mokyklomis po žvaigždėmis, parkai – didelėmis kino salėmis ant žolės, upę papuošia instaliacijos, šviečiantys labirintai, bažnyčios prabyta naktiniais klasikais, roko ir vargonų koncertais, siaurose gatvelėse vaidinami spektakliai, iš balkonų dainuojamos meilės dainos, šviečia rankų darbo žibintai, skaitoma poezija, dainuojamos lopšinės, o visą naktį dirbantys muziejai vilioja muzikiniais spektakliais ir animacija. Tokioje kultūros naktyje 2009 m. apsilankė apie 100 000 žmonių.

VILNIAUS FEJERIJA

www.fejerija.lt

VILNIAUS FEJERIJA

Rugsėjį vykstantis tarptautinis fejerverkų festivalis „Vilniaus fejериja“ sutraukia minias žmonių. Įspūdingo reginio esmė – galybė pagal muzikinius kūrinius „šokančių“ fejerverkų. Festivalyje yra ir konkursinė programa: jos metu savo šou pristatančios profesionalios pirotechnikų komandos iš skirtingų šalių varžosi tarpusavyje dėl prizinių vietų.

www.sattaoutside.lt

SATTA OUTSIDE

Nuo 2007 m. kiekvieną rugpjūtį rengiamas alternatyvus muzikos ir meno festivalis „Satta Outside“ pristato ska, dub, funk, beats ir dubstep atlikėjus. Festivalis vyksta įspūdingoje vietoje – Smiltynės miškuose, pievose, paplūdimyje ir industriniame jachtklubo angare. Šalia kelioms dienoms pastatomų muzikos scenų įkuriamos ir meno dirbtuvės. Jose realizuojamos iš anksto paruoštos idėjos, pristatomi skulptorių, dailininkų, grafičių piešėjų kūriniai.

www.madosinfekcija.lt

MADOS INFEKCIJA

Mados pasaulio gerbėjus nuo 1999 m. kasmet kovo pabaigoje džiugina Vilniuje vykstantis festivalis „Mados infekcija“. Jame savo kūrybą pristato mados pasaulio profesionalai ir jaunieji kūrėjai. Čia ieškoma naujų talentų ir vardų – jiems suteikiama galimybė savo darbus pristatyti kartu su mados pasaulio profesionalais. Festivalio sumanytoja – dizainerė Sandra Straukaitė.

Informacijos šaltiniai:

- [1] Oficialūs Lietuvos interneto vartai, „Festivaliai“: <http://www.lietuva.lt/en/lifestyle/festivaliai>
- [2] Vilniaus turizmo informacijos centras, „Renginiai“: <http://www.vilnius-events.lt/>

5. ŠALIS KAIP TIKĖJIMŲ ŽEMĖ

5.1 Tikėjimai susiję su oru

Senovės lietuviai kur kas arčiau buvo gamtos, gebėjo ją stebėti ir spėti, koks oras laukia artimiausiu metu, o tam tikromis datomis, nuspėdavo ir visų metų orus. Juk nuo to priklausė visas metų derlius.

Senovės lietuviai, stebėdami **Kalėdų ir Naujųjų metų** orus, spėdavo apie ateisiančius metus. Tikėta, kad jei per Naujuosius metus sniega dieną, bus blogas oras visus ateinančius metus. Jeigu diena giedra, bus geras derlius. Jei Naujųjų metų dieną medžiai šerkšnu padengti – bus geri metai, o jei didelis rūkas – labai mirs žmonės, siaus ligos. Tikėta, kad jei Naujųjų metų diena šalta, Velykos bus šiltos. Jei Kalėdų rytą oras giedras – derės linai, jei lyja – kitais metais karvės duos daug pieno. Jei per Kalėdas ant ledo, tai pavasarį ant vandens, jei per Kalėdas ant vandens, tai pavasarį ant ledo. Jei šalta ir daug sniego, tai pavasaris greitai ateis. Jei per šv. Kalėdas stipriai pasnigę, per šv. Velykas žolė bus sužaliavusi. Jei per Kalėdas šalta, per Velykas lauk šilumos. Jei tvoros poška, šals. Jei Kūčių dieną ant stogo pakraščio laikosi daug sniego, bus daug baravykų.

Kokia būna **Velykų** diena, tokia bus ir vasara. Jei Velykos saulėtos, tai ir vasara šilta. Kokia pirma Velykų diena tokia ir vasara, kokia antra toks ir ruduo. Velykų trečia diena vadinama Ledų diena, per ją negalima judinti žemės, nes vasarą bijotasi ledų krušos, kuri sužalotų derlių.

Jei per **Jonines** lyja, tai lis kelias savaites, o jei tik palyja – lauk gero derliaus. Jei liepos mėnesio pirma savaitė lietinga, visa vasara lietinga.

Lietuviai būsimą orą taip pat spėjo pagal atmosferos reiškinius, dangaus kūnus, augalus ir net gyvūnų elgseną.

Dūmai. Jeigu iš kamino dūmai kyla tiesiai į dangų, bus giedras oras. Jeigu dūmai krinta žemyn, raizgosi ir skleidžiasi pažeme, bus lietaus ar sniego. Kai žiemą, iš kamino kylantys dūmai krypsta į šiaurę, bus šalta, į pietus – šilta.

Rūkas. Jeigu po lietaus kyla rūkas, galima tikėtis giedros. Jei rūkas kyla aukštyn – bus lietaus, jei žemyn leidžiasi – bus giedra. Jeigu rudens rytą kyla rūkas, apie pietus gali palyti, bet lietus nebus gausus. Kai vakare pasirodo rūkas, rytdiena bus giedra ir šilta. Jeigu vasaros vakare migla nuo žemės ar vandens kyla viršun, tai rytoj bus karšta diena. Jei rūkas anksti išsisklaido, diena bus graži. Sunkus arba tirštas rūkas vakaro žaroje žada kitai dienai gausų lietų.

Rasa. Jeigu rytą žolė rasota, tai bus giedra, o jei rasos nėra – tai lis. Jei iš vakaro didelė rasa ar rūkas, kitą dieną bus giedra. Didelė rasa rodo, jog giedra ilgai truks. Jeigu lauke paliktas stiklainis ar kitoks daiktas aprasoja – bus blogas oras. Kai žiemą ar pavasarį langų stiklai rasoja – lauk šilumos.

Vėjai. Jeigu vėjas į vakarą nerimsta, o stiprėja, reikia laukti oro pablogėjimo, stipraus vėjo naktį ir kitą dieną. Jeigu vėjas vakarop stiprėja, galima laukti kritulių ilgesniam laikui arba audros. Jeigu susilpnėjęs stipriam vėjui iškrinta krituliai, jie negreit baigsis. Smarkus lietus ar sniegas ryte pučiant stipriam vėjui – blogo oro ženklas visai dienai. Jeigu vėjas nepasikeičia, tai ir oras nesikeis. Žiemą pūga su stiprėjančiu vakarop vėju paprastai būna prieš atšilimą. Jeigu visą dieną pūtęs vėjas vakare nutyla – bus lietaus. Po giedroje pūtusio vėjo laukiame gražaus oro.

Vieni lengviausiai pastebimų sinoptikų gamtoje – **gyvūnai**. Apie artėjančius šalčius praneša bliaunančios avys, žąsys, laikančios galvą po sparnu. Gyvatės prieš lietų išeina pasivaikščioti, o katė žoles ėda arba guli šalia krosnies uodegą nuleidusi. Prieš didelį vėją katė nagais drasko lovą, kėdę ar stalą.

Orų permainas nuspėja **vabzdžiai ir paukščiai**. Aukštai virš žemės paviršiaus skraidantys vabzdžiai ir jais mintantys paukščiai pranašauja giedrą orą. Tačiau jei kregždės sparnais beveik liečia žemę, o kandantys vabzdžiai staiga darosi įkyrūs, lenda į akis, gelia – lauk lietaus. Jei vakare uodai „pipirus grūda“ (laksto žemyn ir aukštyn), ryt bus saulėta. Uodų spiečiai taip pat žada gerą orą.

Saulėtą dieną į paviršių išneštus kokonus miško skruzdėlės prie lietų suskumba paslėpti gilyn, artinantis liūčiai nurimsta eismas skruzdžių takuose, visos jos pasislepia skruzdėlynuose. Išsislapsto ir bitės, drugiai, prityla žiogai. Ilgas, nenutrūkstamas gegutės kukavimas bei volungės klykimas pranašauja ilgą giedrą. Smarkus genio stuksenimas – artėjančio lietaus ženklas. Įnirtingai darbuotis genį ragina besislepiantys po medžių žieve ir plyšiuose vabzdžiai. Jei kirmėlė ėda žiedus nuo obelių, tai ateinanti žiema bus gili. Jei varna žiemą žiūri tupėdama į pietus, tai bus atodėkis. Jei varnos labai garsiai karkia, greitu metu bus pūga. Orus nuspėja ir varlės. Jei jos kurkia iš vakaro – rytas bus giedras. O jei būriais ropščiasi iš vandens telkinių į krantą – lauk lietaus.

Į orų permainas jautriai reaguoja ir įvairūs **augalai**. Plačiai išsiskleidęs kiškiakopūščio žiedas – artėjančio lietaus požymis, o vakarui susiskleidęs – giedro, be lietaus oro pranašas. Daug augalų, pajutę artėjančią lietų, suskleidžia savo žiedus. Taip jie saugo žiedadulkes bitėms. Artėjant liūčiai po lapais savo žiedus slepia našlaitės, nežymiai susisuka papartis. Kai kurie augalai, pajutę besikaupiantį lietų, pasidengia mažais vandens lašeliais. Taip „pravirksta“ žemuogių lapai, kadagio spygliai.

Daug informacijos apie artėjančius orus gali suteikti **dangaus stebėjimas**. Įspūdingieji raudoni saulėlydžiai yra gero oro ženklas, tačiau raudonas dangus iš ryto žada prastą orą ir stiprų vėją. Vėją taip pat pranašauja ryškiai geltoni saulėlydžiai bei patekėjęs raudonas mėnulis. O jei pabudus ryte dangus atrodo pilkas, plaukia lengvi, pūkiniai debesys – laukia graži diena.

Informacijos šaltiniai:

- [1] Delfi.lt, „Artėjančios šventės – su lietumi“: <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/artejancios-sventes-su-lietumi.d?id=15207687>
- [2] Idėjų medis, „Kaip nuspėti orus iš gamtos reiškinių?“, <http://idejumedis.wordpress.com/2012/02/28/kaip-nuspeti-orus-is-gamtos-reiskiniu/>
- [3] Mokslo.lt, „Lietuvių liaudies išmintis prognozuojant orus“: <http://www.mokslo.lt/referatai/referatas/29208.html>
- [4] Žemaičių kultūros draugijos redakcija, „Gyviai atspėja orą“: <http://samogitia.mch.mii.lt/TAUTOSAKA/orai.lt.htm>

5.2 Tikėjimai susiję su medicina

Lietuvių liaudies medicina buvo praktikuojama jau prieš daugelį tūkstančių metų, kuri susijusi su magiškais ritualais ir prietaisais.

Senovės lietuviai tikėjo, kad žmogus suserga apšviestas mėnulio, kad jam kenkia saulės ir mėnulio užtemimas, kad ligas atneša vėjas. Plačiai žinomas ligų kildinimas iš demonų, tariamai apsigyvenusių žmogaus organizme ir sukeliančių įvairias ligas: plaučių uždegimą, džiova, širdies ligas. Iš pasakojimų žinoma, kad demonai gali iščiulpti iš žmogaus kraują, nuo ko žmogus sumenksta ir išblyksta. Manoma, kad vaikams nemigą ir ligas atnešdavusios laumės.

Lietuvių liaudies medicinos gydymo būdai: maldos, švęstas vanduo, smilkymas švęstomis žolelėmis, verbomis. Ligos iš sergančiojo buvo iščiulpiamos, išvaromos išspaudžiant, iškratant, nupučiant, nušluostant bei nuprausiant, išgašdinant. Vienas iš pirmųjų būdų buvo ligos varymas dūmais ir ugnimi. Sergantį vaiką uždėdavo ant ližės, įkišdavo į karštą krosnį ir vėl ištraukdavo, tikėdami, kad liga liksianti krosnyje ir ten sudegsianti.

Ypatinga galia buvo priskiriama motinos vestuviniam žiedui, kuriuo aprėžiant buvo gydomos karpos, rožė, įvairūs apgamai. Pastarieji senovėje turėjo nemažą reikšmę. Jei turi apgamą, kurio nematai, vadinasi, gyvenime būsi laimingas. Kad nebūtų apgamų, iki krikšto vaikutį patepdavo karvelio krauju. Blogi nukreipiančiais augalais buvo laikomos dilgėlės, pelynai, ožkanagės: jomis plakant arba rūkant iš žmogaus buvo išvaroma liga. Nuo drugio dzūkai užkalbėdavo saulei netekėjus. Išeidavo į kiemą, atsigręždavo į rytus ir kalbėdavo: „Ankstų rytą keliuos, gailia rasa prausiuos, saulę kalbinu, Dievą garbinu. Ligos pro šalį, nuo manęs į sausus medžius, į gilius raistus, kur žmonės nevaikščioja, gyvuliai nebraidžioja, paukščiai nelakioja“. Seniausia gydymo vieta buvo pirtis. Joje buvo gydomi sunkūs ligoniai, masažuojama, gimdoma.

Susirgusį paprastai gydydavo namiškiai ar giminės, o kai savi negalėdavo padėti, buvo kreipiamasi į žynius ar žolininkus. Nuo senovės žmonės gydydavo moteris, kartais net vadinamos raganomis. Tai deivė, valdanti gamtos stichijas ir lemianti žmonių sveikatą, o tuo pačiu – ir likimą, žiniuonių, žolininkų ir gydytojų globėja. Jos žinojo daugybės žolelių gydomąją galią, bandė įvairius burtus bei magiškas priemones, užkalbėjimus. Amuletai su rupūžytės ženklų saugojo nuo ligų ir mirties. Liaudis manė, kad ypatingą galią, gydant nervų ir proto ligas, turėjo psichiškai nenormalūs ar linkę į ekstazę žmonės.

Ilgą laiką, iki atsirado cheminiai vaistai, žmonės gamino naminius vaistus. Dažnai jų pagrindą sudarė šlapimas, mėšlas, įvairios miško ir laukų žolės. Būtent dėl specifinės vaisto sudėties, pacientas nebuvo informuojamas apie komponentus. Ypač daug kur nuo įvairių ligų gydytasi sudžiovinta ir spiritu ar degtine užpilta gyvate.

Bene daugiausiai lietuviai gydė žolėmis, kurias rinkdavo pievose, pamiškėse ir džiovindavo, kad vaistažolių būtų sunegalavus žiemą. Iki šiol senesnioji lietuvių karta žino ir taiko nemažai gydymo būdų žolėmis. Keletas senolių receptų nuo įvairių ligų.

Nuo peršalimo ligų gerdavo aviečių lapų ir šakelių, liepžiedžių, jonažolių, juodųjų serbentų, ramunėlių arbatas. Ramunėlės buvo vartojamos ir nuo geltos, inkstų, šlapimo pūslės, žarnyno ligų. Jos, kaip ir jonažolės, buvo laikomos „vaistu nuo šimto ligų“. Peršalusiajam dėdavo prie kojų karštą plytą, mirkydavo kojas karštame vandenyje, įbėrę į jį pelenų ir druskos. Skaudamą gerklę skaudavo šalpusnių arbata.

Vidurių ligos buvo gydomos kmynų, pupalaiškių arbata.

Nemiga - aguonų galvučių nuoviru arba aguonų pienu, krapų arbata.

Gydymui buvo vartojamos ir vyšnių, obelių, raudonųjų bijūnų žiedų, beržo lapų, eglių ir kitų medžių šakų, pataisų, džiovintų mėlynių, valerijonų, kadagių arbatos.

Informacijos šaltiniai:

- [1] Balčiūnienė I., „Lietuvos stomatologijos istorija“, Vilnius, Infopolis, 1998, p. 15
- [2] Dundulienė, P., „Lietuvių etnografija: mokymo priemonė aukštųjų mokyklų istorijos ir filologijos specialybės studentams“, Vilnius, Mokslas, 1982, p. 217
- [3] Lietuviais.lt, „Ragana – apšmeizta deivė“: <http://www.lietuviais.lt/straipsnis/Lietuvos-dievai-ir-deives/Ragana-apsmeizta-deive.php>
- [4] Straipsniai.org, „Liaudies medicina“: <http://straipsniai.org/laudies-medicina-2/>

5.3 Lietuvių ritualai ir šventės

Ritualai ir šventės yra neatsiejami nuo tautos išpažįstamo tikėjimo. Kaip ir papročiai, taip ir atitinkami ritualai Lietuvoje susiformavo dar pagonystės laikais, todėl lietuvių ritualai daugiausiai yra susiję su kalendoriniais metų virsmais ir žemdirbyste, prisitaikę prie krikščioniškų švenčių ir vardadienių kalendoriaus arba sutapo su tam tikromis krikščioniškomis šventėmis: gruodžio saulėgrįžos (Kalėdų ir Kūčių šventimas) sutapo su Kristaus gimimo švente, pirmosios pavasario perkūnijos ir augmenijos pabudimo - Jorės (tikrojo pavasario pradžios šventimas) - su Velykų ir Jurginių švenčių ciklu, vasaros Saulėgrįža (Rasos ir Kupolės) - su Šv. Jono vardadieniu (dabar vadinamos Joninės).

Kūčios būna Kalėdų išvakarėse ir yra laikoma pasirengimo Kalėdų šventėms diena. Pagal lietuvių papročius - tai šeimos santarvės diena. Iki Kūčių būdavo stengiamasi atsilyginti turėtąsias skolas, susitaikyti su visais, su kuriais metų eigoje būta nesutarimų. Šeimos nariai, net ir buvusieji kur išvykę, stengdavosi sugrįžti, drauge sėsti prie stalo ritualinei vakarienei. Jai būdavo pateikiami tik tai vakarienei parengti, turintys simbolinę prasmę, patiekalai iš aguonų, kviečių, pupų, žirnių, silkės ir žuvies, spanguolių, pasaldinti bičių medumi. Jų turi būti ne mažiau kaip 12. Kūčių naktis laikoma stebuklinga, todėl žinoma daugybė burtų skirtų vedybų, gyvenimo, derliaus, orų ateičiai sužinoti. Tikima, kad tą naktį vidurnaktį gyvuliai prabyla žmonių kalba, vanduo pavirsta vynu. Kūčios neatsiejamos ir nuo krikščioniškų apeigų: prieš vakarienę sukalbama malda, atsimenami toli esantys ir dangun iškeliaavę šeimos nariai, laužiamas kalėdaitis (švėstas paplotėlis). Kūčių dieną susilaikoma nuo mėsos valgymo, dėl to ant vakarienės stalo nebūna jokios mėsos. Tačiau laikotarpis nuo kitos dienos Kalėdų ryto iki Užgavėnių vadinamas mėsėdžiu. Tai laikas, kai didieji darbai kaimuose pabaigti, o nauji dar toli. Todėl valstiečiams ir samdiniams buvo poilsio ir pramogų laikas. Žiemą kaime būdavo daug vestuvių, šiaip vieni kitus lanko, važinėja pas gimines. Tik besiruošiantys statyti pjauna mišką, nes žiemą, kai medžiai miega, tvirčiausia mediena.

41 pav. Kalėdaičio laužymas ir traškūs kūčiukai – neatsiejami Kūčių vakaro atributai

Užgavėnės yra kilnojama šventė, švenčiama 7 savaites prieš Velykas. Pagal liaudies mąstyseną - tai slenkstis tarp žiemos ir artėjančio pavasario, persirengėlių karnavalas. Ši šventė neatžymima jokiais bažnytinėmis apeigomis, bet tik savitais valgiais, protėvių, vėlių, pagerbimu, persirengėlių vaikštybėmis ir kitomis linksmybėmis. Šventės persirengeliams einant per kaimą, dėmesio centre – moters pavidalo stabas - Morė. Tai vaisingumo dievybė, kuri sudeginama lauže tam, kad vėliau atgimtų. Su ja „išvaromas“ susikaupęs blogis, kartu ir įkylėjusi žiema. Dažniausiai sudegusios iškamšos pelenai būdavo išbarstomi po laukus, buvo tikima, kad tuomet bus derlingesnė žemė. Per užgavėnės būdavo daug kartų ir riebiai valgoma, kad „per metus būtum sveikas ir sotus“. Į tos dienos ritualinę vakarienę būdavo žodžiais kviečiama mirusiųjų vėlės, šventinės vakarienės likučiai padalijami gyvuliams „kaip vaistas nuo visų ligų“. Dalis būdavo pasiliekiama namų apsaugai nuo nelaimių. Šiomis dienomis daugelyje Lietuvos regionų vyksta programa: vaidina Užgavėnių herojai, deginama Morė, kepami blynai, vyksta įvairios varžytuvės. Po Užgavėnių yra Gavėnia, kuri tęsiasi iki Velykų. Tuo laikotarpiu skatinamas pasninkavimas.

42 pav. Užgavėnės

Šv. Kazimieras iki šiolei yra vienintelis lietuvis, Katalikų Bažnyčios paskelbtas šventuoju 1602 m., po mirties garsėjęs stebuklais. Šv. Kazimieras dažnas mūsų ikonografijoje. 1948 m. popiežius jį yra paskelbęs viso pasaulio lietuvių jaunimo globėju. Ši diena švenčiama bažnyčioje. Nuo seno kovo 4 d. buvo rengiama Kaziuko mugė, kuri trukdavo kelias dienas, ar net savaitę. Ten pardavinėdavo rankų darbo gaminius: įvairias statines, geldas, puodus, darbo įrankius, ir kt. Kaziuko mugė garsėjo savo spalvingomis verbomis iš vasarą surinktų ir sudžiovintų gėlių, dažytų smilgų ir įvairiausiais raštais pintų verbų, kurias buvo nešamos šventinti per verbų sekmadienį.

43 pav. Kaziuko mugė

Velykos arba Šventos Velykos – krikščionių šventė, simbolizuojanti Kristaus prisikėlimą iš numirusiųjų po nukryžiuojimo. Velykos yra svarbiausia daugelio krikščionių šventė, kuria išreiškiamas didelis džiaugsmas dėl galutinės Dievo sūnaus pergalės prieš mirtį. Velykos švenčiamos pirmąjį sekmadienį po pirmos pilnaties po pavasario lygiadienio. Taigi, Velykų data įvairiais metais gali kisti nuo kovo 22 iki balandžio 25 dienos. Dalis Velykų papročių – eiti anksti ryte į bažnyčią, eiti aplink bažnyčią paminint Kristaus nueitą kančių kelią ir pan. – tai krikščionybės suformuoti papročiai. Likę papročiai – marginti kiaušiniai, lalavimai ir kita – kilę iš pagonių pavasario gamtos atgimimo šventės. Per Velykas neretai važiuojama į svečius, keičiamasi margintais kiaušiniais. Susėdus prie gausaus Velykų stalo yra tradicija pirma mušti kiaušinius ir išsiaiškinti, kieno kiaušinis šiemet yra tvirčiausias. Dar senesnė tradicija yra kiaušinių ridenimas, kurį žaidžia dažniausiai vaikai.

Didžioji pavasario šventė - **Velykos** - simbolizuoja Kristaus prisikėlimą. Ankščiau Velykos buvo švenčiamos kaip gamtos atgimimo šventė, kurios metu mūsų protėviai garbino medžius, burtais ir maldomis bandė užtikrinti gerą derlių. Iš pagoniškos pavasario gamtos atgimimo šventės kilusi kiaušinių marginimo tradicija, tačiau daugelis kitų Velykų papročių atsirado krikščionybės laikais. Lietuviams, kaip ir daugeliui pasaulio tautų, kiaušinis buvo gyvybės, derlingumo, vaisingumo bei gamtos atgimimo simbolis. Tikėta, jog bažnyčioje pašventinti margučiai įgauna magiškų galių: saugo namus nuo gaisro, derlių - nuo krušos ir sausros, gyvulius - nuo ligų. Senovėje lietuviai kiaušinius visada dažydavo Didžiojo šeštadienio vakare, o Velykų rytą margučius slėpdavo lauke. Vaikams sakydavo, kad juos ten padėjo pro šalį važiuodama Velykė. Kiaušiniai Lietuvoje nuo seno buvo dažomi viena ar keliomis spalvomis, išraižomi vašku, skutinėjami. Dažymui senovėje būdavo naudojami gamtiniai dažai - svogūnų lukštai, rugiagėlės, alksnio žievė, kankorėžiai.

44 pav. Velykos: margučiai, jų daužymas ir ridenimas

Jurginės nuo seno Lietuvoje buvo siejamos su gyvulininkyste, su pirmuoju gyvulių išginimu ganyklon pavasarį, kaip senovinė Jorės šventė. Daugelis tos dienos papročių susiję su javų derliaus skatinimu. Šv. Jurgis labai populiarius lietuvių liaudies medžio drožiniuose, raiziniuose, skulptūroje. Jurginių dieną buvo lankomi pasėliai, apeinant laukus su duonos kepalėliu bei jame įkeptu kiaušiniu, vėliau jį užkasant dirvoje. Taip pat buvo kepama „gyvulių“ duona mažais kepalukais, po to nešama prie bažnyčios ir išdalinama elgetoms ir prašoma melstis už jų gyvulius. Patį gražiausią kepaluką dėdavo ant Šv. Jurgio altoriaus. Pirmą kartą išgenamus gyvulius apmušdavo arba paglostydavo jų nugaras žilvičio šaka su „kačiukais“, kad gyvuliai būtų apvalūs, riebiūs ir sveiki. Šią dieną žemės nejudindavo, nes buvo manoma, kad nesiseks su gyvuliais. Buvo supamasi supynėse, vaišinamasi gamtoje. Iki šiol išlikusi tradicija balandžio 23 d. švęsti Šv. Jurgio atlaidus.

Joninės (Rasos ir Kupolės) - viena svarbiausių ir bene stebuklingiausia senovinių lietuvių švenčių, neatsiejama nuo burtų. Pirmąkart paminėta 1262 m. Ipatijaus kronikoje. Daugelis istorikų, etnografų pastebėjo, jog tą vakarą gamtoje kūrenami laužai, prie jų šokama, linksminama, o rytą per laužavietes piemenys pergena karves, kad jos būtų pieningesnės, virš vartų, durų puošiamasi dilgelėmis apsaugai nuo raganų. Išvakarėse kupoliaujama – renkami pievų žolynai apsaugai nuo kerų, kitų nelaimių, nuo ligų. Tikėta, kad šios dienos vakarą surinktos žolelės įgyja ypatingų gydymo galių. Vėliau iš žolelių verdama arbata, jomis apkaišomos palubės, įmetama į tvartus, kad gyvuliai būtų sveiki. Netekėjusios merginos šį vakarą apsilvildavo baltais lino drabužiais ir dainuodamos eidavo į pievas pinti vainikų iš devynių arba dvylikos skirtingų žydinčių žolynų. Nusipintais vainikais merginos pasipuošdavo galvas, o vėliau iš jų spėdavo ateitį. Joninių naktį pražysta paparčio žiedas. Lietuviai nuo seno jo eidavo ieškoti vidurnaktį. Buvo manoma, kad radęs paparčio žiedą žmogus tampa aiškiaregiu ir tai atneša turtus ir laimę. Jaunimas Joninių naktį šokinėdavo per laužą, kadangi, jei mergina ir vaikinai kartu peršoka laužą susikibę rankomis, jie šiemet susituoks. Joninės buvo tradicinė žemdirbių ir jaunimo šventė, sutapusi su ilgiausia diena ir trumpiausia metų naktimi ir švenčiama maždaug apie birželio 22-24 d.

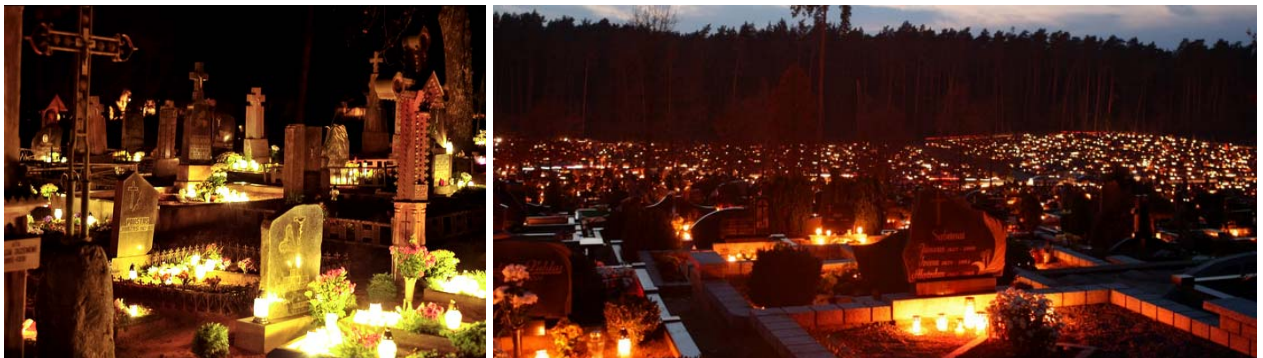
45 pav. Joninės

Žolinės žemdirbių kalendoriuje atsirado XIX a. – XX a. Ji siejama su Šv. Mergelės Marijos Ėmimo į Dangų švente, kuri švenčiama rugpjūčio 15 dieną. Bažnyčioje šventinamos ne tik žolynai, bet ir rugiapjūtės pabaigtuvių vainikas, bei pirmo derliaus iškepta duona. Senovės baltai žolinę skyrė apeigoms didžiajai Deivei gimdytojai Ladai atlikti ir jai atiduoti užaugusio ir subrendusio derliaus aukas.

46 pav. Žolinės atlidai

Vėlinės - mirusiųjų pagerbimo diena lietuviams iš gilios senovės yra brangi diena. Žinoma, kad šalia Visų šventųjų (lapkričio 1 d.) popiežius Grigalius IV dar 998 m. yra paskelbęs Vėlines (lapkričio 2 d.), kaip visų mirusiųjų atminimo šventę. Tą dieną žmonės gausiai lankosi kapinėse, puošia savo mirusiųjų kapus, dalyvauja pamaldose už mirusiuosius.

47 pav. Vėlinės

Lietuvių šventės dėl pagoniško prado ir asimiliacijos su krikščioniškomis apeigomis yra tikrai unikalios. Iš kartos į kartą šeimos perduodami švenčių šventimo papročiai išliko iki šiol.

Informacijos šaltiniai:

- [1] Anonsas.lt, „Joninės 2012 Jono kalne Klaipėdoje“:
<http://www.anonsas.lt/portal/categories/81/1/0/1/article/32385/jonines-2012-jono-kalne-klaipedoje>
- [2] Archyvita, nuotrauka „Vasario 14 švęstos Užgavėnės Rumšiškėse“: <http://www.archyvita.lt/uzgavenes/> Blogas Toks Visoks, „Man patinka Vėlinės“: <http://toksvisoks.blogspot.com/2010/11/man-patinka-velines.html>
- [3] Day.lt, „Joninės (Rasos)“: <http://day.lt/straipsniai/jonines>
- [4] Lrytas.lt, „Per Vėlines - keturios poilsio dienos“: <http://www.lrytas.lt/-13194485211317449711-per-v%C4%97lines-keturios-poilsio-dienos.htm>
- [5] Mokytojo laikraštis, „Mėsėdis“: <http://mokytojolaikrastis.lt/mesedis.html>
- [6] Negatyvas, nuotrauka „Kūčios - Plotkėlės laužymas“: <http://fotokudra.lt/img.php?img=382467>
- [7] Nevartok.lt, „Kaip išsirinkti tvirčiausią kiaušinį?“, <http://nebartok.lt/1-naudinga-zinoti/2303/>
- [8] Prienų „Ažuolo“ progimnazijos medžiaga, dalyvaujant Comenius programoje, „Šventės/Holidays“:
<http://www.azuolas.prienai.lm.lt/Comenius/index.php?page=sventes#main>
- [9] Straipsniai.lt, „Velykų tradicija“: <http://www.straipsniai.lt/religines-sventes/informacija/velykos/puslapis/5881>
- [10] Vikipedija, „Lietuvių tradicijos ir papročiai“: http://lt.wikipedia.org/wiki/Lietuvi%C5%B3_tradicijos_ir_papro%C4%8Diai
- [11] Vikipedija, nuotrauka „Šv. Kazimieras“: http://lt.wikipedia.org/wiki/%C5%A0v._Kazimieras
- [12] Vyšniauskaitė A., „Apie šventes, papročius ir tradicijos sampratą bei švenčių apibūdinimas“:
http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=7034&p_d=21303&p_k=1
- [13] Voruta, „Trakų Žolinės atlidai apjuosė istoriją“: <http://www.voruta.lt/traku-zolines-atlaidai-apjuose-istorija/>

6. ŠALIS KAIP SKONIŲ ŽEMĖ

6.1 Pagrindinė kultūra auginama regione

Maisto produktai Lietuvoje kažkuo ypatingai nesiskiria nuo kitų Rytų Europos virtuvės produktų, tačiau turi savo savitumą. Kaip pagrindinis ląstelienos ir angliavandenių šaltinis vartojamos ruginė duona, o nuo XVIII a. – ir bulvės. Baltymų šaltiniai čia yra gyvuliniai: daugiausia mėsa ir pieno produktai.

Rugiai auginami Lietuvoje – vienamečiai arba žiemkenčiai. Ruginė duona – vienas iš seniausių ir pagrindinių maisto produktų Rytų Aukštaitijoje, valgomas kasdien pusryčiams, pietums ir vakarienei. Yra dvi tradicinės duonos rūšys – paprasta rauginta ir plikyta. Rauginta duona kepama nuo seniausių laikų, o plikyta duona kepama tik nuo XX a. pradžios.

48 pav. Nuo rūgio laukuose iki juodos lietuviškos duonos

Bulvės laikomos antrąja duona ir valgomos ištisus metus. Iš kokio kito produkto būtų galima tiek prigaminti patiekalų, jei ne iš bulvės. Virtos, keptos, skrudintos, valgomos su pienu, kefyru, daržovėmis, mėsos ar žuvies patiekalais. Net ir sriuba be jų ne sriuba. Populiariausi bulvių patiekalai yra cepelinai, vėdarai, bulviniai blynai.

Juoda duona ir bulvės neatsiejamas lietuvių maistas: karštos bulvės praktiškai visuomet pateikiamos su karšta mėsa, o duona neretas lietuvis užsikanda valgydamas sriubą, šaltą ar netgi ir karštą patiekalą, prie kurio pateiktos ir bulvės.

6.2 Tradiciniai patiekalai

Krašto žmonių maitinimosi pagrindą sudarė istoriškai susiklostę vidutinės klimato juostos gamtinių sąlygų nulemti sėslių žemdirbių ir gyvulių augintojų patiekalai. Maistas ir valgymo kultūra Lietuvoje, kaip ir dauguma kitokių visuomenės reiškinių, buvo neabejotinai daugiakultūriai. Maistas ir valgymo kultūra buvo ir socialinis reiškinys (maitinimosi produktai bei kokybė priklausė nuo turimų pajamų ir padėties visuomenėje). Socialiniu pagrindu Lietuvoje galima išskirti valstiečių, bajorų, miestiečių, didikų, valdovo dvaro ir viešojo maitinimo įstaigų virtuves. Valdovo ir didikų (iš dalies ir bajoriškoje) virtuvėse ryškūs europinių – gotikinės, renesansinės, barokinės ir švietimo epochos virtuvių poveikis.

Karštųjų patiekalų asortimentas yra didžiulis. X–XII a. atsiradę glaudesni baltų kontaktai su Rytų (Bizantine) krikščionybe galėję atnešti į Lietuvos teritoriją patiekalus, būdingus Viduržemio jūros regionui. Neabejotinai tai įvyko kunigaikščio Vytauto laikais, užėmus teritorijas Juodosios jūros pakrantėse (Viduržemio jūros kultūros įtakos erdvė nuo graikų kolonizacijos laikų) ir įvykdžius šioje teritorijoje gyvenusių žmonių (totorių, karaimų) perkėlimą į Lietuvą. Persikėlėliai atsivežė naujas žemės ūkio kultūras (agurkai) bei naujus maisto produktus. Viduržemio jūros regiono įtakoms galima priskirti miltinius ar augalų lapų patiekalus su mėsos įdaru (balandėliai, virtiniai, koldūnai, kibinai ir t.t.) bei karštesniam nei Lietuvos klimatui būdingus patiekalus (pvz., šaltibarščiai).

49 pav. Balandėliai, koldūnai ir šaltibarščiai

XVI a. maisto ir maitinimosi kultūros srityje įvyko esminių pokyčių, kai itališkos kilmės didikė Bona Sforza, 1518 m. tapusi Lenkijos karaliaus ir kunigaikščio Žygimanto Senojo žmona. XVI a. pradžios Italija buvo Europos kultūros židinys, todėl Bonos ir jos dvaro (tarp jų buvo ir virėjų) persikėlimas į regioną paskatino esmines permainas, pradedant stalo įrankių naudojimu ir baigiant Valakų reforma. Itališkas „madas“ palaikė ir vėlesni monarchai – Žygimantas Augustas, Vazų dinastija.

XVIII - XIX a. diduomenės ir bajorijos virtuvei nemenką įtaką padarė prancūzų virtuvė. Valstietiškajai virtuvei reikšminga žydų (litvakų) virtuvės įtaka, plitusi per litvakų užlaikomas smukles. Kaimo žmonės iš jų perėmė daugumą bulvinių patiekalų, kurių įvairovė dabar yra tiesiog milžiniška: didžkukuliai (cepelinai), bulviniai vėdarai, švilpikai, bulviniai blynai, žemaitiški blynai, virtos bulvės su krapais su rūgusiu pienu, varške ar pasukomis ir kt. Šie patiekalai laikomi lietuvių nacionaliniais patiekalais, nors dauguma jų taip pat žinomi ir kitose kaimyninėse virtuvėse: ukrainiečių, baltarusių, lenkų, čekų ir kt. Bajoriškoje virtuvėje taip pat buvo labai paplitę kepti kumpiai, kimšta paukštiena, zrazai (perimti iš Lenkų virtuvės). Valstietiškoje virtuvėje vystėsi mėsos – kruopų patiekalai (šiupiniai), šiek tiek panašūs į Latviškos virtuvės putas, kurie šiuo metu beveik išstumti.

50 pav. Cepelinai ir bulviniai vėdarai

Kulinariniu paveldu taip pat gali būti bulbonai, bulvinės bandelės su troškintų kopūstų arba grybų įdaru, bulvinės bandos, bulvių grūstienė, bulviniai blynai, bulviniai blynai parūgėliai, bulvių dubenėliai (kunkoliai), bulvių kukuliai, bulvių rageliai, bulvių šutynė, įvairūs bulvių apkepai, įvairios bulvių košės, įvairūs bulvių vyniotiniai, gauruotkiunkė, pusmarškonė košė, tarkė, lietuviui skaniausi su lašinukų ir svogūnais padažu, netgi bulvinis tortas.

Lietuvoje gana gausus **šaltasis užkandžių stalas**, būdingas visoms Baltijos šalių virtuvėms. Jame patiekiami įvairūs sūriai, rūgusio pieno produktai, rūkytos mėsos bei žuvies gaminiai, šaltiena, įvairūs mėsos vyniotiniai.

51 pav. Skilandis ir varškės sūris

Lietuvių liaudies pasakose ir dainose minimas ragaišis. Pastarasis buvo kepamas ne tik iš kvietinių, bet ir miežinių bei griekinių miltų.

Skirtingi tradiciniai patiekalai patiekiami skirtingų švenčių metu.

Kūčios – kūčiukai (prėskučiai) su aguonų pienu, silkių patiekalai, kisielius. Visi patiekalai yra neriebūs, neaštrūs ir be mėsos.

Kalėdos – mėsingi patiekalai: kalakutas, žąsis, antis ar višta, kumpis, dešros. Meduoliai, riestainiai, pyragai.

Užgavėnės – riebi kiauliena, šiupinys, troškinti kopūstai, blynai, spurgos.

Velykos – margučiai, mieliniai blynai, varškės sūris, sviestas, kiauliena, kumpis, krienai.

Apie tradicinių patiekalų gamybą galima sužinoti apsilankius skirtinguose Lietuvos regionuose privačiose sodybose, muziejuose. Ten galima pamatyti, kaip kepama duona, jai auginami ir apdorojami rugiai, kaip mušamas naminis sviestas, daroma varškė, spaudžaimi sūriai. Trakuose, „Senojoje kibininėje“, galima dalyvauti tradicinių karaimų kibinų ir totoriško šimtalapio gamybos procese. Lankytojai dalyvauja gamybos procese ir degustacijoje.

6.3 Tradiciniai gėrimai

Svarbiausias valstiečių gėrimas būdavo pienas, rūgpienis, kartais pasukos. Senovės Lietuvoje buvo paplitęs midus, vėliau per vokiečių virtuvę atėjo alaus tradicijos.

Tuo tarpu bajoriškoje virtuvėje buvo išvystytas labai turtingas alkoholinių gėrimų asortimentas. Išradus degtinę, atsirado naujų alkoholio rūšių. Įvairios trauktinės, užpiltinės, likeriai, krupnikas, starka – turtingo bajoriško kulinarinio paveldo palikimas.

Gira - natūralus gėrimas, panašus į alų, tačiau laikomas nealkoholiniu, nes paprastai būna labai silpnas (0,7–2,2 proc.). Daugelis labai mėgsta ją, nes yra skani ir gaivinanti, o ir sveika. Natūraliai gamintoje geroje yra kalcio, magnio ir B grupės vitaminų. Todėl valstiečiai, eidami dirbti sunkių lauko darbų, būtinai įsidėdavo geros, mat ji mažina nuovargį, suteikia jėgų. Gira praplautos žaizdos greičiau gydavo, o geriant girą greičiau suaugdavo lūžę kaulai, pagerėdavo inkstų veikla. Teigiamą geros poveikį žinojo ir lietuvaitės – norėdamos, kad jų veido oda būtų glotnesnė, skaistesnė ir stangresnė, girą ne tik gerdavo, bet ir ją prausdavosi, darydavosi vonias. Paprastai gira gaminama iš juodos duonos džiovintųjų, tačiau gali būti įdedama ar pakeičiama kitais produktais (razinos, vaisiai, grūdai).

Alus Lietuvoje buvo gaminamas jau XI a. Tiesa, ilgą laiką lietuviai nemokėjo jo užraugti, nes vis neatrasdavo tinkamo priedo, skatinančio rūgimą. Tačiau medus atvėrė kelią į pilnavertišką alaus gaminimą. Stipriausios naminio alaus tradicijos įsitvirtino Šiaurės Lietuvoje (Pasvalio, Joniškio, Biržų rajonuose).

Alus kasdienėje lietuvių aplinkoje vaidino svarbų vaidmenį. Ne veltui sakoma: „Geras gaspadorius alaus turėdavęs visada – ar šventė ar paprasta diena“. Geriama daugiausia buvo tikrai ne pasilinksminimo tikslais. Alus buvo laikomas apeiginiu gėrimu, žmonės tikėjo stebuklingomis jo galiomis.

Tradiciškai šis gėrimas buvo vartojamas per religines ir kitas kalendorines šventes (Velykas, Kalėdas, Žolines, Sėkmynes, Naujuosius Metus, atlaidus ir pan.). Tikėta, kad išgeriant kaušą už tam tikrą Dievą galima

prisišaukti jo palaiminimą, sulaukti gausaus derliaus. Natūralu, kad daugybė alaus ritualų buvo skirti siekiant palaiminimo ir sėkmės darbuose, gamtos gyvenime, juk kaimo žmonėms tai buvo ypatingai svarbu, „žemdirbystė“ užimdavo didžiąją gyvenimo dalį ir buvo pragyvenimo šaltinis.

Midus – alkoholinis gėrimas, gaminamas iš vandeniui atskiesto medaus, rauginamas su vyno mielėmis. Dalis medaus kartais pakeičiama cukrumi. Skoniui pagerinti dedama vaisių, uogų, aromatinių žolelių. Midus būna 10-12 proc., kartais – iki 16 proc. alkoholio stiprumo.

XVII-XVIII amžiais, nykstant bitininkystei ir kylant medaus kainoms, midaus gamyba nunyko.

52 pav. Gira, alus ir midus

Šiuo metu tradicinis midus nėra gaminamas, tačiau jo pagrindu yra sukurta grupė likeriams ir trauktinėms artimų alkoholinių gėrimų, gaminamų Stakliškių gamykloje „Lietuviškas midus“.

Patiems namuose taip pat galima pasigaminti gėrimo, savo išvaizda bei skoniu panašiu į midų. Lietuviai ir dabar namuose neretai gaminasi girą ir verda alų. Šiaurės Lietuvoje dar tęsiamos naminio miežinio salyklo alaus gamybos tradicijos. Čia beveik kiekvienoje sodyboje dar yra visas alaus darymo inventorių, šeimos ir kalendorinėms šventėms šeimnininkas pasidaro alaus. Tradicinio alkoholinio gėrimo midaus galite paragauti „Lietuviško midaus“ gamykloje Stakliškėse. Čia gaminamas ne tik trijų rūšių midus, bet ir stiprios lietuviškos trauktinės, silpnėsni kokteiliai ir nealkoholiniai gėrimai.

6.4 Tradiciniai desertai

Dauguma lietuviškų tradicinių desertų (šakotis, žagarėliai) – bajoriškosios virtuvės palikimas.

Šakotis – aukštas šakotas tuščiaviduris konditerinis kepinys. Tradicinis lietuvių patiekalas, vienas dažniausių vestuvėms ruošiamų desertų. Šakotis yra vokiečių kulinarinio gaminio baumkucheno atmaina, kartais vadinamas Bankuchenu nuo šio vokiško kepinio pavadinimo. Šakočio forma primena eglutę, o jo spygliukai atstoja šakeles. Padarius skersinį pjūvį galima suskaičiuoti, kiek kartų pilta tešla. Kepami įvairaus dydžio. Be tradicinio šakočio egzistuoja ir trapusis šakotis kur kiaušinių naudojama dar daugiau.

Žagarėliai tai iš miltinės tešlos paplotėlių susukti pyragaičiai.

53 pav. Šakotis ir žagarėliai

Tačiau greta jų Lietuvoje paplitę daugybė desertų, atkeliavusių XX a. iš vakarų.

Jau paleolito laikais lietuviai kopinėjo ir valgė laukinių bičių **medų**, kuris tada ir vėliau atstojo cukrų. Iš juo pasaldintos tešlos kepdavo meduolius. Pirmieji meduolių gamintojai tešlą ilgai brandindavo. To laikmečio kulinarijos meistrai sakydavo, kad tik iš ilgai brandintos tešlos galima iškepti gerą meduolį. Kai kurie rašytiniai dokumentai tvirtina, jog tešla būdavo laikoma net 10–20 metų. Tuometiniai konditeriai turėjo tokį paprotį: gimus dukrai, būdavo užminkoma tešla ir ji laikoma tol, kol dukra ištėkėdavo, o vestuvėms iš tos tešlos buvo kepami ypatingi meduoliai.

Lietuvių vestuviniuose papročiuose minimas **karvojus**, kurio pavadinimas išlikęs iki šių dienų. XII a. rašytiniuose šaltiniuose pasakojama, kad karvojaus turėdavęs paragauti kiekvienas vestuvių dalyvis. Karvojus yra būsimos jaunavedžių gerovės, buities, gyvenimo ir duonos simbolis. Karvojus – dabartinio svočios ar jaunosios torto pirmtakas.

Informacijos šaltiniai:

- [1] Fotki.com, nuotrauka „Balandėliai“: <http://images12.fotki.com/v616/photos/1/1364027/6799900/054-vi.jpg>
- [2] Sveikas. Gyvensena, „Gerą girą gera gerti...“:
http://gyvensena.sveikas.lt/lt/sveikas_maistas/gera_gira_gera_gerti/
- [3] Jurgaitienė A., „Deserto istorija“: <http://gyvenimas.delfi.lt/receptai/deserto-istorija.d?id=9946237>
- [4] Lietuvos mokinių neformaliojo švietimo centras, Turizmo ir etnokultūrinio ugdymo skyrius, „Lietuvos kulinarinis paveldas“: <http://www.ljtc.lt/index.php/leidyba>
- [5] Oficialūs Lietuvos interneto vartai, „Tradicinių patiekalų receptai“:
http://www.lietuva.lt/gyvenimo_budas/maistas_ir_gerimai/receptai
- [6] Ore.lt, Milda P., Magda A., Evelina R., „Alus lietuvių kultūroje (I dalis)“:<http://www.ore.lt/2009/05/alus-lietuviu-kulturoje-i-dalis>
- [7] Sakas V., „Ar Lietuvos kulinarinis paveldas – tik badmečio bulviniai valgiai?“: <http://www.lrytas.lt/-11744785571174043954-ar-lietuvos-kulinarinis-paveldas-tik-badme%C4%8Dio-bulviniai-valgiai.htm>
- [8] Sakas V., „Lietuvos kulinarinis paveldas“:<http://www.veidas.lt/lietuvas-kulinarinis-paveldas>
- [9] Valstybinis turizmo departamentas prie Ūkio ministerijos, projektas „Lithuania.travel“, „Objektai“:
<http://www.travel.lt/turizmas/selectPage.do?docLocator=62B27E3BDF8C11D896C1746164617373>
- [10] Vikipedija, „Lietuviška virtuvė“: http://lt.wikipedia.org/wiki/Lietuvi%C5%A1ka_virtuv%C4%97
- [11] Vestuves.lt, Papročiai ir tradicijos: <http://www.vestuves.lt/skyrius.php?id=27&sid=204&fromrss=1>

7. LIETUVOS MUZIEJAI

Lietuvoje nuo XVI a. muziejinių vertybių rinkiniai kaupti Lietuvos didžiojo kunigaikščio rūmuose, didikų dvaruose, XVIII–XIX a. – Vilniaus universiteto numizmatikos, tapybos ir grafikos, botanikos, mineralogijos kabinetuose. Pirmasis specializuotas muziejaus pastatytas rašytojo D. Poškos 1812 m. (Baubliai Bijotuose, Šilalės raj.).

Šiuo metu Lietuvoje yra 106 registruoti muziejai, tarp kurių 4 nacionaliniai, 62 savivaldybių, 5 nevalstybiniai. Muziejų rinkiniuose saugota 6,2 mln. eksponatų, iš jų eksponuota tik nedidelė dalis (530 tūkst., arba 9 proc.) muziejuose saugomų meno vertybių. Be nuolatinių ekspozicijų, muziejuose rengiamos Lietuvos ir užsienio šalių muziejų parodos.

Be savo pagrindinės pareigos – įsigyti eksponatus ir išsaugoti ateinančioms kartoms rinkiniuose esančią svarbią medžiagą, muziejai tyrinėja rinkinius ir atskleidžia naujas žinias bei jas platina, bendradarbiauja su švietimo įstaigomis ir rengia muziejines moksleivių lavinimo programas, rengia ekspozicijas ir parodas, dalyvauja ekspedicijose, organizuoja su muziejaus veikla susijusius kultūros ir mokslo renginius. Daugumoje Lietuvos savivaldybių yra regioniniai muziejai, žymių žmonių gimtinėse veikia memorialiniai muziejai, nemažai muziejų įsteigta ir privačių asmenų, viešųjų įstaigų ar mokyklų iniciatyva. Pastarieji muziejai į statistiką netraukiami.

Muziejai yra viena dažniausiai lankomų kultūros įstaigų Lietuvoje. Juose apsilanko apie 3 mln. lankytojų. Viename muziejuje vidutiniškai per metus apsilankė 26 tūkst. lankytojų. Labiausiai lankomas Lietuvos jūrų muziejus. Kasmet šiame muziejuje apsilanko daugiau nei 400 tūkst. lankytojų. Populiariausi nevalstybiniai

muziejai: Grūto parkas (71 tūkst. lankytojų), Europos parkas (36 tūkst. lankytojų). Keletas svarbiausių, didžiausių ir populiariausių muziejų aprašyti žemiau.

Lietuvos nacionalinis muziejus – didžiausia šalyje Lietuvos istorinio kultūros paveldo saugykla. Tai seniausias muziejus Lietuvoje. Jo ištakos – 1855 m. įkurtas Senienų muziejus Vilniuje.

54 pav. Lietuvos nacionalinio muziejaus pastatas ir XIV a. pab. moneta su LDK kunigaikščio Jogailos dvigubo kryžiumi skyde simboliu

Lietuvos nacionalinio muziejaus tikslas – kaupti, saugoti, restauruoti ir aktualizuoti visuomenėje Lietuvos istorijos bei kultūros vertybes. Lietuvos nacionalinis muziejus atviras visiems norintiems giliau pažinti ir suprasti Lietuvos archeologiją, istoriją ir etninę kultūrą arba tiesiog pasigrožėti protėvių dirbiniais.

Lietuvos liaudies buities muziejus – muziejus po atviru dangumi, atidarytas 1974 m. Rumšiškėse. Tai didžiausias ir žymiausias tokio pobūdžio muziejus Lietuvoje, vienas didžiausių pagal užimamą plotą (195 ha) ir eksponuojamų nekilnojamųjų pastatų skaičių (138) muziejų Europoje.

55 pav. Lietuvių liaudies buities muziejuje švenčiamos šventės akimirka ir ekspozicija po atviru dangumi: vėjo malūnas, tradiciniai namai, šulinys.

Muziejus mena XVIII–XX a. laikotarpį Lietuvos kaime ir miesteliuose, yra Lietuvos etnografinių krašto regionų architektūros, kultūros, buities eksponatų. Čia yra svirnai, klėtys, tvartai, klojimai, daržinės, žardinės malkinės, malūnai, tvoros, šuliniai, liaudies architektūros bei senovinės žemdirbystės padargai. 6 km kelyje yra visų Lietuvos etnografinių regionų sodybos, pavieniai pastatai, įvairios dirbtuvės, liaudies technikos paminklai. Muziejuje rengiamos tradicinės lietuvių šventės.

Lietuvos dailės muziejus – Lietuvos nacionalinis dailės muziejus Vilniuje įkurtas 1941 m. 1933 m. įkurto Vilniaus miesto muziejaus pagrindu. Steigėjas – Lietuvos Respublikos kultūros ministerija. Fondus sudarė kūriniai, paveldėti ir perkelti iš Vilniaus miesto muziejaus, apgriuvusių Oginskių rūmų, Lietuvių mokslo draugijos, įsigyti iš nacionalizuotų dvarų, įstaigų kolekcijų, supirkti iš privačių asmenų. Per Antrąjį pasaulinį karą dalis eksponatų buvo išvežta, sunaikinta arba sugadinta. 1967 m. šalia tuo metu buvusio Lietuvos dailės muziejaus centrinio pastato (Vilniaus rotušė, kurioje dabar veikia Menininkų rūmai) buvo pastatyti Dailės parodų rūmai, dabartinis Šiuolaikinio meno centras.

56 pav. Lietuvos dailės muziejaus pastatas, laikrodžių ir gintaro muziejų ekspozicijos fragmentas

Muziejaus padaliniai: Vilniaus paveikslų galerija, Taikomosios dailės muziejus, Radvilų rūmų muziejus, Nacionalinė dailės galerija, Prano Domšaičio galerija, Laikrodžių muziejus, Palangos gintaro muziejus, Miniatiūrų muziejus. Čia saugomi vieni garsiausių visų laikų Lietuvos menininkų darbai (pvz.: K.Rusecko „Lietuvaitė su verbomis“), sakralinio meno kūriniai (paveikslai, metalo dirbiniai), gintaro, laikrodžių ekspozicijos, eksponuojami ir įvairių laikotarpių interjerai.

Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus įkurtas 1921 m. Be garsiojo Lietuvos dailininko ir kompozitoriaus M. K. Čiurlionio paveikslų buvo eksponuojama praeities ir to meto lietuvių dailininkų kūriniai, liaudies menas.

57 pav. M. K. Čiurlionio dailės galerijos pastatas, Velnių muziejuje eksponuojama peleninė ir XV a. ašotis
Keramikos muziejuje

Per eilę metų muziejus plėtėsi, persitvarkė ir šiuo metu jį sudaro 12 padalinių: M. K. Čiurlionio dailės galerija, Mykolo Žilinsko dailės galerija, Kauno paveikslų galerija, Istorinė LR Prezidentūra, Velnių muziejus, Keramikos muziejus, A. Žmuidzinavičiaus kūrinių ir rinkinių muziejus, A. ir P. Galaunių namai, L. Truikio ir M. Rakauskaitės memorialinis muziejus, J. Zikaro memorialinis muziejus, M. K. Čiurlionio memorialinis muziejus, V. Kazimiero Jonyno galerija.

Lietuvos jūrų muziejus. Muziejaus pradžia – 1971 m., kai šią idėją subrandino ir įgyvendino klaipėdiškių architektų, inžinierių, muziejininkų grupė, ir nuo tada muziejus tik plėtėsi. Šiuo metu muziejų sudaro keturi skyriai su jūrų paukščių ir žinduolių, jūros faunos, laivybos istorijos ekspozicijomis, akvariumu, delfinariumu, žvejo etnografinė sodyba. Muziejus taip pat užsiima jūros paukščių ir žinduolių, Lietuvos gėlavandenių, Baltijos jūros, tropinių jūrų žuvų, delfinų ir Kalifornijos jūrų liūtų veisimu, paruoštos jūrų faunos (koralų, kriauklių, dygiaodžių, vėžiagyvių, žuvų reptilijų, paukščių, žinduolių) rinkimu. Delfinariume galima pamatyti delfinų ir Kalifornijos jūrų liūtų programų demonstravimą.

58 pav. Lietuvos jūrų muziejus

Netoli Vilniaus esantis šiuolaikinio meno muziejus po atviru dangumi **Europos parkas** – ateities paveldo pavyzdys. Kūrėjų profesionalumas ir aistra gamtą ir meną šiame muziejuje paverė darnia visuma. Menininko Gintaro Karoso sukurtame parke yra per 100 skulptūrų. Vienas įspūdingiausių eksponatų – lenkų skulptorės M. Abakanowicz sukurti masyvūs rieduliai „Neatpažinto augimo erdvė“. Europos parkas – vienas populiariausių nevalstybinių muziejų.

59 pav. Europos parko, muziejaus po atviru dangumi, eksponatai

Dar vienas populiarus muziejus Lietuvoje, patekęs į keisčiausių pasaulio muziejų ketvertuką – Grūto parkas Druskininkuose. Tai sovietinių skulptūrų parkas, dar žinomas „Stalino pasaulio“ pavadinimu. Itin ironiškas muziejus yra skirtas Lietuvos sovietinei okupacijai. Skulptūrų sodas su buvusių sovietinių veikėjų atvaizdais išsidėstęs dviejų kilometrų ilgio ekspozicijoje, kur lagerių fragmentai (mediniai sargybos bokšteliai, elektros tvora) ir kitos detalės primena Sibirą, kur buvo tremiami lietuviai visuomeninkai 1940–1941 m. ir pokaryje. Grūto parkas užima 20ha plotą, čia eksponuojami 46-ių autorių 86 darbai. Tokia didelė paminklų ir ideologinio turinio skulptūrų sankaupa vienoje lauko ekspozicijoje yra retas, gal net unikalus reiškinys pasaulyje.

60 pav. Grūto parko ekspozicijos

2012 m. Lietuvos respublikos Seimo nutarimu buvo paskelbti Muziejų metais. Pagrindinis Muziejų metų programos tikslas – atkreipti valstybės ir visuomenės dėmesį į muziejų vykdomą svarbią misiją saugoti kultūros ir istorijos vertybes bei šviesti visuomenę.

Informacijos šaltiniai:

- [1] Delfi.lt, „Grūto parkas pateko į keisčiausių pasaulio muziejų dešimtuką“: <http://verslas.delfi.lt/verslas/gruto-parkas-pateko-i-keisciausiu-pasaulio-muzieju-desimtuka.d?id=35387131>
- [2] ETVA Travel, „Lietuvos jūrų muziejus“: <http://www.etvatravel.eu/pramogos/muziejai/pajuris/lietuvos-juru-muziejus/>
- [3] Grūto parkas: <http://www.grutoparkas.lt/galerija.php>
- [4] Kultūros paveldo departamentas prie Kultūros ministerijos, Baltijos jūros regiono šalių kultūros paveldo monitoringo grupė, „Kultūros paveldas ir turizmas“: <http://www.kpd.lt/failai/FORUMO%20KNYGA.pdf>
- [5] Lietuvos liaudies buities muziejus: <http://www.llbm.lt/>
- [6] Lietuvos muziejai: <http://www.muziejai.lt/>
- [7] Lietuvos muziejų lobiai, virtuali paroda: <http://www.muziejai.lt/lobiai/index.html>
- [8] Lietuvos nacionalinis muziejus, „Lietuvos nacionalinis muziejus“: <http://www.lnm.lt/informacija.html>
- [9] Nacionalinis M.K. Čiurlionio dailės muziejus: <http://www.ciurlionis.lt/>
- [10] Palangos gintaro muziejus: <http://www.ldm.lt/PGM/Index.htm>
- [11] Uostamiesčio projektas, „Delfinariumas uždaromas rekonstrukcijai“: http://www.uostamiescioprojektas.lt/index.php?lang=lt&page=1/6&news_id=24&year=2010
- [12] Vikipedija, „Lietuvos dailės muziejus“: https://lt.wikipedia.org/wiki/Lietuvos_dail%C4%97s_muziejus
- [13] Vikipedija, „Muziejus“: <http://lt.wikipedia.org/wiki/Muziejus>
- [14] Vikipedija, „Nacionalinis Mikalojaus Konstantino Čiurlionio dailės muziejus“: http://lt.wikipedia.org/wiki/Nacionalinis_Mikalojaus_Konstantino_%C4%8Ciurlionio_dail%C4%97s_muziejus

8. UNESCO SAUGOMI OBJEKTAI LIETUVOJE

Jungtinių Tautų švietimo, mokslo ir kultūros organizacija UNESCO įkurta 1945 m. UNESCO savo veikla siekia prisidėti prie pasaulio taikos ir saugumo vystant bendradarbiavimą tarp tautų švietimo, mokslo, kultūros ir komunikacijų srityse. Lietuvos Respublika į Jungtinių Tautų švietimo, mokslo ir kultūros organizaciją buvo priimta 1991 m.

Svarbi UNESCO misija – palaikyti pasaulio paveldo sąrašą. Šiame sąrašė įtrauktos svarbios istorinės ar gamtinės vietos, kurių išsaugojimas yra svarbus visam pasauliui. Į šį sąrašą įtraukti ir Lietuvos objektai:

- Kernavės archeologinė vietovė,
- Kuršių nerija,
- Vilniaus senamiestis,
- Struvės geodezinis lankas,
- Dainų šventės tradicija,
- Sutartinės,
- Kryždirbystė ir kryžių simbolika.

Kernavė – pirmoji Lietuvos sostinė, šalies pietryčiuose. Išskirtinė, nes iki šių dienų liudija unikalią išnykusią kultūrinę tradiciją ir civilizaciją, svarbius žmonijos istorijos etapus. Būtent todėl 2004 m. šis penkių gynybai naudotų piliakalnių kompleksas įrašytas į UNESCO Pasaulio paveldo šedevrų sąrašą. Miestelis garsus Kernavės piliakalniais, kurie dėl savo įspūdingumo ir istorinės reikšmės tapo vietovės žinomybe – simboliu. Lietuvoje piliakalnių priskaičiuojama iki tūkstančio, tačiau niekur kitur nerasime penkių vienoje vietoje. Tai istorinių gamtos procesų (pasitraukusio ledyno) ir žmogaus veiklos palikimas. Kaip pagrindinis senovės lietuvių gyvenvietės tipas, piliakalniai egzistavo nuo bronzos amžiaus pabaigos iki XV a. Tyrimai parodė, kad Aukuro kalno piliakalnyje buvo kunigaikščio dvarvietė, Mindaugo sosto, Lizdeikos, Kriveikiškio, Pilies kalno piliakalniai – tai priešpiliai, saugoję kunigaikščio pilį ir miestą.

Taip pat unikalus archeologijos, istorijos ir gamtos paminklų kompleksas, paskelbtas Kernavės archeologijos ir istorijos rezervatu. Rezervate šiuo metu yra 36 archeologijos, istorijos ir kultūros paminklai. Pakeliui aplankomos Sudervės apylinkės, kurios garsėja savo ežeringumu, klasicistine bažnyčia, taip pat Dūkštų ažuolynas, kur pamatysite senasias Lietuvos girias - tai gamtos ir istorijos paminklas, kur įrengti teminiai pažintiniai takai: Žalčio takas, Taikos takas su pagonybės dievais.

61 pav. Kernavės piliakalniai ir miestelio bažnyčia

Kultūrinio rezervato teritorijoje saugomas visas kultūros paveldo objektų kompleksas, kuriame šiuo metu žinoma ir įteisinta 18 archeologijos, istorijos ir kultūros vertybių. Rezervatas įsteigtas 1989 m. siekiant išsaugoti neįkainojamą archeologijos, istorijos ir gamtos paminklų kompleksą. 2004 m. Sudžou mieste (Kinija) vykusioje 28-ojoje Pasaulio paveldo komiteto sesijoje Kernavės archeologinė vietovė įtraukta į UNESCO pasaulio paveldo sąrašą.

Kuršių nerija - tai pusiasalis su smėlio kopomis, skiriantis Kuršių marias nuo Baltijos jūros. Dviejų valstybių – Lietuvos ir Rusijos Federacijos (Kaliningrado srities) – teritorijoje esantis 98 kilometrų ilgio pusiasalis yra išskirtinis žmogaus ir gamtos kūrinys. Į UNESCO pasaulio paveldo sąrašą jis įrašytas 2000 m.

Šios smėlio juostos istorija siekia net tuos laikus, kai dar gyveno milžinai. Legenda byloja, kad Kuršių nerijos pusiasalį supylė geraširdė milžinė Neringa, sukurdamą vietos žvejams saugų prieglobstį nuo rūstaujančių jūros pabaisų. Todėl Kuršių nerija dar vadinama Neringos vardu. XV a. visoje Kuršių nerijoje augo miškai. Juos išskirtus pakilo vėjo pustomas smėlis. Nuo jūros skersai pusiasalio jis slinko link Kuršių marių pakeliui užpustydamas kelis pamario žvejų kaimus. Smėlio stichijai sustabdyti Nerijos gyventojams reikėjo išradingumo ir didelės kantrybės. Pirmasis 1825 m. apželdinti kopas Kuršių nerijoje pradėjo tuometinis pašto stoties viršininkas. Slenkantį smėlį sutramdė tik kelių kartų sodintas miškas. Tokio masto pajūrio kopų sutvirtinimo ir apželdinimo darbai Kuršių nerijoje yra vieninteliai pasaulyje. Šis lietuviškojo rojaus kampelis akylai saugomas iki šių dienų – rūpinamasi jo trapiomis kopomis, gamta. Žavi visų keturių Kuršių nerijos gyvenviečių – Nidos, Preilos, Pervalkos ir Juodkrantės – architektūra: mėlynlangės etnografinės žvejų sodybos, jų stilių perėmę šiuolaikiniai kotedžai, medžio nériniais pasipuošusios senosios vilos Juodkrantėje.

62 pav. Kuršių nerijos kopos ir architektūra

Įspūdingi vaizdai Nidoje: čia mišku apšodintos kopos, iš vienos pusės skalaujamos Baltijos jūros, o iš kitos – Kuršių marių, susiduria su keliaujančio smėlio dykne. Nenusakomu grožiu kerį tarp Nidos ir Juodkrantės esančios Pilkosios (Mirusios) kopos.

„**Vilniaus senamiestis** XIII-XVIII a. būdamas politiniu Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės centru Vilnius turėjo didžiulės įtakos kultūriniam ir architektūriniam Rytų Europos vystymuisi. Nepaisant užpuolimų ir dalinių sugriovimų, jis išsaugojo įspūdingus gotikos, Renesanso, baroko ir klasicizmo pastatų kompleksus bei

viduramžių miesto struktūrą ir natūralią aplinką“, – toks buvo nurodytas pagrindinis motyvas Vilniaus istorinį centrą 1994 m. įrašyti į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą.

Vilniaus, kaip Lietuvos sostinės, vardas pirmą sykį paminėtas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino 1323 metų laiške. Jame kunigaikštis kviečia į Vilnių atvykti ir kurtis Europos pirklius bei amatininkus ir žada jiems visokeriopą pagalbą. Nuo to laiko Vilnius žinomas kaip skirtingų tautų ir religijų žmonėms atviras miestas. Apie miesto gyventojų sudėtį byloja ir senamiesčio gatvelių vardai – Vokiečių, Žydų, Totorių, Rusų, taip pat devynių religijų šventovės.

63 pav. Vilniaus senamiestis

Vilniaus senamiestis yra vienas didžiausių (apie 360 ha, daugiau nei 1 500 pastatų) ir gražiausių senamiesčių Vidurio ir Rytų Europoje, o Lietuvos sostinė yra gražiausių pasaulio miestų, kuriuos būtina aplankyti, dvidešimtuose.

Ant kalno stūkso Gedimino pilis, jos papėdėje – keliskart perstatyta Arkikatedra. Šventovės požemiuose ilsisi senieji šalies valdovai. Katedros aikštėje stovi paminklas Vilniaus įkūrėju laikomam kunigaikščiui Gediminui. Be to, Lietuvos sostinė yra viena žaliausių pasaulio sostinių. Mieste daug kultūrinių ir miško parkų, skverų, žalių kampelių. Istorinį miesto centrą supančios kalvos yra puikios apžvalgos aikštelės – iš jų atsiveria žavinga Vilniaus senamiesčio panorama.

1816-1852 m. sudarytas **Struvės geodezinis lankas** buvo vienas iš didžiausių ir įspūdingiausių bandymų ištyti ir nustatyti Žemės dydį ir formą. Tai buvo Žemės dienovidinio lankas, einantis per keletą valstybių - dabartines Norvegiją, Švediją, Suomiją, Estiją, Latviją, Lietuvą, Baltarusiją, Ukrainą, Rusiją ir Moldovą. Kiekvienoje šalyje lanko trasą žymi specialūs ženklai. Tuo laiku tai buvo tiksliausiai išmatuotas ir ilgiausias dienovidinio lankas, jo matavimo rezultatais ištisą šimtmetį naudotasi skaičiuojant ir tikslinant Žemės elipsoido parametrus. Pavadinta astronomo Frydricho Georgo Vilhelmo Struvės vardu. Tai pirmasis tarptautinis sienas kertantis Pasaulio paveldo sąrašo objektas (įrašytas 2005 m.). Nacionalinės žemės tarnybos prie Žemės ūkio ministerijos ir Vilniaus Gedimino technikos universiteto Geodezijos instituto siūlymu įamžinti trys Struvės dienovidinio lanko geodeziniai punktai – vienas Rokiškio (Gireišių k.) ir du Vilniaus rajonuose (Paliepiukų ir Meškonių k.). Trenguliacinės grandinės punktai įamžinti paminkliniais stulpais su UNESCO simboliniu ženklu.

Dainų švenčių tradicija į Baltijos šalį iš Vakarų Europos atėjo per Skandinaviją – pirmiausia į Estiją ir Latviją, kiek vėliau – ir į Lietuvą. Dainų šventės šiose šalyse rado labai tinkamą terpę – puoselėjamas liaudies dainų ir kitas liaudies kultūros tradicijas. Šios tradicijos ir žmonių nacionalinė savimonė padėjo šiam unikaliam, neturinčiam atitikmenų visame pasaulyje ir itin vertingam kultūriniam reiškiniui prigyti ir įsitvirtinti Baltijos šalyse.

Pirmąkart lietuviai iš visos šalies į Dainų dieną susirinko 1924 m. Tarpukariu respublikinės Dainų šventės buvo rengiamos kas dveji metai, o rajonuose ir gyvenvietėse vykdavo kasmet. Dainų šventės vyko net ir sovietmečiu. Tuomet didžiąją dalį repertuaro privalėdavo sudaryti partinės, politinės, valdžią ir jos gerus darbus, pasiekimus šlovinančios dainos. Tačiau lietuviai sugebėdavo į repertuarą įtraukti ir liaudies bei patriotines dainas. Šiuo metu vos patvirtinus būsimos dainų šventės repertuarą, prasideda pasirengimas

rajonuose – juose vyksta vietinės dainų šventės. O į Dainų šventę sostinėje patenka tik atrinkti geriausi kolektyvai ir ansambliai.

Lietuvoje vyksta dvi dainų šventės – suaugusiųjų, kuriose dalyvauja ir jaunimo kolektyvai, atliekantys suaugusiųjų repertuarą, bei moksleivių dainų šventės. Moksleivių dainų šventės – tai labai jaunatviškas, kiek sumažintas Dainų šventės modelis. Daug metų nedidelės dainų šventės įvairiose šalyse – JAV, Kanadoje, Australijoje – rengia ir lietuvių emigrantai bei lietuvių saugantys jų vaikai.

Į Dainų šventes susirenka per 30 000 atlikėjų, vien chorų būna per 400. Lietuvai tapus nepriklausoma valstybe, išsiplėtė Dainų švenčių dalyvių geografija – į jas dalyvauti atvyksta tautiečiai iš 10-15 šalių, tad ir šventė pradėta vadinti Pasaulio lietuvių dainų švente.

64 pav. Dainų šventės tradicija Lietuvoje

Dainų šventės vyksta kas ketveri metai arba kartais derinamos prie valstybei ypatingai svarbių datų. Paskutinė ši šventė buvo 2010 m. ir artimiausia numatoma 2014 m. birželio 28 d. Bus minimas 90-ies metų jubiliejus.

2003 m. Baltijos valstybių – Estijos, Latvijos ir Lietuvos – dainų švenčių tradicija ir simbolika buvo pripažinta šedevru, vertu įrašyti į UNESCO nematerialaus paveldo sąrašą.

Lietuvių sutartinės. 2010 m. į UNESCO reprezentatyvaus žmonijos nematerialaus kultūros paveldo sąrašą įtrauktos ir lietuvių polifoninės dainos – sutartinės. Sutartinės (pavadinimas kildinamas iš veiksmazodžio „sutarti“, „derėti“) – tai unikalus lietuvių tradicinės muzikos fenomenas, itin sena polifonijos forma, atspindinti muzikos, teksto ir judesio ryšį. Sutartinės daugiausia gieda moterys, instrumentinius kūrinius skudučiais, daudytėmis, kanklėmis ir kitais instrumentais atlieka vyrai. Būdingas sutartinių bruožas – vienalaikis skirtingų melodijų ir skirtingų tekstų skambesys. Sutartinės jau nuo XX amžiaus pradžios yra tapusios vienu ryškiausių lietuvių kultūrinės tapatybės simbolių. Sutartinėmis pagrįsta daugelio šiuolaikinių kompozitorių kūryba. Užsienyje sutartinės yra tapusios savita Lietuvos vizitine kortele. Europos muzikos teorijoje sutartinės laikomos paradoksu: harmoniją sukuria disonansinių intervalų – sekundų – sąsambiai.

Kryždirbystė yra unikali lietuvių liaudies meno šaka, į UNESCO žmonijos nematerialaus ir žodinio paveldo šedevrų sąrašą įrašyta 2001 m. Kryžiai statomi kaip paminklas mirusiems, taip pat tam tikrose vietose kaip dvasinės apsaugos ženklas, norint išprašyti malonių ar už jas dėkoti.

Tradiciuose lietuviškuose kryžiuose persipina architektūros, skulptūros, kalvystės, kartais ir primityviosios tapybos elementai. Dažnai kryžiuose naudojami iš archainių laikų atėję augaliniai ornamentai, saulutės ar paukščio, Gyvybės medžio motyvai. Lietuvoje kryžiai buvo atkakliai statomi ir tada, kai tai daryti draudė ar riboję kraštą okupavusi Rusijos imperija (XIX a. pab.) ir Sovietų sąjunga (XX a.V-VIII dešimtmečiai). Dėl šios priežasties jau XIX a. pab. šie įvairių formų paminklai buvo viena iš tautinės tapatybės išraiškos formų, greta religinės bei paprotinės reikšmės jie įgijo ir nacionalinio simbolio statusą.

Ypač daug kryžių buvo prie Žemaitijos, Aukštaitijos, Dzūkijos kelių ir sodybų. Vieni kryžiai būdavo liekni, grakštūs, juos puošiantys drožiniai atrodydavo kaip medžio nėriniai, kiti – storo kamieno, su daug susipynusių figūrų, panašesni į skulptūras.

Dar kitokie yra pamario gyvenviečių arba Mažosios Lietuvos kryžiai. Savituose mediniuose senųjų kuršių kryžiuose – krikščiuose – ryškus gamtos motyvas: paukščiai, augalai. To krašto evangelikų kapinėse pastatyti

kryžiai pasižymi turtinga metalo ornamentika. Labai gražių ir tradicinius metalo kalinių motyvus išlaikiusių kryžių pavyzdžių yra Kalvystės muziejuje Klaipėdoje.

Kryždirbystė ir ankstesniais laikais, ir dabar yra tik žodžiu ir gyvu pavyzdžiu perduodama liaudies meno tradicija, kurios niekada ir niekur nebuvo mokoma. Kryžius ir šventųjų skulptūrėles visą laiką kūrė tik savamoksliai liaudies meistrai, kuriems tas užsiėmimas dažniausiai būdavo antraeilis.

Kryžių kalnas - Tai unikali vieta Lietuvoje netoli Šiaulių – nelabai didelis, pailgas, per vidurį įdubęs kalnas laukuose, ant kurio pastatyta ir pakabinta keliasdešimt tūkstančių kryžių iš įvairių vietų Lietuvoje ir užsienyje. Niekas nežino, kiek įvairių kryžių, kryželių ir koplytstulpių yra ant šio kalno. Manoma, kad jų gali būti apie 60 000 ir kasdien vis daugėja. XIX a. vid. ant piliakalnio imta statyti kryžius. Vietiniai žmonės pasakoja, kad pirmieji kryžiai pastatyti meldžiant Dievą sveikatos. Pasak kitų, kalne kryžius imta statyti 1863 m. sukilime žuvusiems atminti.

65 pav. Lietuviški kryžiai ir Kryžių kalnas Šiauliuose

Numalšinusi sukilimą caro valdžia uždraudė statyti kryžius, žmones, kurių sodybose stovėdavo kryžiai, bausdavo, o kryžius griaudavo. Maldingi žmonės nė neketino atsisakyti statyti kryžius, tačiau rinkdavosi atokesnę vietą – tokia ir buvo Kryžių kalnas. Tad ši vieta yra ir visas kliūtis įveikiančios tikėjimo stiprybės ženklas, liudija neišsenkančią žmonių viltį ir tikėjimą Dievo meile. 1993 m. Kryžių kalną aplankė popiežius Jonas Paulius II. Savo apsilankymą Kryžių kalne popiežius vėliau daug kartų minėjo įvairiose kalbose.

Lietuvos nacionalinė UNESCO komisija, bendradarbiaujanti su Švietimo ir mokslo ministerija, Kultūros ministerija, Švietimo kaitos ir Jungtinių tautų vystymo programa išleido UNESCO paveldo mokymo vadovo pedagogams „Pasaulio paveldas – jaunimo rankose“ lietuviškąjį vertimą. Nuo šiol lietuvių mokyklų pedagogai turės mokymo priemonę paveldo saugotojų ugdymui. Lietuvos mokyklose iki šiol nebuvo dėstomi kultūros ir gamtos paveldo dalykai, todėl didžioji dalis jaunimo apie paveldą žino nepakankamai.

- [Prezentacija apie Lietuvą](#) (vaizdai)
- [Vieno turisto pasakojimas apie apsilankymą Kernavėje](#) (pasakojama angliškai)
- BBC kanalo laidoje su kelionių guru M. Palin [apie Kuršių neriją](#) (angliškai)
- [Kryžių kalnas](#): vaizdai, lankytojų įspūdžiai, kryždirbys A. Steponavičius (angliškai)

Informacijos šaltiniai:

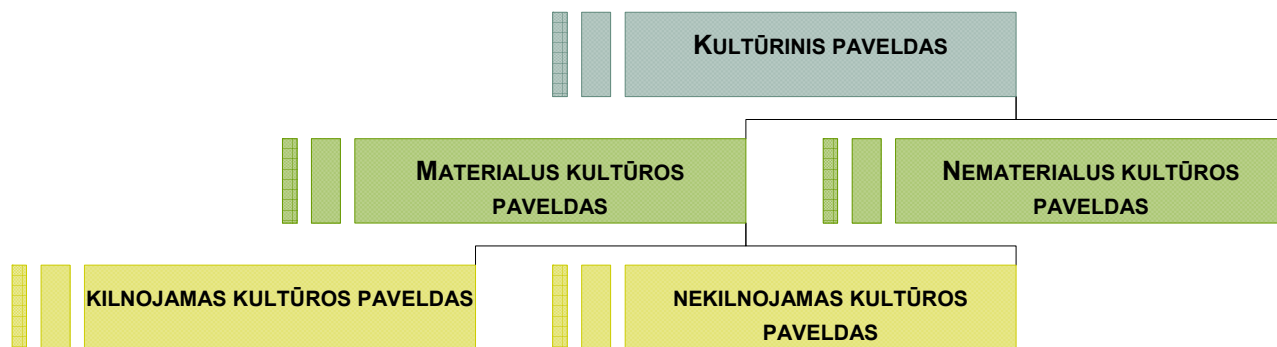
- [1] FotoKūdra.lt, nuotrauka „Nida. Negyvoji kopa“: <http://fotokudra.lt/img.php?img=258144&nav=aut>
- [2] Delfi.lt, „Trakai šiemet nebepretenduos tapti UNESCO saugoma vietoje“: <http://pramogos.delfi.lt/kultura/trakai-siemet-nebepretenduos-tapti-unesco-saugoma-vietove.d?id=7089307>
- [3] Kryžių kalnas: <http://www.kryziukalnas.lt/>
- [4] Kultūros paveldo departamentas prie Kultūros ministerijos, „Pasaulio paveldo objektai Lietuvoje“: <http://www.kpd.lt/en/node/781>
- [5] Lietuvos kurortų asociacija, „Neringa – legenda, kuri įkvepia“: <http://www.kurortuasociacija.lt/neringa>
- [6] Mergul, „UNESCO saugomi objektai Lietuvoje“: <http://mergul.blogas.lt/unesco-saugomi-objektai-lietuvoje-3.html>
- [7] Neringos savivaldybė: <http://www.neringa.lt/>

- [8] Oficialūs Lietuvos interneto vartai, „Lankytinos vietos“:
http://www.lietuva.lt/turizmas/lankytinos_vietos/unesco_paveldas
- [9] PrieJūros.lt, nuotrauka vila „Gija“: <http://www.priejuros.lt/lt/apgyvendinimas/apartamentu-nuoma-nidoje-pamario6/>
- [10] Valstybinis Kernavės kultūrinis rezervatas: <http://www.kernave.org/>
- [11] Vilniaus jaunųjų turistų centras, „UNESCO globojami pasaulio paveldo objektai Lietuvoje“:
<http://www.vjtc.lt/lt/keliautojo-atmintin/unesco>
- [12] Zebra.lt, „Dainų šventė džiugins naujomis tradicijomis“:
http://zebra.15min.lt/lt/laisvalaikis/renginiu_naujienos/dainu-svente-dziugins-naujomis-tradicijomis-203434.html
- [13] 15min.lt, „Lietuvių sutartinės – jau UNESCO nematerialaus paveldo sąrašė“:
<http://www.15min.lt/naujiena/kultura/muzika/lietuviu-sutartines-jau-unesco-nematerialaus-paveldo-sarase-284-124647>
- [14] 2014 m. Lietuvos dainų šventė, „Čia mano namai“: <http://www.dainusvente.lt/lt/programa/>

9. LIETUVOS KULTŪROS PAVELDAS IR JO PUOSELĖJIMAS

9.1 Kultūros paveldas

Kultūros paveldas – tai per kelias kartas perimtos etninių, istorinių, estetinių ar mokslinių požiūriu svarbios kultūros vertybės. Kultūros paveldas skirstomas į materialųjį ir nematerialųjį paveldą. Pastarasis dar vadinamas dvasiniu arba žodiniu. Materialiosios kultūros vertybės skirstomos į kilnojamąsias ir nekilnojamąsias.

66 pav. Kultūros paveldo schema

Lietuvoje išskiriamos tokios **nekilnojamosios kultūros vertybės**: statiniai, ansambliai, vietovės, piliakalniai, pylimai, gynybiniai įtvirtinimai, senovės gyvenamosios ir dirbtuvių vietos, senovės statinių griuvėsiai ir liekanos, alkos, religinio kulto vietos, aukurai, akmenys su įrašais ir kitais ženklais, kūr grindos (pelkėje akmenimis grįstas takas žemiau pelkės paviršiaus), pilkapiai, kapinynai, senovės laidojimo vietos, kapinės.

Kilnojamiosios kultūros vertybės yra kilnojamieji visuomenės ir žmogaus veiklos medžiaginiai kūriniai ir kiti daiktai, sukurti prieš 50 metų ir anksčiau, turintys didelę kultūrinę vertę. Tai archeologiniai radiniai, etninės kultūros medžiaginiai pavyzdžiai, daiktai, susiję su svarbiausiais istoriniais įvykiais, visuomenės, kultūros, karo, sporto istorija, žymių žmonių gyvenimu, ginklai, meno vertybės (vaizduojamosios ir taikomosios dailės kūriniai, meninės fotografijos, liaudies dailės kūriniai), muzikos instrumentai, rankraštinės knygos, inkunabulai, spaudiniai, daiktai, turintys numizmatinę, heraldinę ar filatelinę vertę, ordinai ir medaliai, mokslo, technikos ar technologijos istoriją apibūdinantys daiktai, archyviniai dokumentai.

Nematerialusis kultūros paveldas pagal UNESCO Nematerialaus kultūros paveldo apsaugos konvenciją – tai ilgainiui nusistovėjusi veikla, vaizdai, raiškos formos, žinios, įgūdžiai, taip pat su jais susijusios priemonės, objektai, žmogaus veiklos produktai ir su jais susijusios kultūrinės erdvės, tam tikrų bendruomenių pripažintos kaip kultūros paveldo dalis. Konkrečiau tariant, nematerialiuoju, arba dvasiniu, kultūros paveldu laikomi autoriniai literatūros kūriniai, parašyti daugiau nei prieš 50 metų, taip pat liaudies dainos, pasakos, sakmės, papročiai, tradicijos ir renginiai. Jis svarbus bendruomenės ar grupės tapatybės ir tęstinumo požiūriu, rodo kultūrų įvairovę. Nematerialaus kultūrinio paveldo kriterijai:

- yra išskirtinės reikšmės žmogaus kūrybos šedevras;

- yra konkrečios bendruomenės kultūrinė arba istorinė tradicija;
- yra neatsiejama ir ypatingai svarbi konkrečios bendruomenės kultūrinės tapatybės dalis;
- išsiskiria atlikimo meistriškumu;
- dėl nepakankamų saugos priemonių, urbanizacijos, sparčių visuomenės transformacijos kaitos procesų vertybei gresia išnykimo pavojus.

Lietuvos valstybės Kultūros vertybių registre įregistruota apie 16 400 nekilnojamojo kultūros paveldo objektų (pavieniai ir kompleksiniai objektai bei kultūros paveldo vietovės) ir apie 4 000 kilnojamojo kultūros vertybių. Šis registras nuolat tikslinamas ir pildomas naujais objektais. Virš 6 000 kultūros paveldo objektų yra valstybės saugomų kultūros paveldo objektų sąraše, patvirtintame kultūros ministro, o 1 163 kultūros paveldo objektai Lietuvos Respublikos Vyriausybės paskelbti nacionalinės reikšmės kultūros paveldo objektais - kultūros paminklais (iš jų 150 - pastatai).

Didžiausią Lietuvos nekilnojamojo paveldo dalį sudaro archeologijos, urbanistikos ir architektūros vertybės. *Archeologijos ir mitologijos paveldo objektai* pasižymi didele įvairove: tai piliakalniai, senoviniai pylimai ir gynybiniai įtvirtinimai, statinių griuvėsiai ir liekanos, religinio kulto vietos ir kt. *Urbanistinės vertybės* - tai istoriniai senamiesčiai ir miesteliai, istorinės miestų dalys, senieji kaimai ir panašios vietos bei vietovės. *Architektūriniai objektai* - statiniai, jų dalys, priklausiniai, statinių kompleksai ir ansambliai.

Nuo XVII a. vykę karai, carinės Rusijos okupacija, Pirmasis ir Antrasis pasauliniai karai ir palyginti vėlyva valstybinės paveldosaugos pradžia Lietuvoje (tik 1919 m.) lėmė, kad mūsų architektūros paveldas išliko negausus, gerokai pakitęs. Todėl kultūrinis Lietuvos regionų savitumas raiškiausiai atsiskleidžia išlikusiose kaimo kultūros paveldo objektų sankaupos vietose. Visgi, nemažai senųjų miestelių yra išlaikę net iki gotikinio laikotarpio struktūrų reliktų. Ypatingas vaidmuo tenka piliakalniams, daugelis jų yra neatsiejami nuo miestelių ir dvarų sodybų. Praeityje atlikę gynybinį vaidmenį, šiandien piliakalniai turi mokslinę, pažintinę, rekreacinę vertę, praturtina Lietuvos kraštovaizdį, ant jų švenčiamos šventės. Visos kraštovaizdžio dalys glaudžiai susietos – dvarų sodybas ir miestelius dažnai jungia bažnyčia, dvaro sodyba yra greta miestelio arba tarsi įaugusi į jį. Kultūros vertybių registre registruota virš 800 archeologinių objektų, 754 piliakalniai, 70 istorinių miestų ir miestelių, apie 580 dvarų sodybų, identifikuota apie 300 parkų, dar išlikę 43 etnografiniai kaimai. Medinis dvarų ir etnografinių kaimų paveldas - tai savitas ir ypatingas reiškinys ne tik Lietuvos, bet ir Europos kultūrinėje erdvėje. Tik nedaugelyje Europos šalių vis dar galime rasti šių unikalių etninės kultūros paveldo objektų.

67 pav. Kėdainių senamiestis ir Veliuonos dvaro sodyba

Svarbią Lietuvos kultūros paveldo dalį sudaro kilnojamosios kultūros vertybės: archeologiniai radiniai, monumentaliosios dailės kūriniai, koplytėlės, koplytstulpiai, kryžiai ir kitokios dailės vertybės (molbertinė tapyba, sienų tapyba, vitražas, metalo plastika, keramika, lipdyba, skulptūra, drožyba, altoriai, sakyklos, klausyklos, vargonai, meniniai baldai ar įranga, kiti vaizduojamosios ar taikomosios dailės kūriniai). Daugiausia jų išlikę Lietuvos bažnyčiose ir vienuolynuose. Bažnyčių interjerai turtingi monumentaliosios ir dekoratyvinės tapybos pavyzdžiais (sienų tapyba, vitražai, mozaika), skulptūriniu dekoru (stiuko lipdyba, fundatorių antkapiai), įrangos elementais (puošnūs altoriai, sakyklos, vargonų prospektai, krikštyklos, kilnojamieji altorėliai), metalo ir auksakalystės kūrinių (paveikslų aptaisai, antepediumai, šviestuvai, varpai, sarkofagai, grotos, dekoratyviniai kryžiai, liturginiai indai, monstrancijos, relikvijoriai). Skulptūrinio dekoru šėdėvru laikomos barokinės kompozicijos Vilniaus Šv. Petro ir Povilo ir Pažaislio vienuolyno bažnyčiose.

Atskirą Lietuvos kultūros ir istorijos palikimo dalį sudaro istorinės kapinės ir memorialinės vietos. Saugomi kapinynai ir kitos senovės laidojimo vietos, neveikiančios kapinės, karių kapai. Liaudiški Lietuvos memorialiniai paminklai (kryžiai, koplytstulpiai) yra vienas savičiausių meno reiškinių Europoje. Didžiąją Lietuvos senųjų kapinių dalį sudaro katalikų kapinės. Taip pat nemažai išlikusių ir valstybės saugomų kitų religijų kapinių: žydų, evangelikų-liuteronų, evangelikų-reformatų, stačiatikių, sentikių, musulmonų, totorių, karaimų. Lietuvoje išlikę įvairių kitų valstybių karių kapai ir kapinės (1812 m. Napoleono kariuomenės, carinės Rusijos, Vokietijos, Lenkijos, TSRS) ženklina praūžusius įvairius karus.

68 pav. Žydų kapinės Kaune ir Rasų kapinės Vilniuje

Savitos atskirų Lietuvos regionų istorinės sąlygos ir kraštovaizdžio įvairovė nulėmė tai, kad kultūrinio kraštovaizdžio sankaupos šalies teritorijoje nėra tolygios. Tankiausiai kraštovaizdžio vietos yra išlikę vaizdingose gamtinėse teritorijose – kalvotosiose ežeringose Rytų, Pietryčių bei Šiaurės vakarų Lietuvos aukštumose ir raiškiuose didžiųjų upių – Nemuno, Neries, Šventosios, Dubysos ir kt. – paslėniuose. Daugiausia archeologijos vertybių ir į Lietuvos kultūros vertybių registrą įtrauktų mitologinių vietų yra išlikę Žemaitijos ir Aukštaitijos aukštumose, intensyviai žemdirbystei netikusiose vietovėse.

Tinkamai saugomas ir prižiūrimas kultūros paveldas yra svarbiausia Lietuvos kultūrinio kraštovaizdžio dalis, padeda formuoti Lietuvos įvaizdį, prisideda prie krašto gerovės kūrimo ir turizmo, ypač kultūrinio ir pažintinio, plėtojimo.

Informacijos šaltiniai:

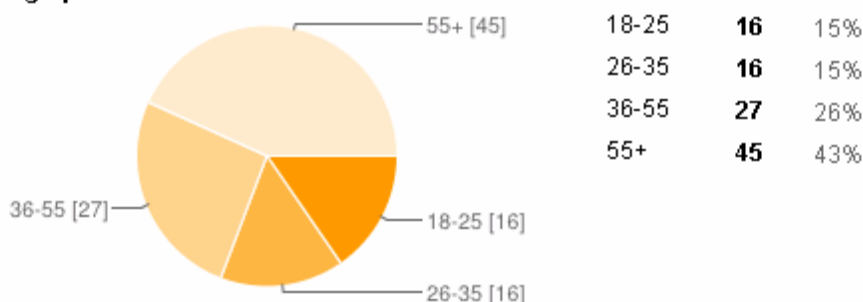
- [1] Kligienė N., „Lietuvos kultūros paveldas: Lietuvos kultūros paveldas skaitmeninėje terpėje“:
<http://www.epaveldas.lt/vbspi/content/docs/publications/3.pdf>
- [2] Kultūros paveldo centras: <http://www.kpc.lt/>
- [3] Kultūros paveldo departamentas prie Kultūros ministerijos, „Paveldas Lietuvoje. Kraštovaizdis“:
<http://www.kpd.lt/lt/apie>
- [4] Lietuvos dvarų duomenų bazė, Veliuonos dvaro sodyba: <http://www.heritage.lt/dvarai/foto.php?id=800>
- [5] Lietuvos kultūros paveldo tūkstantmečio virtuali paroda: <http://alka.mch.mii.lt/>
- [6] Lietuvos kultūros tyrimų institutas: <http://www.lkti.lt/>
- [7] Lietuvos muziejai, „Lietuvos kultūros paveldo internetiniai leidiniai“:
http://www.muziejai.lt/Aktualijos/Internetiniai_leidiniai.htm
- [8] Lietuvos respublikos kultūros ministerija, „Kultūros paveldas Lietuvoje“:
http://www.lrkmlt/go.php/lt/KULTUROS_PAVELDAS_LIETUVOJE/453/1
- [9] Myliukauna.lt, „Kaune tvarkomos žydų kapinės“: <http://www.myliukauna.lt/lt/naujienu-kategorijos/cia-ir-dabar/kaune-tvarkomos-zydu-kapines>
- [10] Vikipedija, „Kultūros paveldas“: http://lt.wikipedia.org/wiki/Kult%C5%ABros_paveldas
- [11] Vilniaus jaunųjų turistų centras, „UNESCO globjami pasaulio paveldo objektai Lietuvoje“:
<http://www.vjtc.lt/lt/keliautojo-atmintin/unesco>
- [12] VĮ Lietuvos paminklai, „Apie mus“: <http://www.lpaminklai.lt/>
- [13] 15min.lt, „Nyksta istorinės Vilniaus kapinės“: <http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/nyksta-istorines-vilniaus-kapines-56-49417>

9.2 Lietuvių savosios kultūros pažinimo apklausos pagrindiniai rezultatai

Vykdant projektą FOCAL, nuo 2012 m. gruodžio iki 2013 m. sausio mėn., Lietuvoje buvo organizuojama apklausa „Kaip gerai pažįstu savo šalies kultūrą“. Lietuvoje apklausą inicijavo projekto koordinatoriai bei šios ataskaitos rengėjai - institucija VŠĮ „eMundus“.

Projekte kultūrinę patirtį siekiama perduoti tarp kartų ir šalių per šias dedamąsias: kultūra ir kultūros paveldas, tradiciniai valgiai ir papročiai, senosios tradicijos, susijusios su gamta ir jos stebėseną, kraštovaizdis ir architektūra: kultūros paveldas ir vertę įgiję gražiausi šalies kampeliai, religija, intelektas, švietimas ir menas, kiekvienos šalies (kaip valstybės ir tuo, kuo ji garsėja pasaulyje) pažinimas. Jomis remiantis buvo sudaryta anketa ir atlikta apklausa tarp įvairaus amžiaus respondentų, ypač įtraukiant projekto tikslines grupes: jaunimą (18-25 m.) ir vyresnius (55 m. ir vyresnius). Apklausoje dalyvavo 104 respondentai iš skirtingų Lietuvos vietovių. Trečdalis respondentų buvo vyrai, likusi dalis – moterys.

Amžiaus grupė:

69 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal amžiaus grupę

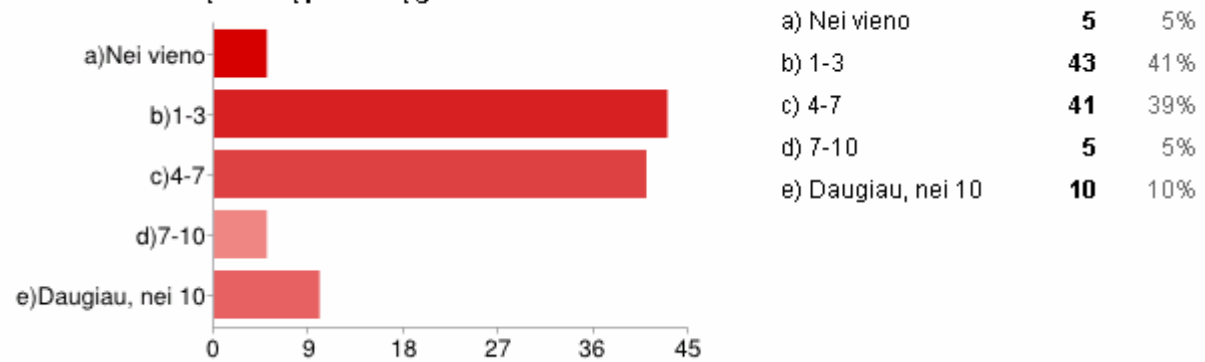
Respondentų amžiaus grupė pasiskirsčiusi įvairiai. Kaip matyti iš 69 pav. didžiausia dalis (43 proc.) respondentų yra vyresnio amžiaus žmonės (vyresni nei 55 m.) – tai viena iš tikslinių projekto grupių. Dvi amžiaus grupės 18-25 m. ir 26-35 m. pasiskirstė po lygiai, amžiaus grupė 36-55 m. antra pagal aktyvumą. 98 proc. respondentų buvo baigę universitetą, vidurinę ar aukštąją mokyklą. Dauguma respondentų atstovavo aukštųjų regionų (vidurio ir rytų Lietuva).

Apklausai suformuoti klausimai respondentams buvo susiję su atitinkamos šalies kultūra, apimantys istoriją, architektūrą, tradicinius amatus, aprangą, virtuvę ir senovės lietuvių papročius, ryškiausius lietuvių literatūros ir meno atstovus, liaudies muziką bei UNESCO saugomus objektus Lietuvoje ir pačios organizacijos paskirtį.

Tokie klausimai kaip: pirmasis Lietuvos vardo paminėjimas rašytiniuose šaltiniuose (1 klausimas), valstybės įkūrimo data (2 klausimas), garsiausio architektūrinio pastato Vilniaus arkikatedros bazilikos architektūros stilius (6 klausimas), garsiausi menininkai, literatai (19, 20, 21 klausimai) beveik absoliučios daugumos respondentų buvo nurodyta teisingai. Tai galėtų būti su susiję su tuo, kad šių dalykų yra mokoma vidurinėje mokykloje.

Daugiausiai anketoje buvo klausimų, susijusių su lietuvių liaudies simbolika, papročiais, tradiciniu menu, virtuve, amatais. Daugumos respondentų atsakymai buvo teisingai: teisingai atsakė daugiau nei pusė respondentų. Klausimai buvo apie lietuvių tautos simbolį Rūpintojėlį, kada yra mėšedžio laikotarpis, kaip atrodo tradiciniai drabužiai, kaip skamba liaudies dainos, populiariausi liaudies instrumentai, kokie liaudies tradiciniai patiekalai, desertai ir gėrimai. Verta pažymėti, kad 41 proc. apklaustųjų nurodė, jog žino iki 3 tradicinių lietuviškų patiekalų ir 39 proc. - iki 7 patiekalų.

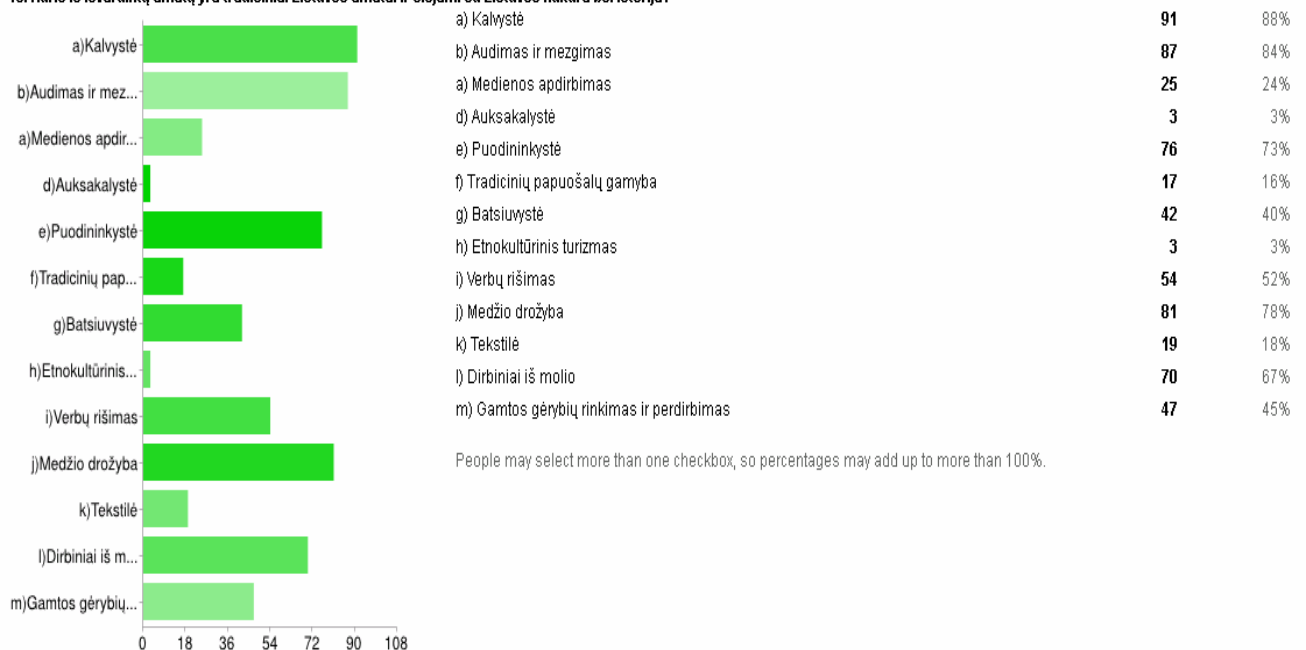
22. Kiek tradicinių lietuvių patiekalų galite išvardinti?

70 pav. Respondentams žinomų tradicinių lietuvių patiekalų skaičius

Labai gerai respondentų buvo identifikuoti ir lietuvių liaudies amatai: kalvystė (88 proc.), audimas ir mezgimas (84 proc.), puodininkystė (73 proc.) ir medžio drožyba (78 proc.). 67 proc. respondentų pažymėjo ir dirbinius iš molio bei 52 proc. – verbų rišimą. Apie šio amato meistrus turima žinių jau nuo X a., tačiau anksčiau įvardyti amatai laikomi tradiciniais ir artimiau siejami su šalies kultūra ir istorija.

18. Kurie iš išvardintų amatų yra tradiciniai Lietuvos amatai ir siejami su Lietuvos kultūra bei istorija?

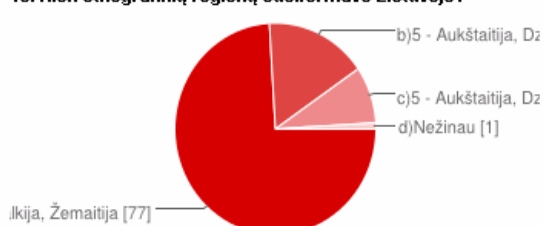

71 pav. Su Lietuvos kultūra ir istorija respondentų siejami amatai

7 klausimu respondentų buvo paprašyta išskirti kultūrinės ir žymios vietas regione, kuriame respondentas gyvena. Dauguma respondentų iš įvairių Lietuvos regionų daugiausiai išskyrė piliis (Gedimino pilis Vilniuje, Kauno pilis, Trakų pilis, Biržų pilis), taip pat tarp žymių vietų įvardyta: Vilniaus senamiestis, Pažaislio vienuolynas Kaune, Kernavės piliakalniai ir Kryžių kalnas Šiauliuose.

Visgi būta ir nevieningos apklaustųjų nuomonės, tačiau tik dviem aspektais: seniausio lietuvių apavo pavadinimas ir etnografiniai Lietuvos regionai. Seniausia lietuvių avalyne 59 proc. respondentų įvardijo vyžas (pintos iš karnų), kai tuo tarpu seniausiu apavu yra laikomos naginės (gamintos iš žvėrių kojų kailių) (ši atsakymą pasirinko tik 21 proc.). O etnografinių regionų skaičius, pasak daugumos respondentų (74 proc.), yra tik keturi, o ne penki (teisingai atsakė tik 16 proc. respondentų). Nepasirinktas respondentų regionas yra Mažoji Lietuva, kuri dar vadinama Klaipėdos kraštu. Tai mažiausias etnografinis regionas, neretai priskaičiuojamas prie Žemaitijos.

16. Kiek etnografinių regionų susiformavo Lietuvoje?

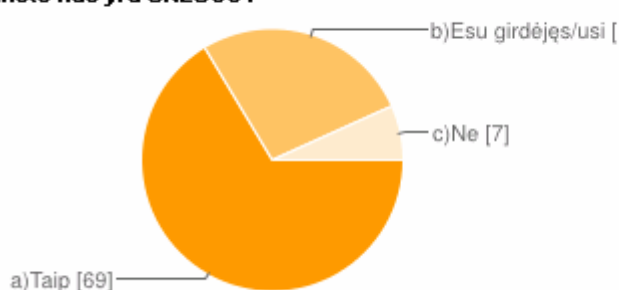

a) 4 – Aukštaitija, Dzūkija, Suvalkija, Žemaitija	77	74%
b) 5 - Aukštaitija, Dzūkija, Suvalkija, Žemaitija, Mažoji Lietuva	17	16%
c) 5 - Aukštaitija, Dzūkija, Suvalkija, Žemaitija, Pajūrio kraštas	9	9%
d) Nežinau	1	1%

72 pav. Respondentams žinomi etnografiniai Lietuvos regionai

Vertinant respondentų žinias apie Jungtinių Tautų švietimo, mokslo ir kultūros organizaciją UNESCO, matoma, kad 66 proc. apklaustųjų žino, apie UNESCO ir 27 proc. yra girdėję, bet spėjama, kad kam organizacija yra skirta tiksliai nežino. Visgi, tai nesutrukdė teisingai įvardyti UNESCO saugomus objektus Lietuvoje: Kuršių nerija – 52 respondentai, Kernavė kultūrinis rezervatas – 29 respondentai, Vilniaus senamiestis – 24 respondentai. Tai geriausiai respondentams žinomi saugomi kultūriniai objektai, tačiau Struvės geodezinis lankas nebuvo žinomas nei vienam apklaustajam. UNESCO saugomi objektai, pasižymintys patraukliu gamtovaizdžiu ir ypač lankomi turistų, yra geriau žinomi tarp vietos gyventojų.

8. Ar žinote kas yra UNESCO?

a) Taip	69	66%
b) Esu girdėjęs/usi	28	27%
c) Ne	7	7%

73 pav. UNESCO žinomumas tarp respondentų

Labai didelė dalis teisingų atsakymų į pakankamai ilgos anketos klausimus apie Lietuvos kultūrą, parodo lietuvių visuomenės perduodamas žinias iš kartos į kartą, laisvai prieinamą ir randamą informaciją įvairiuose šaltiniuose, galiausiai – žmonių smalsumą, domėtis sava kultūra.

- [Pilna anketos „Kaip gerai pažįstu savo šalies kultūrą?“ rezultatų ataskaita](#)
- [Anketa „Kaip gerai pažįstu savo šalies kultūrą?“](#)

9.3 Dialogas tarp kartų

2012 m. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, Lietuvos gyventojai pagal grupes pasiskirstė taip: gyventojų iki 20 metų buvo 21,5 proc., ankstyvosios (20–39 metų) ir vidutinės brandos (40–59 metų) gyventojų buvo kiek daugiau – atitinkamai 27,8 ir 28,6 proc., vėlyvosios brandos (60–79 metų) gyventojų buvo 18 proc., o pačių vyriausiųjų (80 metų ir vyresnių) – 4,1 proc.

Nuo 2012 m. daugiau kaip 390 visos Europos mokyklų įsitraukė į kartų dialogo plėtrą, išreikštą brandžių žmonių susitikimais su moksleiviais jų mokyklose. Šis projektas – tik viena Europos vyresnių žmonių aktyvumo ir kartų solidarumo metų renginių dalis, kviečianti Europos mokyklas atidaryti jų klasės duris vyriausiems ir patirti, kuo toks dviejų skirtingų kartų dialogas naudingas moksleivių ugdymuisi bei vieni kitų suvokimui.

Bet kurie du tarpusavyje bendraujantys žmonės susiduria su dviem svarbiais psichologiniais sunkumais – daugiau ar mažiau besiskiriančiu pasaulio suvokimu ir skirtinga motyvacija kalbėtis ir – svarbiausia – susikalbėti. Nors kiekvienas šių sunkumų gali gerokai trikdyti kartų bendravimą, juos tikrai galima įveikti, jei tik

yra bent kiek geranoriškumo. Pasaulio suvokimo skirtumai nulemia tris pagrindinius tarpusavyje susijusius bendravimo barjerus – bendravimo temų skirtumus, vertybių skirtumus ir visuomenės veikimo principų suvokimo skirtumus.

Šiandieninė jaunesnioji karta keliauja nepalyginamai daugiau ir susiduria su didesne kultūrų, požiūrių ir žmonių įvairove nei jų seneliai. Technologijos, tokios kaip internetas ir mobilusis ryšys, bendravimui teikia visiškai naujų aspektų – dideli atstumai ne kliūtis bendrauti ir palaikyti santykius, galima dažnai kalbėtis su retai matomais žmonėmis, galima susipažinti ir kurti santykius su žmonėmis, niekada jų iš tikro nemačius. Šie technologiniai pokyčiai didina kartų patyrimo skirtumus ir kuria papildomų bendravimo barjerų.

Renginiai mokyklose, diskusijos tarp vyresnių žmonių ir moksleivių, didaktiniai žaidimai bei kiti meniniai užsiėmimai: piešimas, teatras, muzika, amatai ir pan. – tai tik keli bendravimo būdai.

Bendraudami su vyresniais žmonėmis, vaikai išsiugdo atsakomybės, kilnumo ir solidarumo jausmą bei tampa žymiai tolerantiškesni vyresniesiems. Taikydami bendro mokymosi ir kolektyvinio eksperimentavimo požiūrį, jie sužino, ką reiškia pagalba kitam ir tarpusavio pagarba. Moksleiviai išsiugdo socialines ir pilietines kompetencijas.

Moksleivių ir vyresnių žmonių tarpusavio prisirišimas ir sąsajų suradimas turi teigiamą įtaką požiūriui į mokyklą, moksleivių elgsenai ir jų įsitraukimui į darbą. Moksleiviai skatinami ugdyti darbo grupėje kompetencijas. Kai mokykloje vaikai sužino apie įvairius gyvenimo etapus ir senatvės realijas, jie pradeda geriau suvokti laiką ir sužino apie tam tikrus gyvenimo taškus arba gaires, kurios leidžia geriau suprasti laiko tėkmę ir istoriją. Sudėdami tokias su skirtingais istoriniais ir visuomeniniais momentais susijusias gaires savo gyvenime, moksleiviai gebės geriau suprasti, ką reiškia augti ir senti, kas yra jaunystė ir kas yra senatvė. Savos tapatybės formavimas. Suformuodami prisiminimų ir istorijos sąsajas, vyresni žmonės ir patvirtina, koks ilgas gali būti gyvenimas, ir parodo jaunesniems, kaip laiko atžvilgiu reikėtų vertinti praeitį ir ateitį. Mokyklų patirtis rodo, kad bendras kartų darbas pagerina šnekamosios ir rašytinės kalbos įgūdžius.

Norint paskatinti skirtingų kartų žmonių bendravimą, svarbu pabrėžti ne kartų skirtumus, o panašumus. Socialinės psichologijos tyrimai rodo, kad, vos tik žmonės suvokia skirtumą tarp savos ir kitos grupės narių, jie pirmiausia klausia: „Kurie geresni?“. Į šį klausimą, žinoma, atsako: „mes“ ir ima diskriminuoti kitą grupę. Čia visai nesvarbu, koks yra grupės skiriantis požymis – amžius, lytis, tautybė, išsilavinimas, politinės pažiūros ar kt. Kokie gi yra kartų panašumai? Ir paaugliai, ir jaunuoliai, ir suaugusieji, ir pagyvenusieji, ir senoliai – visi yra žmonės, visi nori būti pastebėti, gerbiami ir reikalingi, gyventi saugiai, sočiai ir įdomiai. Visiems nepatinka būti pašiepiamiems, žeminamiems, gąsdinamiems, sutrikusiems.

Bene svarbiausia pozityvaus kartų sąlyčio požiūriu yra darbinė veikla. Daugeliui įvairių kartų žmonių darbas yra pati svarbiausia veikla, leidžianti uždirbti lėšų, įgyti ir palaikyti savo savarankiškumą ir jaustis naudingais visuomenei. Darbas kartu skatina kitą žmogų matyti kaip partnerį, kurio bendradarbiavimas yra naudingas ir būtinas, kad patys galėtų pasiekti savo tikslus. Darbe sukuriami svarbi pozityvi tarpusavio priklausomybė lavina malonaus kartų bendravimo įgūdžius, ugdo naujas ir palaiko senas dalykines kompetencijas. Kita svarbi konstruktyvaus bendradarbiavimo veikla yra mokymasis. Bet kurios kartos žmogui mokymasis kartu su kitais žmonėmis teikia keleriopą naudą – daro gyvenimą įdomesnį, taigi tenkina naujos stimuliacijos poreikį, padeda įgyti naujų žinių, taigi lengvina gyvenimą, teikia papildomą bendravimo kontekstą, taigi ugdo naujus ir palaiko seniau įgytus bendravimo įgūdžius, lavina dalykinius įgūdžius, didina pasitikėjimą savimi. Dėl sparčios šiandieninės technologijų plėtros jaunoji karta gali daug ko išmokyti vyresniąją kartą. Taigi mokymasis ir savitarpio mokymas – nesvarbu, formalusis ar neformalusis – teikia galimybių išmokyti svarbių ir naudingų dalykų vieniems iš kitų tiek jaunajai kartai, tiek vyresniajai. Todėl svarbu kurti tokias sąlygas, kuriomis įvairių kartų žmonės mokytųsi kartu.

Lietuvoje išsamiai yra tirti kartų solidarumo aspektai, apimantys sąveikas tarp kartų dažnį ir skaičių, teigiamus jausmus šeimos nariams, vertybių ir įsitikinimų bendrumo laipsnį, keitimosi paslaugomis laipsnį, geografinį kartų artumą.

Pagal tyrimo rezultatus, apie pusę šalies suaugusių vaikų, gyvenančių atskirai nuo tėvų, susitinka su jais vieną ar keletą kartų per savaitę, apie 40 proc. – 1–2 kartus per mėnesį. Dažniau su tėvais susitinka dukros; suaugę vaikai ir tėvai, gyvenantys kaimo vietovėse, mažuose miesteliuose; vedę suaugę vaikai ir turintys

nepilnamečių vaikų. Visų kartų lūkesčiai dėl tarpusavio pareigų yra vienodi, nes statistškai reikšmingų skirtumų tarp jų nebuvo nustatyta. Tačiau pareigos labiau pripažįstamos jaunesniosios kartos vyresniajai: „Vaikai turėtų prisiimti atsakomybę už tėvų priežiūrą, jei jiems to reikia“ (apie 77 proc. pritariančiųjų), „Vaikai turėtų padėti tėvams finansiškai, jei jie turi finansinių sunkumų“ (apie 66 proc.), „Vaikai turėtų priimti tėvus gyventi kartu, jei tėvai nebegali savimi pasirūpinti“ (apie 67 proc.). Tuo tarpu visų tyrimo dalyvių (nepaisant amžiaus) nuomonė dėl vyresniosios kartos pareigų jaunesniajai yra ne tokia apibrėžta, nuomonės nebuvo tokios vieningos. Suaugusių vaikų santykių su tėvais artumas vertinamas gana teigiamai (pagal dešimties balų skalę vidurkiai svyruoja nuo 5,8 iki 8,7). Beveik vienodai gerai suaugę vaikai vertina santykius su poroje ar santuokoje gyvenančiais tėvu ir motina (8,2-8,7 balai), tačiau santykių vertinimą iš esmės keičia tėvų skyrybų faktas – vaikų santykiai su tėvais, kurie paliko šeimą, įvertinti tik 5,8 balais. Artimesniems santykiams su tėvais turi įtakos dažnesni suaugusių vaikų susitikimai su tėvais, didesnis suaugusių vaikų išsilavinimas, geresnis tėvų (motinos ir tėvo) tarpusavio santykių vertinimas. Beveik kas penktas suaugęs Lietuvos gyventojas (18 metų ir vyresnis) gyvena kartu su tėvais.

Kartų būdas susikalbėti yra bendrauti tarpusavyje. Kuo žmonės daugiau kalbasi ir nori susikalbėti, tuo daugiau randa būdų perteikti vienas kitam savo patirtį ir pasaulio matymą ir tuo lengviau supranta vienas kito požiūrį. Tačiau toks abi puses praturtinantis bendravimas gali vykti tuo atveju, kai abi pusės nori bendrauti. Pagrindinė bėda ta, kad žmonės (tiek jauni, tiek seni) labiau mėgsta daryti tai, kas jiems sekasi, t. y. tai, į ką dėdami pastangų gali pamatyti aiškų tų pastangų rezultatą. Bendravimas – jokia išimtis: mums patinka bendrauti su žmonėmis, su kuriais bendrauti lengva, o lengva bendrauti su tais, kurie yra panašūs į mus pačius. Taigi kuo amžiaus skirtumas tarp skirtingų kartų žmonių yra didesnis, tuo mažiau jie panašūs tarpusavyje, jiems sunkiau tarpusavyje bendrauti ir, deja, bendrauti norisi mažiau.

Informacijos šaltiniai:

- [1] Europos komisijos atstovybė Lietuvoje, „Kartų knyga“:
http://ec.europa.eu/lietuva/documents/leidiniai/kartu_knyga.pdf
- [2] Europos komisija, generations@school, „Darbo klasėje su įvairių kartų atstovais nauda“: http://www.wawwd-resources.s3.amazonaws.com/historypin/ey/Resource_1%20LT.pdf
- [3] Europos komisijos atstovybė Lietuvoje, konferencija „Kartų solidarumas Lietuvoje: dialogo paieškos“:
http://ec.europa.eu/lietuva/news_hp/news/13042012_kartu_solidarumo_konferencija_lt.htm
- [4] Gedvilaitė-Kordušienė M., „Kartų solidarumas ir jį lemiantys veiksniai“, 2009
- [5] Stankūnienė V., Maslauskaitė A., „Lietuvos šeima: tarp tradicijos ir naujos realybės“, Socialinių tyrimų institutas, Vilnius, 2009

BAIGIAMASIS ŽODIS

Kiekviena tauta turi savo nacionalinę kultūrą, kuri yra unikali savo forma ir nepakartojama savo turiniu. Kiekviena šalis turi savo kultūrinį ir istorinį paveldą, kurį reikia saugoti, puoselėti ir perduoti jaunesniajai kartai.

Lietuva – maža, šiaurės rytų Europoje esanti šalis, yra sukūrusi ir išauginusi daug kultūrinio paveldo objektų – nuo statinių, meno kūrinių iki kasdieninės kalbos, kuri yra viena seniausių pasaulyje. „Lietuva viena iš paskutiniųjų Europos šalių priėmė krikščionybę, bet pirmoji iš sovietinių respublikų 1990 m. paskelbė nepriklausomybę, o 2006 m. Eurovizijoje uždainavo, kad yra konkurso nugalėtoja, nepaisant to, jog nieko nelaimėjo ir iki pergalės buvo dar toli“ (M. Valančius „Lietuva keista ir įdomi šalis“, 2008.09.21, balsas.lt). Tokiu drąsumu, ryžtingumu ir savo požiūrio ir vertybių išlaikymu Lietuva visada garsėjo. Išgyvenusi klestėjimo, daugkartinės priespaudos ir okupacijos, ilgametės polonizacijos ir sovietizacijos laikotarpius, visgi Lietuva išsikovojo vietos po saule politiniame žemėlapyje bei išsaugojo savitą kultūrą, kalbą bei istorinį paveldą. Siekiant visa, ką taip saugojo senosios lietuvių kartos, perduoti dar daugeliui kartų, būtinas skirtingų kartų dialogas.

Šiandienos globalizacijos ir žinojimo visuomenės sąlygomis atsiveria didelės galimybės daugiakultūriškumui, kultūrų integracijai, dialogui. Galimybė pažinti kultūras, mokytis iš jų yra didelis visos žmonijos pasiekimas ir turtas.